

**GRAAD 11-LEERDERS SE SIENING VAN MIDDELEMISBRUIK DEUR
ADOLESENTE IN 'N PLATTELANDSE GEMEENSKAP**

BASIL ESAU

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes

vir die Graad

**MAGISTER IN OPVOEDKUNDE
(OPVOEDKUNDIGE ONDERSTEUNING)**

aan die

Universiteit van Stellenbosch

Studieleier: Dr M Oswald

Maart 2020

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n Graad voorgelê het nie.

Maart 2020

Kopiereg © 2020 Universitet Stellenbosch
Alle regte voorbehou

OPSOMMING

Die Noord-Kaap, wat deel uitmaak van die navorsingskonteks van hierdie studie, word deur bepaalde ekonomiese en maatskaplike probleme gekenmerk, wat insluit 'n lae sosio-ekonomiese status, hoë werkloosheidsyfer, gebroke gesinstrukture en middele-afhanklikheid. Adolessente wat in hierdie plattelandse omgewing grootword, word daagliks aan bogenoemde hindernisse blootgestel. Dit mag hulle meer vatbaar maak vir die misbruik van skadelike middele. Beperkte navorsing oor middelemisbruik onder adolessente in 'n plattelandse omgewing is tans beskikbaar. Die doel van hierdie studie was om Graad 11-leerders in 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap se sienings van middelemisbruik onder adolessente te ondersoek. Die studie het 'n deelnemersperspektief aangeneem, dus is die Graad 11-leerders se sienings sentraal binne die ondersoek geplaas. In 'n poging om Graad 11-leerders se sienings oor middelemisbruik onder adolessente te verstaan en te beskryf, is van 'n kwalitatiewe navorsingsontwerp gebruik gemaak en die studie is vanuit 'n interpretivistiese paradigma benader. Data is met behulp van 'n aktiwiteit, sowel as individuele en fokusgroeponderhoude, bekom. Die navorsingsbevindings het vier belangrike temas uitgelig. Eerstens is verskeie oorsake vir middelemisbruik uitgelig wat binne verskeie sisteme teruggevind kon word. Tweedens is die realiteit van die omvang van die uitdaging onder adolessente in die betrokke gemeenskap aangetoon, met die klem op die risiko's wat met die misbruik van skadelike middele verband hou. Derdens het die potensiële bydrae van die vak Lewensoriëntering tot die voorkoming van middelemisbruik aan die beurt gekom. Die leemtes binne die aanbieding van die vak is ook uitgewys. Ten laaste het die deelnemers belangrike bydraes gelewer in terme van voorstelle ter voorkoming van middelemisbruik en die ondersteuning van adolessente wat reeds skadelike middele misbruik. Samewerkende vennootskappe is beklemtoon ten einde die omvangrykheid van die uitdaging te kan aanspreek.

Sleutelwoorde: Middelemisbruik, adolessente, Graad 11-leerders, Lewensoriëntering, plattelandse gemeenskap, histories-benadeelde gemeenskap, voorkoming, ondersteuning.

ABSTRACT

The Northern Cape, as part of the research context for this study, is characterised by specific economic and social problems, including a low socio-economic status, high unemployment, disintegrated family systems and substance dependency. Adolescents who grow up in such rural environments are exposed to the abovementioned obstacles on a daily basis. As a result, they may be more susceptible to the misuse of harmful substances. Limited research regarding substance abuse amongst adolescents in a rural environment is currently available. The objective of this study was to explore the viewpoints of Grade 11 learners in a historically disadvantaged rural community with regard to substance abuse amongst adolescents. A participant perspective was selected for the study, implying that the viewpoints of the Grade 11 learners were placed centrally in the study. In an effort to understand and describe the viewpoints of the Grade 11 learners on substance abuse amongst adolescents, a qualitative research design within an interpretivist paradigm was employed. Data were collected by means of an activity and individual and focus group interviews. The research results highlight four important themes. Firstly, several causes for substance abuse to be found within different systems were illuminated. In the second place, the reality and extent of the challenge amongst adolescents in the research community was shown, with a specific focus on the risks involved in the abuse of harmful substances. Thirdly, the potential contribution of the subject Life Orientation with regard to the prevention of substance abuse was highlighted. The deficits within the presentation of the subject also received attention. Finally, the participants made important recommendations with regard to the prevention of substance abuse and support for adolescents already using harmful substances. Collaborative partnerships to address the comprehensiveness of the challenge were emphasised.

Key words: Substance abuse, adolescents, Grade 11 learners, Life Orientation, rural community, historically disadvantaged community, prevention, support.

OPDRAG

Opgedra aan:

My gestorwe ouers, Hendrik en Regina Esau, wat altyd die beste vir my wou hê;

Ook aan my drie broers en sewe susters, vir al hulle ondersteuning en liefde. In ons grootwordjare is hulle vreugdes, hartseer en worstelings met my eie verweef op maniere wat my sal bybly. Dankie vir julle liefde, omgee, ondersteuning en leiding tydens my studiejare. Sonder julle sou ek nie hierdie droom kon verwesenlik nie.

BEDANKINGS

My innige dank aan:

- My Skepper en Hemelse Vader – alle lof aan U.
- Dr MM Oswald, wie se leiding en perspektief my gefokus en gemotiveerd gehou het. Jou hulp was van onskatbare waarde, want daarsonder sou dit nie vir my moontlik gewees het om werk van gehalte te lewer nie.
- Die Noord-Kaap Departement van Onderwys, die Streeks-Direkteur en die skoolhoof, sonder wie hierdie studie nie moontlik sou gewees het nie.
- Aan al die deelnemers – baie dankie dat julle my toegelaat het om binne julle leefwêreld te beweeg. Dankie ook vir die geduld en verdraagsaamheid en dat julle in julle bedrywige akademiese skedule tyd vir my kon inruim om hierdie navorsing te voltooi.
- Die Universiteit Stellenbosch, vir die geleentheid om hierdie navorsing te doen.
- My gesprekskollega, Marius McDonald – jou opvoedkundige gesprekke en terugvoering was van kardinale belang en aanmoedigend.
- Dohn-Lee Farmer, IT-assistent binne die Eenheid Inligtingstegnologie van die Namakwaland Tegniëse Ambag Opleiding en Opvoeding (TAOO) kampus. Ek het dit werklik waardeer om jou altyd naby my te hê. Jou rekenaarkennis en hantering van rekenaarprobleme was vir my baie behulpsaam en dit het nie ongesiens verbygegaan nie. Met elektrisiteitsbeurtkragtye en rekenaarprobleme was jy altyd byderhand.

SOLI DEO GLORIA

Inhoudsopgawe

VERKLARING	ii
OPSOMMING	iii
ABSTRACT	v
OPDRAG	vi
BEDANKINGS.....	vii
Lys van figure	xiv
Lys van tabelle	xv
HOOFSTUK 1	1
KONTEKS EN RASIONAAL VAN DIE STUDIE	1
1.1 INLEIDENDE ORIËTERING	1
1.1.1 Kontekstualisering van die studie	1
1.1.2 Motivering vir die studie.....	4
1.2 DIE PROBLEEMSTELLING	7
1.3 DOELSTELLING VAN DIE STUDIE.....	8
1.4 NAVORSINGSVRAE.....	8
1.5 DIE NAVORSINGSPROSES	9
1.5.1 Teoretiese raamwerk.....	10
1.5.2 Bekendstelling van die navorser as navorsingsinstrument.....	10
1.5.3 Die navorsingsparadigma.....	13
1.5.4 Die navorsingsontwerp	14
1.5.5 Navorsingsmetodologie	15
1.5.6 Deelnemerseleksie.....	15
1.5.7 Kwalitatiewe data-insamelingsmetodes.....	16
1.5.8 Data-ontleding	18
1.6 ETIESE OORWEGINGS	18
1.6.1 Vrywillige en ingeligte toestemming	19

1.6.2 Geen skade aan deelnemers	19
1.8 VERDUIDELIKING VAN SLEUTELKONSEPTE	20
1.9 INDELING VAN DIE STUDIE	23
1.10 SAMEVATTING VAN HOOFSTUK	23
HOOFSTUK 2	25
LITERATUUROORSIG	25
2.1 INLEIDING	25
2.2 MIDDELEMISBRUIK	25
2.2.1 Inleiding	25
2.2.2 Definisie van middele en middelemisbruik	26
2.2.3 Middele en hulle uitwerking en newe-uitwerking	27
2.3 BRONFENBRENNER SE BIO-EKOLOGIESE MODEL	39
2.3.1 Inleiding	40
2.3.2 Proksimale prosesse (P) in die bio-ekologiese model	40
2.3.3 Die persoon (P)	42
2.3.4 Konteks (K)	42
2.3.5 Tyd (T)	47
2.3.6 Gevolgtrekking	47
2.4 DIE OORSAKE VAN MIDDELEMISBRUIK BY DIE ADOLESSENT	48
2.4.1 Die adolessente ontwikkelingsfase as potensiële oorsaak van middelemisbruik	49
2.4.2 Mikrosisteem: oorsaak van middelemisbruik	60
2.4.3 Mesosisteem: oorsaak van middelemisbruik	63
2.4.4 Eksosisteem: oorsaak van middelemisbruik	67
2.4.5 Makrosisteem: oorsaak van middelemisbruik	69
2.5 FAKTORE WAT 'N VOORKOMENDE ROL BY MIDDELEMISBRUIK KAN SPEEL	69
2.5.1 Inleiding	70

2.5.2 Die doel van voorkomingsprogramme	71
2.5.3 'n Gesinsintervensieprogram vir die voorkoming van middelemisbruik onder adolessente	72
2.5.4 Die rol van die skool in die voorkoming van middelemisbruik	76
2.5.5 Die bydrae van die vak Lewensoriëntering tot die voorkoming van middelemisbruik	81
2.5.6 Die rol van die gemeenskap in die voorkoming van middelemisbruik onder adolessente	90
2.6 SAMEVATTING	93
HOOFSTUK 3	95
NAVORSINGSONTWERP EN METODOLOGIE	95
3.1 INLEIDING	95
3.2 DIE NAVORSINGSPROSES	96
3.2.1 Navorsingsparadigma	96
3.2.2 Die navorsingsontwerp	97
3.2.3 Die navorsingsmetodologie	98
3.2.4 Metodes van ondersoek	100
3.3 DATA-ONTLEDING	108
3.3.1 Inleiding	108
3.3.2 Die metode van data-ontleding	109
3.4 DIE WAARHEIDSWAARDE VAN DIE NAVORSINGSTUDIE	111
3.4.1 Inleiding	111
3.4.2 Geloofwaardigheid	111
3.4.3 Veralgemeenbaarheid	113
3.4.4 Betroubaarheid	114
3.4.5 Die bevestiging van die navorsingsproses en -bevindinge (<i>confirmability</i>)	115
3.5 ETIESE OORWEGINGS	115

3.5.1 Inleiding	115
3.5.2 Etiek van die akademiese gemeenskap	116
3.5.3 Vrywillige en ingeligte toestemming	118
3.5.4 Geen skade aan deelnemers	119
3.6 SAMEVATTING.....	119
HOOFSTUK 4	120
ANALISE VAN DATA EN BEVINDINGE	120
4.1 INLEIDING	120
4.2 DIE NAVORSINGSKONTEKS	121
4.2.1 Skoolkonteks en deelnemers	121
4.2.2 Data-ontleding	122
4.3 AANBIEDING VAN BEVINDINGE.....	123
4.3.1 Inleiding.....	123
4.3.2 Tema 1: Oorsake van middelemisbruik	124
4.3.3 Tema 2: Die realiteit van middelemisbruik.....	127
4.3.4 Tema 3: Lewensoriëntering	130
4.3.5 Tema 4: Voorkoming en ondersteuning	133
4.4 BESPREKING VAN DIE BEVINDINGE.....	136
4.4.1 Ter inleiding.....	136
4.4.2 Oorsake van middelemisbruik	137
4.4.3 Die realiteit van middelemisbruik.....	142
4.4.4 Die rol van die vak Lewensoriëntering.....	145
4.4.5 Voorkoming en ondersteuning	147
4.5 SAMEVATTING.....	151
HOOFSTUK 5	152
AANBEVELINGS EN BEPERKINGS	152

5.1 INLEIDING	152
5.2 SAMEVATTENDE BESPREKING.....	152
5.2.1 Aanleidende oorsake van middelemisbruik by adolessente in die betrokke gemeenskap.....	152
5.2.2 Die voorkoming van middelemisbruik onder adolessente en die bydrae van groepondersteuningspanne in die skool en gemeenskap.....	154
5.2.3 Die bydrae van die vak Lewensoriëntering.....	157
5.2.4 Die realiteit van middelemisbruik binne die navorsings- gemeenskap.....	158
5.3 AANBEVELINGS.....	160
5.3.1 Inleiding	160
5.3.2 Aanbevelings vir ouers en gesinne.....	160
5.3.3 Aanbevelings vir die skool.....	161
5.3.4 Aanbevelings vir die vak Lewensoriëntering	164
5.3.5 Aanbevelings vir die gemeenskap.....	166
5.4 AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING.....	167
5.5 BESINNING OOR DIE BYDRAE VAN DIE STUDIE	168
5.6 BESINNING OOR DIE BEPERKINGS/LEEMTES VAN DIE STUDIE	168
5.7 SLOTBESKOUING.....	169
VERWYSINGS.....	170
Bylaag A.....	186
Bylaag B.....	190
Bylaag C.....	191
Bylaag D.....	192
Bylae E.....	208
Bylaag F	211
Bylaag G	216
Bylaag H.....	217

Bylaag I	220
Bylaag J	221
Bylaag K.....	224
Bylaag L	225
Bylaag M	228

Lys van figure

Figuur 2.1	43
------------------	----

Lys van tabelle

Tabel 4.1	122
Tabel 4.2	123

HOOFSTUK 1

KONTEKS EN RASIONAAL VAN DIE STUDIE

1.1 INLEIDENDE ORIËTERING

Hierdie ondersoekende en beskrywende kwalitatiewe studie is afgestem op adolessente middelemisbruik binne 'n plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap, 'n provinsie van Suid-Afrika (SA). Die studie belig hierdie probleem spesifiek onder adolessente binne 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap wat steeds talle sosio-ekonomiese uitdagings ervaar. In SA lei alkohol- en middelemisbruik nie alleen tot gesondheidsprobleme nie, maar ook tot ongelukke, selfdood, prostitusie, georganiseerde misdaad, gesinsgeweld, die misbruik van kinders, afwesigheid van skool en werk, swak produktiwiteit, en die verspreiding van siektes soos menslike immuniteitsgebrekvirus/verworwe immuniteitsgebreksindroom (MIV/VIGS) en tuberkulose (TB), wat lei tot 'n versteuring in die adolessent se ontwikkelingsproses (Donald, Lazarus & Lolwana, 2010:219; Walton, Avenant & Van Schalkwyk, 2016:4-5). Aangesien middelemisbruik een van die mees aktuele uitdagings van ons tyd is (veral vir adolessente), was die fokus van hierdie studie die siening van Graad 11-leerders aangaande middelemisbruik onder adolessente in 'n spesifieke gemeenskap.

Hierdie inleidende hoofstuk bied die kontekstualisering van en motivering vir die studie. Die probleemstelling en navorsingsvrae word geformuleer, gevolg deur 'n bespreking van die navorsingsproses, wat onder andere die teoretiese raamwerk, die ontwerp en metode, sowel as die etiese oorwegings vir die studie insluit. Voorts word konsepte wat sentraal staan tot die studie verduidelik en die hoofstuk sluit af met die indeling van die hoofstukke.

1.1.1 Kontekstualisering van die studie

Tans word middelemisbruik as 'n epidemiese faktor beskou wat wêreldwyd gemeenskappe bedreig. Daar is 'n merkbare toename in die tipes beskikbare

onwettige middele, asook 'n verhoogde aanvaarding van middelverwante gedrag en houdings. Volgens die Verenigde Nasies se 2012 verslag oor middelemisbruik, het 230 miljoen mense (5% van die wêreld se bevolking) gedurende die voorafgaande jaar onwettige middele gebruik (Van Heerden-Pieterse, 2015:102).

Suid-Afrika is tans een van die lande met die hoogste aantal middelemisbruikers in Afrika. Navorsing toon dat meer as 30% van Suid-Afrikaners 'n alkoholprobleem het (Plüddemann, Myers & Parry, 2008:185-189). Daarbenewens is die gebruik van dagga en kokaïne, wat algemeen is onder jongmense, baie hoog. Middele soos pynstillers, ander verdowingsmiddels en stimulantie word ook misbruik. In Suid-Afrika is middeleafhanklikheid steeds aan die toeneem (Walton *et al.*, 2016:1). Die krisis word bevestig deur verslae van organisasies soos die Nasionale Instituut vir Middelemisbruik (NIMM) en die *Central Drug Authority* (CDA) wat aandui dat Suid-Afrikaners jaarliks biljoene rande aan middele bestee (Departement van Maatskaplike Ontwikkeling, 2013:30, 37).

Navorsing toon voorts dat die grootste groep middelemisbruikers in SA tussen 15 en 22 jaar oud is. Ten opsigte hiervan dui die *South African Community Epidemiology Network on Drug Use* (SACENDU) aan dat 'n hoë persentasie van adolessente (tussen 17% en 28% jonger as 20) in behandelingsentrums in SA aangetref word (Plüddemann, Dada, Parry, Bhana, Perreira, Nel, Mncwabe, Gerber & Aboagye, 2010b:2-3). Dit is besonder ontstellend, aangesien hierdie ontwikkelingsfase sonder die blootstelling aan middele alreeds een van ingrypende groei en verandering is (Van Heerden-Pieterse, 2015:101-102). Adolessente gaan deur 'n fase van verhoogde fisieke, sielkundige en sosiale ontwikkeling wat kognitiewe en neurologiese veranderinge insluit (Casey, Jones & Hare, 2008:112). Gedragsveranderinge en suboptimale keuses kenmerk gevolglik hierdie ontwikkelingsstadium van hulle lewe (Pilkington, 2007). In Hoofstuk 2 bespreek die navorser hierdie ontwikkelingsfase in meer detail.

Die studie gebruik die definisie van adolessente soos aangedui deur die Wêreldgesondheidsorganisasie ([WGO], 2013), naamlik kinders van 10 tot 19 jaar. Die gebruik/misbruik van onwettige sowel as wettige middele, insluitende sogenaamde 'sagte' middele soos tabak, alkohol en dagga, word ondersoek, hoewel die studie die gebruik van koffie uitsluit (Florence & Koch, 2011:477). Volgens die 2008 *Substance Use Amongst South African Youth*-verslag is sigarette en alkohol twee van die middele wat vrylik deur adolessente gebruik word vir eksperimentering (DBO, 2013:5). Dit is maklik bekombaar en sosiaal meer aanvaarbaar. Verskeie studies identifiseer hierdie twee middele as die toegang (the "gateway effect") tot ander onwettige middele (DBO, 2013:5). Manu, Maluleke en Douglas (2016:7) verwys na soortgelyke bevindinge onder adolessente in Jordanië, wat daarop dui dat adolessente sigarette en alkohol as minder skadelik as ander onwettige middele beskou. Navorsingsbevindinge toon dat 30% van die Suid-Afrikaanse bevolking alkohol misbruik, en dat cannabis/dagga en voorskrifmedikasie ook deur adolessente misbruik word (DBO, 2013:2). Die tweede *South African National Youth Risk Behaviour Survey* (SANYRBS, 2010) het bevind dat 'n derde van die 10 270 Graad 8-tot 11-leerders wat aan die opname deelgeneem het alreeds sigarette gerook het, en dat 21% gereelde rokers was. In Suid-Afrika rook 7% van leerders hulle eerste sigaret voor die ouderdom van 10 jaar, terwyl leerders gemiddeld hul eerste glas alkohol voor die ouderdom van 13 jaar drink (Manu *et al.*, 2016:1).

Die beskikbaarheid van middele soos tabak, alkohol en dwelms in gemeenskappe; ekonomiese en leefstylveranderinge; die verbrokkeling van gesinstrukture; asook die verandering in rolle, gedragsnorme, ideologieë en waardes is slegs 'n paar van die stresfaktore waarmee adolessente nie net in Suid-Afrika nie, maar ook globaal gekonfronteer word (Van Heerden-Pieterse, 2015:101). Met die oopstel van SA se grense ná die verbrokkeling van die apartheidsregime in die vroeë 1990's was daar 'n toename in die hoeveelheid onwettige middele wat die land binnegekom het en het middelverkope 'n winsgewende besigheid geword (DBO, 2013:1). Daarby het navorsing regoor die wêreld getoon dat fuifdrinkery ('binge drinking') onder jongmense

besig is om na ontwikkelende lande te versprei (McWhirter, McWhirter, McWhirter, & McWhirter, 2007:145).

Kontekstuele faktore speel 'n rol in die ontwikkeling van die kind en het 'n impak op gedrag, wat die misbruik van middele insluit (Florence & Koch, 2011:477). Die Noord-Kaap, wat die spesifieke geografiese ligging vir hierdie studie is, het 'n eiesoortige dinamiek wat adolessente kwesbaar maak vir middelemisbruik. Armoede en agteruitgang, wat steeds met die Suid-Afrikaanse politiese geskiedenis van die ongelyke verspreiding van bronne in verband gebring kan word, is in verskeie gemeenskappe in hierdie provinsie aan die orde van die dag (Florence & Koch, 2011:478). Die ekonomiese en sosiale agteruitgang in sekere dorpe in die provinsie is hoofsaaklik die gevolg van grootskaalse mynbedrywighede wat verskeie jare gelede tot 'n stilstand gekom het. Die meeste myne se lewensvatbaarheid en produksie het uitgeput geraak en die myneienaars het die land verlaat (Joubert, 2008:6). Die gemeenskappe ervaar sosio-ekonomiese probleme, probleme met geweld en misdaad, sowel as probleme met die opvoeding van hulle kinders. Dit wil ook voorkom asof daar 'n hoër geneigdheid tot VIGS is in gemeenskappe waar armoede, vinnige verstedeliking, werkloosheid, ongeletterdheid, 'n gebrek aan toegang tot gesondheidsdienste, 'n minderwaardige sosiale posisie van vroue, taal- en kulturele diversiteit, misdaad en politieke onstabiliteit voorkom (De Bruin, 2010:7). Die hoër intensiteit van hoërisiko-gedrag onder die jeug in hierdie gemeenskappe sou met veranderinge en onsekerhede op gemeenskapsvlak in verband gebring kon word. Omdat die aanvanklike gebruik van middele deur sosiale, kulturele en ekonomiese faktore beïnvloed word, mag dit tot 'n normalisering van middelemisbruik aanleiding gee (Florence & Koch, 2011:479).

1.1.2 Motivering vir die studie

Die doel van hierdie navorsingstudie was om ondersoek in te stel na Graad 11-leerders se sienings van middelemisbruik onder adolessente in 'n plattelandse gemeenskap. 'n Uitgebreide literatuuroorsig het getoon dat navorsing oor

middelemisbruik in plattelandse gemeenskappe in SA beperk is (Knudson, 2014:18). Derhalwe kan hierdie studie 'n bydrae lewer om die uitdaging aan te spreek.

Die feit dat adolessente selde 'n stem toegelaat word in navorsingsprojekte en besluite wat hulle lewens ten diepste raak, het hierdie studie ten grondslag gelê. Artikel 12 van die United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) noem dat kinders toegelaat moet word om 'n bydrae te lewer ten opsigte van sake wat hulle lewens direk raak (Sonn, Santens & Ravau, 2011:94). Hulle bydraes moet ook die nodige gewig dra in ooreenstemming met hul ouderdom en vlak van volwassenheid (Sonn, Santens & Ravau, 2011:94). In hierdie studie is Graad 11-leerders dus uitgenooi om lig te werp op die vraagstuk van middele-afhanklikheid onder adolessente op die platteland. Daar is vertrou dat die deelnemers meer positief ingestel sou word ten opsigte van die toekomstige aanspreek en oplossing van die middelemisbruikvraagstuk indien volwassene(s) in die gemeenskap na hulle sou luister. Belangrik vir hierdie studie is ook om hulle meer na waarde te ag en hulle bydraes as belangrik en betekenisvol te beskou deur daarop te reageer (Lind, 2007:372, 381).

Manu *et al.* (2016:1) verwys na die ernstige sosiale en gesondheidsuitdagings wat middele-afhanklikheid inhou. Dit beïnvloed die gesondheid van adolessente negatief en ding mee met ander gesondheidsbehoefte om skaars bronne. Finansiële bronne wat deur die regering aangewend kon word om na arm gemeenskappe uit te reik, moet nou na die gesondheidssektor gaan om bewusmaking te skep vir die gevare van substansmisbruik en om rehabilitasieprogramme te bestuur.

Suid-Afrika sukkel om middelemisbruik op skoolgronde te beheer. Die Departement van Basiese Onderwys het in die vak Lewensoriëntering inhoude ingebou om leerders bewus te maak van middelemisbruik en die gevare wat dit inhou. Wetgewing en verskeie maatreëls, wat in detail in hoofstuk twee bespreek word, is ook in plek geplaas. Ten spyte van al hierdie pogings neem middelegebruik onder adolessente drasties toe (Manu *et al.*, 2016:8). Volgens Manu *et al.* (2016:2) het die Suid-Afrikaanse Mediese Navorsingsraad in 2010 aangedui dat een uit elke drie

adolessente tussen die ouderdom van 13 en 18 jaar een of meer middele misbruik. Hierdie studie is dus verder gemotiveer deur die waargenome lae impak van Lewensoriëntering as vak op die toenemende misbruik van middele onder adolessente. Soos Manu *et al.* (2016:9) redeneer, bied Lewensoriëntering aan opvoeders die geleentheid om leerders vertrouwd te maak met wetgewing en maatreëls wat ten doel het om middelemisbruik op die skoolgrond te bekamp. Hierdie vak, wat reeds vir 'n geruime tyd verpligtend is vir alle leerders vanaf Graad 7 tot 12 (Senior en Verdere Onderwys en Opleidingsfasies) bied 'n gulde geleentheid om leerders met die nodige kennis en vaardighede toe te rus ten einde die uitdagings van die lewe meer suksesvol te hanteer en in verantwoordelike landsburgers te ontwikkel. Die vak integreer gesondheidsopvoeding, lewensvaardighedsopvoeding, beroepsvoorligting, bewegingskunde, menseregte- en religieuse opvoeding (Pillay, 2012:167).

Ungar (2011:9) argumenteer dat veerkragtigheid as kwaliteit binne die adolessent sal toeneem (ook om afwysend teenoor middelemisbruik op te tree) indien daar meer aandag geskenk word aan die konteks waarbinne die adolessent hom of haar bevind. Die adolessent se kontekstuele realiteit moet ten nouste met die inhoud en vaardighede van Lewensoriëntering verweef word ten einde 'n diepgaande indruk op die adolessent te maak en veerkragtigheid op te skerp. Voorts moet die Lewensoriënteringsopvoeder oor uitgebreide kennis aangaande onderskeie middele en die middele-subkultuur beskik ten einde insiggewende inligting rakende die gevare van misbruik van hierdie middels te kan oordra (DBO, 2013:17; Gous & Roberts, 2015:107-108; Hay, 2014:235; Manu *et al.*, 2016; Moleko, 2007:212; Pillay, 2012:167; Potgieter, Roos & Lynch, 2009:383).

'n Streekskoerant in die Noord-Kaap het reeds in 2010 die teenwoordigheid van talle smokkelhuise in die gemeenskap waar hierdie studie onderneem is, aangedui. Skoolgaande kinders is volgens die berig van die grootste kliënte. Adolessente in die ouderdomsgroep 15 tot 19 jaar (waarvan Graad 11-leerders deel uitmaak) is gereelde besoekers aan hierdie smokkelhuise en is betrokke by geweldsmisdade, diefstal,

alkohol- en middelemisbruik, asook bendebedrywighede. Van hierdie adolessente is ook MIV-positief (Cloete, 2010c:5). Hierdie studie is in besonder gemotiveer deur 'n behoefte om die faktore te ondersoek wat tot bogenoemde verskynsel bydra om sodoende 'n bydrae te kan lewer tot die bekamping van middelemisbruik onder adolessente. Hiertoë is die stem en bydraes van Graad 11-leerders as waardevol gereken.

1.2 DIE PROBLEEMSTELLING

Die probleemstelling is die noodsaaklike beginpunt van enige wetenskaplike navorsingstudie. Volgens Maree (2016:31) bepaal dit eerstens hoe die navorsing gedoen gaan word, tweedens wat die fokus van die navorsing sal wees, derdens wie aan die navorsing sal deelneem en vierdens waar die navorsing gaan plaasvind. Ten opsigte van hierdie vier aspekte word die insameling van geldige data verfynd.

Weens die relatiewe afgesonderheid van die gemeenskap in die Noord-Kaap het die illusie bestaan dat dit adolessente en andere sou vrywaar van die euwels van stedelike omgewings, maar dit blyk nie die geval te wees nie. Soos reeds voorheen verduidelik, neem middelemisbruik in die navorsingsgemeenskap toe en is veral adolessente in hierdie verband kwesbaar (Cloete, 2010:5).

Die Afrikaanse bruin gemeenskappe van die Noord-Kaap is grotendeels plattelandse gemeenskappe wat aan armoede, ongeletterdheid en werkloosheid onderhewig is en oor 'n lae vlak van opvoedkundige opleiding beskik (Strachan, 2010:7). Die gebied is ylbevolk en werkers is afhanklik van natuurlike hulpbronne en boerderybedrywighede as 'n bron van inkomste. In hierdie gebiede word nuwe markte vir middele gevestig en so word plattelanders blootgestel aan dwelmsindikate wat vanaf die stedelike gebiede hierheen verskuif. Die blootstelling aan middele op 'n vroeë ouderdom, met gepaardgaande geleenthede vir eksperimentering, kan tot verslawing aanleiding gee (Pilkington, 2007).

Die studie is spesifiek binne 'n bruin gemeenskap aangepak aangesien sodanige gemeenskappe, volgens Kamper en Steyn (2009:690-691), ten spyte van 'n demokratiese politieke bedeling in Suid-Afrika steeds as gemarginaliseerd beskou kan word. Die afgebakende gemeenskap sluit die hoofdorp in, sowel as kleiner omliggende gemeenskappe. Adollesente in hierdie gemarginaliseerde gemeenskappe mag dus aan groter uitdagings blootgestel wees wat hulle meer weerloos en vatbaar vir middelemisbruik en -verslawing maak. Kontekstuele uitdagings kan groot skade aanrig, veral in die kritieke adollesente fase waartydens identiteite ontwikkel word en bepalende lewenskeuses vir die toekoms gemaak moet word. Verkeerde keuses binne hierdie ontwikkelingsfase kan verreikende gevolge vir die volwasse lewe inhou. Die studie het dit dus ten doel gehad om 'n bydrae te lewer tot voorkoming van middelemisbruik, en veral middeleverslawing, ten einde hierdie adollesente van die nodige geleentheid vir 'n goeie toekoms te verseker (Sonn *et al.*, 2011:94).

1.3 DOELSTELLING VAN DIE STUDIE

Die doelstelling van hierdie studie was om Graad 11-leerders se sienings van middelemisbruik onder plattelandse adollesente in die Noord-Kaap te ondersoek. Die aanname was dat kennis oor die aanleidende oorsake van middelemisbruik binne 'n spesifieke histories-benadeelde gemeenskap 'n bydrae tot die voorkoming van hierdie fenomeen sou kon maak. Ter aansluiting hierby is die rol van Lewensoriëntering in die voorkoming van middelemisbruik onder adollesente ook nagevors. Graad 11-leerders is die geleentheid gebied om hulle sienings van middelemisbruik onder adollesente te deel, met die aanname dat hulle 'n sinvolle bydrae sou kon lewer tot groter insig in die aanspreek van hierdie fenomeen.

1.4 NAVORSINGSVRAE

Die navorsingsvrae wat uit die probleemstelling voortgespruit het, was betekenisvol en het deurentyd as rigtingwyser gedien om die fokus van die studie konsekwent te

hou (Maree, 2016:27). Die vrae is ook gebruik in die soektog na relevante bronne vir die studie.

Die primêre vraag is soos volg geformuleer:

Wat is Graad 11-leerders van 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap se sienings van middelemisbruik onder adolessente?

Uit bostaande primêre navorsingsvraag is ook die volgende newevraagstellings geformuleer:

- Wat dien as aanleidende oorsake van middelemisbruik by adolessente in die betrokke histories-benadeelde gemeenskap?
- Hoe kan middelemisbruik onder adolessente voorkom word?
- Watter bydrae kan die vak Lewensoriëntering lewer om middelemisbruik te voorkom?
- Watter verdere ondersteuning kan in plek geplaas word om middelemisbruik te voorkom en aan te spreek?

1.5 DIE NAVORSINGSPROSES

Die uiteensetting van die navorsingsproses begin met 'n bespreking van die teoretiese raamwerk van die studie, gevolg deur die bekendstelling van die navorser as navorsingsinstrument. Hierna kom die gekose paradigma wat die studie onderlê het aan die bod. Die paradigma, 'n fundamentele aspek in navorsing omdat dit die denksisteem van die navorser beskryf (Neuman, 2011:94), word beskou as die verwysingsraamwerk vir die waarneming en verstaan van bevindinge (Babbie, 2011:32).

Daarna kom die navorsingsmetodologie, 'n bekendstelling van die deelnemers en die metodes van data-insameling aan die beurt. Die metode van data-ontleding en die

etiese oorwegings wat in hierdie studie gegeld het, word ook bespreek. Die navorsingsproses word breedvoerig in hoofstuk drie bespreek.

1.5.1 Teoretiese raamwerk

Die teoretiese raamwerk van 'n navorsingstudie dien as 'n lens vir die bestudering van die literatuur en die analise en aanbieding van die data wat deur die studie gegeneer is. In hierdie navorsing het Bronfenbrenner se bio-ekologiese model rigting aan die studie verleen. Verskeie Suid-Afrikaanse studies beveel 'n kontekstuele benadering aan as teoretiese raamwerk vir 'n studie oor middelemisbruik (Florence & Koch, 2011:477-479) om 'n ondersoek na die impak van omgewingstressors, ouer- en portuurgroep faktore, asook persoonlike faktore in te sluit.

In hierdie studie is Bronfenbrenner se bio-ekologiese sisteemmodel as multidimensionele kontekstuele model van menslike ontwikkeling gebruik om 'n deurtastende blik te verkry op die leerder en die konteks (Landsberg, Kruger & Swart, 2016:11) waarin hy of sy funksioneer, sowel as om lig te werp op die oorsake van middelemisbruik onder adolessente in 'n Noord-Kaapse gemeenskap. Die model bied groter insig in die kompleksiteit van invloede, interaksies en interverhoudinge tussen die leerder en ander multi-sisteme binne die konteks van die adolessent (Landsberg *et al.*, 2016:10). Die wyer omgewing speel ook 'n rol in die verduideliking van menslike gedrag (Le Roux, 2012:11). Alle kontekste van die individu is belangrik omdat dit direk of indirek 'n wederkerige invloed op 'n persoon se ontwikkeling het (Tudge, Mokrova, Hatfield & Karninik, 2009:201).

1.5.2 Bekendstelling van die navorser as navorsingsinstrument

Die vraagstuk rakende middelemisbruik is een van die mees aktuele uitdagings van ons tyd. Dit het sodanige afmetings aangeneem dat ons in ons opleidingsentra en skole nie langer ons oë en ore daarvoor mag sluit nie.

Ek is tans 'n opvoeder by 'n tegniese en beroepsgerigte onderwys en opleiding (TBOO)-kollege wat onder die jurisdiksie van die Departement van Hoër Onderwys ressorteer. Volgens die konsepbeleid wat deur die Departement van Hoër Onderwys in 2014 gepubliseer is, moet die versterking van 'n nie-rassige en nie-diskriminerende Suid-Afrika een van die grondbeginsels van TBOO-kolleges wees. Dit moet 'n plek wees waar alle mense se universele menseregte erken word sodat die waardigheid van alle mense gerespekteer word deur geen diskriminasie toe te laat nie. TBOO-kolleges moet verseker dat elke student toegang tot gehalte-opleiding ontvang en elkeen se unieke onderwysbehoefte in ag geneem word. Ek onderrig tans studente wat Nasionale Diploma-kursusse in Sake studies volg. Hierdie kursusse het Graad 12 as toelatingsvereiste, en sluit die volgende programme in: Menslike Hulpbronnebestuur, Bestuursassistensie, Finansiële Bestuur en Openbare Bestuur. Hierdie programme duur agtien maande en staan bekend as die Rapport 191-Nated programme, aangedui as N4 (ses maande), N5 (ses maande) en N6 (ses maande).

Die kollege bied ook programme aan wat oor drie jaar strek en Graad 9 as toelatingsvereiste het. Studente wat hierdie programme volg, verwerf die Nasionale Beroepsgerigte Sertifikaat (NSB). Die instelling van die NSB-kursus het daartoe gelei dat daar onderskei kan word tussen aanvanklike beroepsgerigte opleiding (NSB Vlak 2 tot 4) en voortgesette beroepsgerigte opleiding, wat ambagskursusse insluit.

Ek is die afgelope tien jaar hoof van die afdeling Sake studies. Ek is ook verantwoordelik vir onderrig en leer, asook die hantering van studente-aangeleenthede, wat administratiewe verpligtinge insluit. Die navorsingsgemeenskap van hierdie studie maak deel uit van die gemeenskap waarin ek woon en waarbinne die opleidingsinstansie is waar ek my taak as opvoeder verrig.

Op 'n persoonlike vlak is hierdie studie deur verskeie faktore gemotiveer. Eerstens, ooreenkomstig my taak as opvoeder is dit my verantwoordelikheid om middelemisbruik te beveg ten einde my voorkomende en genesende rol te vervul. Om dit te kan doen, behoort ek as opvoeder nie alleen kennis te neem van die fenomeen

nie, maar moet ek ook insig hê in hoe om te werk te gaan om hierdie probleem te help aanspreek. Uit my onderrigpraktyk het dit geblyk dat leerders selde die langtermyn negatiewe effek van middele-afhanklikheid begryp.

Tweedens sou ek graag as lid van die betrokke gemeenskap my bydrae wou lewer. Binne die Suid-Afrikaanse konteks word ek as 'n bruinman getipeer en daarom het ek hierdie studie as bruin opvoeder en navorser benader. Bo en behalwe die ekonomiese insinking, toon die gemeenskap ook nog kenmerke van die apartheidsregime (Adhikari, 2009:xxx-2; Lackay, 2011:1), wat manifesteer in sosiopolitieke en ekonomiese faktore. As inwoner en opvoeder beleef ek daagliks eerstehands die armoede, misdaad en korrupsie van die inwoners. Te midde van al hierdie sosiale euwels wat die gemeenskap negatief beïnvloed, wou ek 'n verskil maak aan die sosiale en geestelike welsyn van die jeug. My keuse van navorsingstudie kan dus gesien word as 'n poging om die moontlikheid van 'n hoër lewenskwaliteit aan die jeug van die gemeenskap te bied. My ondersoek is onderneem om die redes vir middelemisbruik en die sienings van Graad 11-leerders te verken ten einde 'n meer konstruktiewe bydrae in hierdie verband te lewer.

Derdens is my belangstelling in hierdie studie gestimuleer deur my betrokkenheid by konkrete gevallestudies, werkswinkels en gesprekke met opvoeders, gesondheidswerkers, studente en leerders wat onkunde, vooroordeel en onsensitiwiteit ten opsigte van middele-afhanklikheid en middelemisbruik uitgewys het.

Vierdens het dit my bekommer dat vele opvoeders en gemeenskapsleiers vandag steeds die belangrikheid van die voorkoming en suksesvolle aanspreek van middelemisbruik en -afhanklikheid ignoreer. Daar is nie altyd genoegsame en kwaliteit inligting en leiding aan die plattelandse opvoeder beskikbaar oor voorkomende intervensies, asook oor hoe om adolessente te help wat reeds met middele-afhanklikheid sukkel nie.

interpretivistiese paradigma gee ook erkenning aan die betekenis wat mense aan hulle ervarings heg. Subjektiewe ervarings soos deur deelnemers verhaal gee ook insig in die menslike gedragsteoretiese raamwerk omdat wat ons ken en verstaan gedefinieer word deur ons ervarings en die betekenis wat ons daaraan heg (Maree, 2016:27). Die interpretivistiese paradigma het in hierdie studie die bestudering van deelnemers se sienings van middelemisbruik onder adolessente binne 'n bepaalde sosiale en geografiese konteks moontlik gemaak.

1.5.4 Die navorsingsontwerp

McMillan en Schumacher (2010:20) verwys na die navorsingsontwerp as 'n bloudruk of 'n gedetailleerde plan van hoe navorsing uitgevoer behoort te word. Die navorsingsontwerp kan dus as 'n strategiese raamwerk beskou word wat 'n navorsingsaktiwiteit rig sodat betroubare data bekom kan word ten einde relevante afleidings te maak om navorsingsvrae sinvol te beantwoord (Leedy & Ormrod, 2014:76).

Na aanleiding van die doel en navorsingsvrae van hierdie studie is 'n basiese interpretivistiese kwalitatiewe navorsingsontwerp gekies. Die navorsing is in 'n natuurlike omgewing uitgevoer en daar is op die proses eerder as die uitkomst gefokus (Creswell, 2009:175; Gray, 2009:164). Kwalitatiewe navorsing ondersoek die sienings, ervarings en gevoelens van die individu wat as deelnemer tot die studie toetree. Data word deur kwalitatiewe metodes ingewin en geanaliseer (Merriam, 2002:6). Die primêre doel van kwalitatiewe navorsing is om sosiale optrede binne konteks te verstaan, eerder as om bevindinge na die teoretiese populasie te veralgemeen (Leedy & Ormrod, 2014:97).

Die navorser word as die navorsingsinstrument beskou. 'n Induktiewe navorsingsbenadering is gevolg omdat die studieveld relatief onbekend was vir my as navorser, alhoewel die navorsingsproses in 'n teoretiese raamwerk ingebed is en deur navorsingsvrae gelei is. Volgens Leedy en Ormrod (2014:142) kan daar op hierdie

wyse nuwe insigte in die fenomeen (middelemisbruik deur adolessente) verkry word. Insig in die fenomeen word uit die deelnemers se perspektiewe opgebou en weergegee (Merriam, 2009:14).

1.5.5 Navorsingsmetodologie

In my navorsingstudie het ek gebruik gemaak van 'n kwalitatiewe navorsingsmetodologie wat direk met die interpretivistiese paradigma verband hou en wat ek in meer diepte in hoofstuk drie sal bespreek. 'n Kwalitatiewe metodologie het my gehelp om die komplekse prosesse wat met die inherente stories verband hou, sowel as die sosiale en kulturele kontekste wat met menslike gedrag verband hou, beter te verstaan (Maree, 2016:364). 'n Kwalitatiewe metodologie is ook aangewend om menslike gedrag vanuit 'n binne-perspektief te ondersoek, met die navorser as primêre navorsingsinstrument. Verder kan data tydens kwalitatiewe navorsing ook op die verskillende wyses ingesamel word (Leedy & Ormrod, 2014:97).

Die kwalitatiewe navorsingsmetodologie het my gehelp om die fyner nuanses van die fenomeen van middelemisbruik te verstaan. Deur onder andere in-diepte onderhoude met die deelnemers te voer, is hulle toegelaat om hulleself verbaal en nie-verbaal uit te druk en kon insig ook verwerf word in hulle onderskeie waardestelsels en kulturele belewenisse. Ryk data kon dus met behulp van die metodes, soos deur 'n kwalitatiewe metodologie toegelaat, ingesamel word.

1.5.6 Deelnemerseleksie

Die navorsingskool is op grond van gerieflikheid geselekteer. Die hoërskool bedien die hele bruin gemeenskap binne die navorsingskonteks en was vir my as navorser maklik bereikbaar en toeganklik. Dit was dus gerieflik om onderhoude met die deelnemers te kan voer en ook met verdere navorsingsmetodes op te volg. Ek is ook vertrouwd met die breër konteks van die leerders en dit sou dus nie moeilik wees om hulle samewerking te verkry nie.

Die deelnemers aan hierdie studie is op 'n doelgerigte wyse geselekteer. Sekere seleksiekriteria het dus gegeld. Agt deelnemers het aan die studie deelgeneem. Pogings is aangewend om vier seuns en vier dogters te kry wat bereid sou wees om vrywillig deelnemers te wees. Die navorser is die geleentheid gegun om tydens 'n Lewensoriënteringsperiode by die geselekteerde hoërskool, wat slegs een Graad 11-klas van 32 leerders gehad het, om die navorsingstudie bekend te stel. As deel van die aanbieding het hulle 'n A3-bladsy ontvang met die buitelyne van 'n T-hemp daarop. Hulle is versoek om op 'n kreatiewe en eerlike wyse 'n slagspreuk oor middele-afhanklikheid hierop aan te bring wat hulle eie sienings in hierdie verband verteenwoordig. Die belang van die studie is uitgelig en daar is vir vrywillige deelnemers gevra – vier seuns en vier dogters. Die T-hemp-aktiwiteit het ook as eerste data-insamelingsmetode vir die groep van agt deelnemers gegeld en die A3-bladsy is dus na die voltooiing van die aktiwiteit ingeneem. Na afloop van hierdie proses is daar aan elke Graad 11-leerder 'n vorm uitgedeel waarop hulle hul naam, van, adres en kontakbesonderhede moes invul en ook moes aandui of hulle belang sou stel om aan die studie deel te neem. Hierna is vier seuns en vier dogters wat aan die seleksiekriteria voldoen het en wie se deelname die data sou kon verryk, geselekteer en is hulle gekontak. Hulle het tot verdere deelname ingestem.

1.5.7 Kwalitatiewe data-insamelingsmetodes

Kwalitatiewe navorsing binne opvoedkundige verband word geassosieer met die subjektiewe ervarings en beskouings van individue. Die kwalitatiewe benadering fokus op en bestudeer mense se unieke ervarings in die werklike lewe in al sy kompleksiteite. Ook kenmerkend van kwalitatiewe navorsing is dat algemene navorsingsprobleme en vrae geformuleer word, terwyl kwantitatiewe navorsing werk met direkte, konkrete en meetbare veranderlikes (Leedy & Ormrod, 2014:148).

Verskillende metodes is gebruik om data vir die kwalitatiewe ondersoek te verkry. Dit sluit bogenoemde T-hemp-aktiwiteit, semi-gestruktureerde individuele onderhoude en fokusgroeponderhoude in. Die data van die agt deelnemers wat met behulp van die

T-hemp-aktiwiteit ingesamel is, is as deel van die databasis vir die studie beskou en ook as sulks geanaliseer.

1.5.7.1 Semi-gestruktureerde individuele onderhoude

Individuele onderhoude maak dit moontlik om empiriese data oor die sosiale wêreld te genereer deur mense te vra om oor hulleself en hulle sienings, houdings en ervarings te praat. Dit voorsien 'n buigsame metode om in-diepte data in te samel en help dus die navorser om te verstaan waarom 'n persoon op 'n sekere wyse optree. Die navorser kry ook die geleentheid om die toepaslikheid van die verkreë data te monitor deur dit met die bevindinge van ander data-insamelingsmetodes te vergelyk (Maree, 2016:93; McMillan & Schumacher, 2010:206).

Individuele onderhoude is met die agt deelnemers gevoer aan die hand van 'n vooraf-saamgestelde onderhoudskedule wat uit oop vrae bestaan het. Die stel van oop vrae bied aan deelnemers die geleentheid om self te besluit hoe hulle op spesifieke vrae gaan reageer (Maree, 2016:93). Die onderhoudskedule het gesorg dat soortgelyke vrae aan al die leerders gevra kon word (Leedy & Ormond, 2014:167).

1.5.7.2 Fokusgroep-onderhoude

Binne kwalitatiewe navorsing is die fokusgroeponderhoud een van die mees effektiewe metodes vir data-insameling. Dit hou verskeie voordele vir die navorser in (Maree, 2016:95). In hierdie studie het dit onder andere bygedra tot die triangulering van data. Verder kon die navorser 'n meer sosiale omgewing skep en het die deelnemers mekaar gestimuleer om uit te brei oor hulle sienings van middelemisbruik. Dit het bygedra tot die verryking van die databasis (McMillan & Schumacher, 2010:363).

Semi-gestruktureerde fokusgroeponderhoude is met die deelnemers aan die hand van 'n vooraf-saamgestelde onderhoudskedule gevoer. Die onderhoudskedule vir die fokusgroepe is saamgestel nadat die individuele onderhoude voltooi is ten einde

leemtes in die databasis aan te spreek en uit te brei, asook om tentatiewe bevindinge met die deelnemers te toets. Dit kon dus 'n bydrae lewer tot dataverifikasie omdat die sinvolheid van data wat reeds ingesamel is met die deelnemers bevestig kon word (*member checking*) (McMillan & Schumacher, 2010:331).

Die agt leerders is op grond van hulle geslag binne twee fokusgroepe ingedeel. Daar is gehoop dat hierdie reëling die deelnemers sou aanmoedig om met groter vrymoedigheid aan die gesprek deel te neem. Die data-insamelingsmetodes sal in meer diepte in hoofstuk drie bespreek word.

1.5.8 Data-ontleding

Data-ontleding is die metode waarvolgens die navorser te werk gaan om sy inligting te verwerk om dit meer toeganklik vir homself en die leser te maak. In hierdie studie is van tematiese inhoudsanalise gebruik gemaak omdat dit buigsaam is en help met die identifisering, analisering en weergee van spesifieke patrone, oftewel temas. Dit het ook 'n gedetailleerde beskrywing van die bevindinge moontlik gemaak en my as navorser in staat gestel om 'n volledige datastel effektief binne die kontekstuele teoretiese raamwerk (Bronfenbrenner se bio-ekologiese teorie) op te stel (Braun & Clarke, 2006:78, 79, 81). Hierdie proses word in meer detail in hoofstuk drie bespreek.

1.6 ETIESE OORWEGINGS

Maree (2016:44) definieer navorsingsetiek as 'n stel morele beginsels wat tydens die navorsingsproses in ag geneem moet word. Dit is belangrik dat die navorser hom- of haarself moet vergewis van die etiese navorsingsvereistes van die instansie onder wie se jurisdiksie die navorsing gedoen word. Die navorser het die verantwoordelikheid om te verseker dat die ondersoek aan alle etiese vereistes voldoen. In hoofstuk drie word die verkryging en goedkeuring van alle betrokke partye, soos vereis deur die navorsingsreëls en -beleide, meer breedvoerig bespreek. Hier word 'n paar algemene etiese beginsels uitgelig.

1.6.1 Vrywillige en ingeligte toestemming

Toestemming om die navorsing te doen, is van die Noord-Kaapse Onderwysdepartement volgens die voorgeskrewe riglyne verkry. Die Streeksdirekteur van die Namakwalandse Departement van Onderwys, asook die hoof van die skool en die personeel, is ingelig oor die doel van die navorsing. Ingeligte toestemming is ook van die skoolhoof, ouers en leerders verkry. Die deelnemers is verseker dat nie hulle of die skool se oorspronklike name gebruik sal word in verslagdoening oor die data nie en dat die navorsing met respek teenoor hulle uitgevoer sal word. Daar is ook aan hulle die versekering gegee dat die onderhoude wat op band opgeneem is veilig bewaar sal word en volgens die voorskrifte van die universiteit mettertyd vernietig sal word.

1.6.2 Geen skade aan deelnemers

Daar is sover moontlik verseker dat deelnemers geen skade berokken word nie. Die deelnemers is volledig oor die doel van die navorsing en hulle regte in hierdie verband ingelig. Daar is aan hulle verduidelik dat hulle deelname vrywillig is en dat hulle sonder nagevolge aan die navorsing sou kon onttrek, sou hulle dit so verkies. Verder is die anonimiteit van die skool en deelnemers verseker. Onderhoude is uitgevoer in 'n private ruimte wat vir beide partye gerieflik was. Aan elke deelnemer is 'n nommer toegeken en dit is sodanig op die elektroniese media vasgelê. Volgens voorskrifte sal die onderhoude vir 'n tydperk van tien jaar behoue bly. Die data is veilig met 'n geheime kode op die rekenaars van die student as navorser en sy studieleier bewaar. Toegang tot hierdie inligting kan slegs met die toestemming van die navorser verkry word. Indien inligting deur die Noord-Kaap Departement van Onderwys aangevra word, sal 'n kopie van die voltooide navorsing aan hulle oorhandig word. Die data wat uit hierdie studie verkry word, sal slegs vir wetenskaplike studies en navorsingsprojekte gebruik word.

1.8 VERDUIDELIKING VAN SLEUTELKONSEPTE

Siening(s): Die HAT (Odendal & Gouws, 2005:996) beskryf die konsep 'siening' as "die manier waarop 'n mens 'n saak beskou; sienswyse; opvatting". Dit is presies wat in hierdie studie ondersoek word, naamlik Graad 11-leerders se manier van kyk na die fenomeen 'middelemisbruik', hulle sienswyses daaroor en dus ook hulle opvattinge van die betrokke aangeleentheid, soos afgespeel binne hulle bepaalde plattelandse konteks.

Die konsep 'siening' is egter nie altyd maklik verklaarbaar nie. Die komplekse aard van die mens se perseptuele prosesse, asook die wyse waarop kulturele en kontekstuele faktore 'n rol speel in die vorming van persone se sienings, word deur die navorsing van onder andere Lewis (2001) ondersoek en bevestig. Die konsep 'siening' dui op die wyse waarop die individu inligting (wat deur die sintuie waargeneem is) saamstel ten einde 'n beter begrip van die wêreld te vorm (Lewis, 2001:273-274; Steinberg & Morris, 2001:67). 'Siening' is in der waarheid 'n proses waardeur sensoriese inligting georganiseer word om sodoende betekenis daaraan te kan heg (Barker & Angelopulo, 2010:270). Lewis (2001:275-279) argumenteer dat sienings verklaar kan word aan die hand van 'n model wat die perseptuele prosesse uitbeeld. Eerstens is daar die belewenis van veelvuldige stimuli deur die individu se vyf sintuie. Dit word opgevolg deur 'n stap waartydens stimuli waargeneem word en 'n keuse van fokus binne 'n bepaalde konteks plaasvind. In 'n volgende stap word die stimuli verwerk deur middel van 'n verwysingsraamwerk-filter wat sterk deur die individu se omstandighede, konteks en kultuur beïnvloed word. Laastens word betekenis gegee aan die fenomeen wat in 'n spesifieke konteks waargeneem is. Die dinamiese aard van die konsep 'siening' moet ook erken word, aangesien dit met verloop van tyd kan verander vanweë nuwe en meer geldige inligting waarmee individue gekonfronteer word. Dit behoort dus met sensitiwiteit as komplekse verskynsel benader te word, ook in hierdie studie (Lewis, 2001:285).

Middelemisbruik: Middelemisbruik verwys na middele wat onwettig gebruik word soos dagga, kokaïne, heroïne en metamfetamien (tik), maar dit sluit ook ander middele in, soos byvoorbeeld alkohol en nikotien (sigarette, sigare en tabak) wat vir persone onder 18 verbode is. Dit sluit ook voorskryfmedisyne in wat tot verslawing kan lei (Slabbert, 2015:667). Hierdie middele beïnvloed die fisieke, gemoeds- en geestestoestand van 'n persoon nadelig oor 'n kort tyd en in die langtermyn en kan 'n negatiewe verandering in die persoon teweeg bring. Dit kan swak oordeel en gedragsversteurings veroorsaak, met ander woorde dit kan 'n skadelike uitwerking hê op 'n leerder se gesondheid en vermoë om te presteer (Walton *et al.*, 2016:2).

Die woord 'misbruik' word algemeen in my navorsing gebruik omdat hierdie woord verwys na gedrag wat nie vir 'n gesonde leefwyse by adolessente bevorderlik is nie.

Adolessensie: Graad 11-leerders is normaalweg tussen 16 en 19 jaar oud en val dus binne die adolessente fase van menslike ontwikkeling. Adolessensie as sulks beslaan volgens die Wêreldgesondheidsorganisasie (WGO, 2013) gewoonlik die periode tussen 10 en 19 jaar. Dit is 'n kritieke fase in 'n individu se ontwikkeling, 'n fase waartydens die adolessent hom- of haarself definieer. Die ervaringswêreld van adolessente is gewoonlik meer beperk as dié van volwassenes en hulle beskik oor beperkte hanteringsmeganismes om op te steun in hulle soeke na 'n identiteit, wat gepaardgaan met onsekerheid en soms hopeloosheid (Curtis, 2015:11-13).

Graad 11 vorm deel van die Verdere Onderwys en Opleidingfase (VOO). In die VOO-band is daar 36 vakke binne ses leervelde, waarvan Lewensoriëntering in die leerveld Menslike en Sosiale Studies en Tale voorkom (Departement van Basiese Onderwys (DBO), 2011b; Gous & Roberts, 2015: 62-64; Van der Merwe, 2009:72). Die VOO-fase verseker dat leerders kennis en vaardighede verwerf wat hulle betekenisvol op hulle eie lewens kan toepas. Die doelwitte van die VOO-fase is om 'n basis vir gespesialiseerde leer daar te stel, die leerders vir verdere leer en indiensneming voor te berei, die leerders te ontwikkel in burgers wat verbind is tot demokrasie, om

holistiese ontwikkeling te bevorder, en om by te dra tot ekonomiese en sosiale ontwikkeling (Van der Merwe, 2009:72).

Bruinmense: Ek verkies die term bruinmense (bo kleurlinge) omdat dit die term is wat in die meeste amptelike dokumentasie gebruik word. In die navorsingsgemeenskap wat hier van toepassing is, maak die bruinmense deel uit die Afrikaanse taal- en kultuurgemeenskap. Daar is egter ook bruinmense wat verkies om Khoisan of Suid-Afrikaners genoem te word. Bruinmense is van gemengde afkoms. In die sestiende eeu het baie skepe uit Europa, veral die van die Nederlands-Oos-Indiese Kompanjie aan die Kaapse kus geland en later het hulle by die hedendaagse Kaapstad vir hulle 'n permanente halfwegstasie tussen Europa en die Suid-Oos Asiatiese lande soos Indonesië ingerig. Gedurende hierdie tydperk was Nederlandse mans in die meerderheid en het baie van hulle met Khoi-vroue of slavinne (uit Maleisië en Indonesië) gemeng en getrou (Shillington, 2012:223). Genoomontleding deur die Mediese Navorsingsraad se Sentrum vir Molekulêre en Sellulêre Biologie en die Sentrum vir Uitnemendheid vir Biomediese TB-navorsing aan die Universiteit Stellenbosch, wat spesifiek gedoen is om na die ouerlike invloede op die vermenging van bruinmense te kyk, het aangedui dat tot 60% van die mense aan moederskant (mitochondriese DNS oorgedra van 'n ma na al haar nasate) verwant is aan die Khoisan, terwyl 16.3% moederinvloede van Suid- of Suidoos-Asië toon en die kleinste persentasie van Europese afkoms is. Aan vaderskant (Y-chromosoom oorgedra net van pa na seuns) is die bydrae van Europese mans tot 32% en die van Asiërs 17%, terwyl slegs 5.3% beslis aan die Khoisan toegeskryf kan word. Die res word as Pan-Afrikaans (swart) beskryf (Brits, 2010:11).

Die apartheidsbedeling het die spesifieke groep mense nadelig beïnvloed. Selfs binne die nuwe demokratiese bestel word bruinmense steeds deur talle ekonomiese, politieke, maatskaplike en sosiale probleme uitgedaag. Hierdie probleme sluit onder andere middelemisbruik, geweldsmisdaad, armoede, werkloosheid en MIV/Vigs in (Kamper & Steyn, 2009:691-693).

1.9 INDELING VAN DIE STUDIE

Hoofstuk 1: Die inleiding en kontekstualisering van die navorsing word in hierdie hoofstuk aangebied. Dit dien as oriëntering tot die daaropvolgende hoofstukke.

Hoofstuk 2: In hierdie hoofstuk word 'n in-diepte literatuuroorsig aangebied om die teoretiese raamwerk van die studie te struktureer. Relevante inligting oor die bio-ekologiese model van ontwikkeling, bruinmense, adolessensie, middele-afhanklikheid en middelemisbruik word bespreek om sekere argumente te versterk.

Hoofstuk 3: Die navorsingsproses, wat die navorsingsparadigma en -metodologie, deelnemerseleksie, data-insamelingsmetodes en -analise insluit, word in hierdie hoofstuk verduidelik. Die etiese oorwegings van die studie word ook hier bespreek.

Hoofstuk 4: In hierdie hoofstuk word die navorsingsbevindinge aangebied en bespreek.

Hoofstuk 5: Die navorsing word in hierdie hoofstuk afgesluit met 'n opsomming van die bevindinge, aanbevelings en beperkinge van die studie en voorstelle vir verdere navorsing binne hierdie betrokke fokus.

1.10 SAMEVATTING VAN HOOFSTUK

Hierdie eerste hoofstuk bied 'n verduideliking van en motivering vir die noodsaaklikheid van die studie. Die probleemstelling, doelwitte vir die studie en navorsingsvraag is in die hoofstuk voorgestel. Die navorsingsontwerp en navorsingsmetodologie is bespreek en daar is na die metodes van data-insameling en data-ontleding verwys. Sommige van die kernkonsepte is gedefinieer, soos dit in die konteks van die studie gebruik is. Ten slotte is 'n uitleg van die struktuur en 'n voorlegging van die studie gegee.

Die volgende hoofstuk bied 'n meer intensiewe bespreking van die teoretiese raamwerk wat die studie onderlê, asook 'n oorsig van die literatuur oor adolessensie en middelemisbruik en -afhanklikheid.

HOOFSTUK 2

LITERATUUROORSIG

2.1 INLEIDING

Die literatuuroorsig in hierdie hoofstuk kontekstualiseer die studie. Dit skep ook 'n waardevolle raamwerk vir die betrokke studie oor misbruik onder adolessente.

Die hoofstuk word ingelei deur 'n algemene bespreking van misbruik deur adolessente. Dit word gevolg deur 'n bespreking van Bronfenbrenner se bio-ekologiese model wat, soos reeds genoem, as teoretiese raamwerk vir die studie gebruik word. Vervolgens word die model aangewend om die oorsake van misbruik by die adolessent te ondersoek met inagneming van die kenmerkende eienskappe van die adolessente ontwikkelingsfase. Hierna volg 'n ondersoek na die faktore wat 'n voorkomende rol in misbruik kan speel, wat ook aangebied sal word met die bio-ekologiese model en die adolessente ontwikkelingsfase in gedagte. Daar word in besonder gelet op die bydrae wat die skool en die vak Lewensoriëntering in die voorkoming van misbruik kan maak. Die bydrae van die gemeenskap en die rol van samewerkende ondersteuning word ook ondersoek.

2.2 MIDDELEMISBRUIK

2.2.1 Inleiding

Misbruik word in hierdie afdeling gedefinieer en vyf middele met hul uitwerkings en nuwe-uitwerkings word uitgelig en na aanleiding van beskikbare literatuur in hierdie verband in meer diepte bespreek. Die keuse van middele om te bespreek, is gegrond op middele wat meestal in die betrokke navorsingskonteks misbruik word. Die oorsake en gevolge van misbruik word ook gedek soos deur die literatuur gerugsteun.

Middele-afhanklikheid is tans 'n belangrike sosiale en gesondheidsuitdaging in die meeste lande, insluitend Suid-Afrika. Die geskiedenis het bewys dat wanneer 'n land wydverspreide en dramatiese sosio-politiese en ekonomiese veranderings ondergaan, soos in die geval van Suid-Afrika, die misbruik van alkohol en middele kan toeneem (Plüddemann, Dada, Parry, Bhana, Bachoo, Perreira, Nel, Mncwabe, Gerber & Freytag, 2010a:3). Die verhoogde inname van middele hou verband met onsekerheid, angs en frustrasie, asook die blootstelling aan nuwe ekonomiese en kulturele tradisies en gedragspatrone wat ingebed is in nuwe leefwyses en kulturele aktiwiteite. Alhoewel Suid-Afrika nou al vir meer as twintig jaar 'n demokratiese bestel het, wil dit voorkom asof die land steeds veranderings ondergaan wat 'n verhoging in middele-afhanklikheid tot gevolg het (Plüddemann *et al.*, 2010a:3). Die profiel van Suid-Afrikaanse adolessente wat by middelemisbruik en -afhanklikheid betrokke is, is egter ook 'n weerspieëling van die globale situasie van adolessente, wat gekenmerk word deur veranderings in terme van rolle, gedragse norme, ideologieë en waardes (Louw, Louw & Ferns, 2007:282-283).

2.2.2 Definisie van middele en middelemisbruik

Middele is afhanklikheidsvormende stowwe wat 'n fisiese of psigiese afhanklikheid, of albei, by die gebruiker teweegbring. 'n Middelen moet 'n bedwelmende uitwerking op die gebruiker hê en die potensiaal hê om die gebruiker daarvan afhanklik te maak om as 'n middel geklassifiseer te word. Middele word oor die algemeen as chemiese, mensgemaakte middels beskou wat 'n negatiewe verandering in die brein veroorsaak en 'n negatiewe handelingswyse in gedrag en houding tot gevolg het. Sekere wettige middele wat oor die toonbank gekoop kan word, soos sigarette, alkohol en medisyne, het dieselfde neurofisiologiese uitwerking as onwettige middele soos dagga, heroïne en ecstasy (South African National Council on Alcoholism and Drug Dependence [SANCADD], 2017:1).

Die *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM-V-TR); American Psychiatric Association [APA], 2013:16) beskryf middelemisbruik as 'n herhalende,

negatiewe patroon van middelemisbruik wat in betekenisvolle negatiewe gevolge manifesteer. Volgens Le Roux (2012:22) is 'n middel enige chemiese stof wat ingeneem word om die gemoed en gedrag te verander. Die tipe middele wat gebruik word, kan bepaal word deur die samelewing sowel as die ouderdomsgroep. Verskeie simptome, insluitend 'n sterk begeerte of drang na die middel wat herhalend voorkom (oor 'n tydperk van twaalf maande), word as kriteria gebruik om middelemisbruik te diagnoseer (SANCADD, 2017:1).

Die Departement van Basiese Onderwys (DBO, 2013:3) het bevind dat daar in Suid-Afrika 'n toename in die gebruik en misbruik van middele soos alkohol, dagga en 'n verskeidenheid ander onwettige middele deur skoolgaande adolessente is. In die Suid-Afrikaanse Demografie- en Gesondheidsopname is die Noord-Kaap geïdentifiseer as die provinsie waar die hoogste vlakke van toksiese (giftige) alkohol voorkom, met ander woorde alkohol wat tuis gemaak word sonder enige preserveer- en chemiese prosesse. Die gebruikers van hierdie alkohol word as hoë-risiko drinkers geklassifiseer (DBO, 2013:4). Verdere bevindinge het getoon dat die persentasie alkoholinname die hoogste is onder vroue en mans met die laagste geletterdheidsvlakke (DBO, 2013:4). Aangesien die bevolking van die Noord-Kaap grotendeels uit bruinmense bestaan wat oor die algemeen nie op 'n hoë opvoedkundige vlak is nie, het dit belangrike implikasies vir hierdie studie.

2.2.3 Middele en hulle uitwerking en newe-uitwerking

2.2.3.1 *Metamfetamien (tik)*

Metamfetamien (tik), met velerlei straatname soos 'tuk tuk', 'meth', 'ice', 'crystal', 'straws' en 'globe', word hoofsaaklik in die bruin gemeenskappe van die Wes- en Noord-Kaap misbruik, en in 'n mindere mate in ander dele van die land (Donald, Lazarus & Moolla, 2014:260; Van Heerden-Pieterse, 2015:106-107). Tik is 'n middel wat tans sinoniem is met die fenomeen om bruinmense te wees, alhoewel dit reeds

gedurende die twintigste eeu deur Nazi-soldate gebruik is om moegheid teen te werk (Mourries, 2009:42-43).

Tik is 'n kristalagtige, halfdeurskynende poeier met geringe kleurverskille. Dit word in poeierformaat verkoop, asook in koel drankstrooitjies (vandaar die straatnaam 'straws') en as suiglekkers. Hierdie middel kan op verskeie wyses ingeneem word (Garnett & Garnett, 2017:2). Sommige middelgemisbruikers snuif dit, ander gebruik 'n spuitnaald, terwyl sommige dit oraal in poeierformaat inneem. Die mees algemene metode is om dit deur 'n gloeilampie (daarom die straatnaam 'globe') sonder die metaaltoebehore in 'n selfontwerpte glaspyp, wat 'n 'lolly' genoem word, in te neem (Du Toit, 2017:3). Die toename in die misbruik van tik is toe te skryf aan die feit dat dit goedkoop en maklik verkrygbaar is (Donald *et al.*, 2014:261). Bydraende faktore tot die misbruik van tik is georganiseerde misdaad, bendes, groepsdruk, werkloosheid en armoede.

- *Uitwerking*

Gebruikers van hierdie middel kan gewelddadig en vernielsugtig word (Du Toit, 2017:4). Hulle kan ook 'n toestand van 'anhedonia' ervaar, wat 'n onvermoë is om plesier en vreugde te vind in aktiwiteite soos oefening, stokperdjies, seksuele aktiwiteit en sosiale interaksie. Hierdie toestand ontwikkel met verloop van tyd, afhangende van die intensiteit van gebruik, gewigsverlies en wanvoeding (Pau, Hatting, Dreyer & Roos, 2015:330). Daarby ontwikkel gebruikers ook 'n verhoogde waaksaamheid en 'vals' selfvertroue omdat tik die brein se funksionering aantast (Donald *et al.*, 2016:261). Tik belemmer ook die breinareas wat verantwoordelik is vir taal. Gebruikers van tik kan dus vinniger begin praat en dit kan gepaard gaan met geïrriteerdheid, aggressie en twisgierigheid (Donald *et al.*, 2014:256).

- *Newe-uitwerking*

Die misbruik van tik hou 'n groot gesondheidsgevaar in (Garnett & Garnett, 2017:3-4). Die algemene fisiese agteruitgang is veral na nege maande se gebruik opmerklik,

wanneer dit chroniese longaandoenings en hartprobleme kan veroorsaak (Peu *et al.*, 2015:350). In die geval van hartprobleme kan inflammasie van die hartwand ontstaan en bloedvate kan beskadig word (Du Toit, 2017:8). Die langdurige gebruik van tik kan ook tuberkulose en ander longaandoenings veroorsaak, wat die moontlikheid van inflammasie van die hartwand en beskadigde bloedvate verder verhoog (Du Toit, 2017:8; Peu *et al.*, 2015:351). Daarby vernietig tik ook die dopamienneurone in die middelbrein wat kognitiewe afwykings soos geheueverlies, aandagtekort, en 'n verminderde hantering van die prefrontale korteksfunksies in die brein tot gevolg het (Donald *et al.*, 2016:260; Du Toit, 2017:6; Garnett & Garnett, 2017:3-4).

2.2.3.2 Dagga ('cannabis')

Hoewel die benaming van plek tot plek verskil, is dagga die algemene Suid-Afrikaanse benaming vir die plant wat bykans 200 verskillende benoemings het. Die volgende word in Suid-Afrika op straat gebruik: 'boom', 'zol', 'pot', 'ganza', 'herb', 'weed', 'boom', 'Mary Jane', 'gangster' en 'chronic' (Garnett & Garnett, 2017:16).

Dagga of cannabis is 'n struik wat in byna enige plek kan groei, maar dit floreer in warm, vogtige klimaatsomstandighede (SANCADD, 2017:1). In Suid-Afrika floreer dagga in KwaZulu-Natal en in sekere gebiede van die Transkei (Oos-Kaap). Dit is 'n straatmiddel wat uit die blare en skutblare (buiteblare) van die *Cannabis sativa*-plant gemaak word. Dit bevat 421 verskillende soorte chemikalieë en is psigo-aktief in die liggaam (SANCADD, 2017:1). Die belangrikste aktiewe stof wat verantwoordelik is vir die uitwerking van dagga is delta-9-tetrahidrokannabinol, algemeen bekend as THC. Dagga kom hoofsaaklik in twee vorme voor, naamlik in velle en in 'n donker olierige pasta. Dit dra verskeie name in die taal van die jeug (soos hierbo aangedui) en word gewoonlik as 'n sigaret (splif) of in 'n pyp gerook. Dit kan ook op verskeie ander wyses ingeneem word, byvoorbeeld in 'n koek of koekies.

Die 2016 statistieke van die Nasionale Instituut vir Middelgemisbruik dui daarop dat dagga die middel is wat die meeste misbruik word, veral deur die jeug onder die

ouderdom van 20 jaar. Volgens die statistieke van rehabilitasiesentrums waar jeugdige behandel word en wat al nege provinsies van Suid-Afrika betrek, het tussen 46% en 66% van pasiënte aangedui dat dagga hulle primêre middel vir gebruik is omdat hulle dit nie as skadelik beskou het nie. Bevindinge het ook getoon dat ongeveer 13% van alle skoolgaande adolessente reeds dagga in hulle leeftyd gebruik het. Die misbruik van dagga is ook die hoogste onder mans. Bruin adolessente maak 18% uit van die totale getal gebruikers, met die hoogste persentasies in die Wes- en Noord-Kaap (DBO, 2013:5). Volgens die DBO (2013:6) se *Nasionale Strategiese Voorkoming en Beheer van Alkohol en Substansie* se Leerdersverslag het opnames bevind dat 13.1% van seuns en 6.5% van dogters in Grade 8 tot 11 in staatskole dagga rook.

In 2018 het die Suid-Afrikaanse Konstitusionele Hof 'n uitspraak gemaak wat bekend staan as 'n 'groenletterdag' in die geskiedenis van Suid-Afrika toe dagga gedekriminaliseer is (Floor, 2019:20-21; Janse van Rensburg, 2019:1). Dit het bepaal dat die gebruik van dagga vir beide persoonlike en mediese gebruik wettig is. Dit is egter steeds onwettig om dit buite jou privaatwoning te gebruik, asook om dit te koop en te verkoop.

Daar is bepaal dat Cannabidiol-produkte (CBD) (hennep-olie) vir een jaar buite dwelmregulasies sal val. Dit beteken dat enige produk wat CBD bevat, buite sterk gereguleerde medikasie val en wettig deur iemand verkoop mag word, maar dat jy steeds 'n voorskrif daarvoor nodig het. CBD-produkte het oor die jare gewilde middels geword vanweë hul gesondheidsvoordele en die feit dat vir baie algemene kwale gebruik kan word, soos vir angs, chroniese pyn en slapeloosheid. Dit is nie-psigoaktief en is 'n nie-verslawende middel (nie gewoontevormend nie), wat beteken dat dit jou nie 'hoog' laat voel nie. Dit het ook geen gevaarlike nuwe-effekte nie (Janse van Rensburg 2019). CBD-produkte mag slegs geadverteer word om 'algemene gesondheidsverbeterings-eienskappe' te hê, 'die instandhouding van gesondheid' te

bevorder, of om 'verligting van geringe simptome' te verlig, mits hierdie simptome nie aan 'n siekte of afwyking gekoppel kan word nie (De Villiers, 2019).

In Mei 2019 het die destydse Suid-Afrikaanse Minister van Gesondheid, Aaron Motsoaledi, egter ook aangekondig dat lae dosisse CBD aangekoop mag word en dat die daaglikse maksimum dosis 20 mg of minder moet wees (Janse van Rensburg, 2019).

'n Verslag wat in 2013 deur *South African Community Epidemiology Network on Drug Use* (Plüddemann *et al.*, 2010b:2-3). oor dwelmmisbruik uitgereik is, dui daarop dat een uit elke tien Suid-Afrikaners sukkel met verslawing, waarvan dagga en alkohol die grootste sondebokke is. In die verslag word melding gemaak dat dagga net so effektief soos bestaande pynstillers is, maar dat daar geen grensverskuivende studies is wat aandui dat dagga 'n revolusionêre rol in pynbehandeling speel nie. Dit het egter wel 'n effek op naarheid, angstigheid, eetlus en stuiptrekkings. Die vraag wat onmiddellik ontstaan, is wat skole en skoolbeheerliggame gemagtig is om te doen indien 'n leerder, en selfs 'n onderwyser, onder die invloed van dagga by die skool opdaag. Tans word geen persoon toegelaat om die skoolterrein onder die invloed van 'onwettige middels' te betree nie. Onwettige middels word gedefinieer as "enige onwettige, bedwelmende of verdowende stof". Met die nuwe wetgewing sal die skoolbeleid voortaan moet verwys na 'enige bedwelmende of verdowende stof'. Skole is steeds gemagtig om persone – hetsy leerders of onderwysers – wat onder die invloed van dagga (of drank, of watter verdowende middel ook al) skool toe kom, die skool te verbied – dít nieteenstaande die feit dat dit vir privaat gebruik gewettig is (DBO, 2013:15-21; Manu *et al.*, 2016:2, 8; Van Wyk, 2018).

- *Uitwerking*

Baie mense glo dat dagga 'n depressant is, maar dit is in werklikheid 'n modulator van die sentrale senuweestelsel (Whiting, Wolff, Deshpande, Di Nisio, Duffy, Hernandez, Keurentjes, Lang, Misso, Ryder, Schmidtkofer, Westwood & Kleijnen, 2015:1-4). Die

belangrikste effek van dagga op gebruikers is 'n hoë mate van euforie, gekenmerk deur 'n gevoel van welsyn, rusteloosheid, roekeloosheid, angstigheid en agitatie, asook verhoogde sosialisering in terme van spraaksamheid en uitgesprokenheid (SANCADD, 2017:1-2).

Volgens prof Charles Parry, navorser aan die Suid-Afrikaanse Mediese Navorsingsraad, kniehalter dagga die ontwikkeling van adolessente. Hulle verloor die skerperheid van hulle sintuie, met ander woorde daar is 'n verswakking in visie, gehoor, smaak en reuk (Jacobus & Tapert, 2014:1-2). Prof. Parry beweer ook dat kwesbare adolessente nie die krisisse en lewensituasies wat oor hul pad kom, kan hanteer en verwerk nie maar verkies om dit weg te rook. Dagga is 'n hallusinogene middel wat radikale veranderings in die gebruiker se psige of geestestoestand kan meebring en wat hallusinasies kan veroorsaak (Du Toit, 2017:21; Hilt, 2014:89; Reddy, James, Sewpaul, Sifunda, Ellahebokus, Kambaran & Omardien, 2015:1-3; Van Heerden-Pieterse, 2015:107).

Volgens Hilt (2014) het die neurologiese effek van dagga tot gevolg dat kognitiewe vaardighede soos die persoon se bestuursvermoë verswak en dat die respiratoriese en kardiovaskulêre stelsels aangetas word. Dit kan ook hiperaktiwiteit by 'n gebruiker veroorsaak, dus kan die gebruik van dagga skadelik vir die brein en die liggaam wees (Hilt, 2014:89; Whiting *et al.*, 2015).

Sekere gedragpatrone en optredes is eie aan adolessente wat dagga misbruik. Voorbeelde hiervan is 'n verlies aan eetlus en die oormatige gebruik van reukweerdere en parfuum om die daggareuk te verbloem. Hulle sorg ook dat oogdruppels altyd byderhand is vir die verbloeming van rooi pupille (Du Toit, 2017:19). Daggamisbruik kan prestasie op skool negatief beïnvloed en slaappatrone aantast. Sommige gebruikers slaap meer (Van Heerden-Pieterse, 2015:105), terwyl ander weer sukkel om aan die slaap te raak (Du Toit, 2017:19).

- *Newe-uitwerking*

Dagga besoedel die reseptore van die brein, veral die prefrontale korteks waar die redeneringsentrum van oordeel en rasonale denke geleë is (Jacobus & Tapert, 2014; SANCADD, 2017). In die geval van die adolessent word die ontwikkeling van breinareas soos die hippokampus, die lang- en korttermyngeheue, serebellum en die sentrum vir koördinasie negatief beïnvloed (Jacobus & Tapert, 2014; Reddy *et al.*, 2015:1-3; SANCADD, 2017:1; Whiting *et al.*, 2015).

Adolessente wat dagga misbruik, mag agterstande in neurokognitiewe ontwikkeling sowel as makro- en mikrostrukturele breinontwikkeling toon, wat akademiese prestasie nadelig kan beïnvloed. Op hulle beurt kan hierdie breinhindernisse verhoed dat die adolessent as volwassene 'n effektiewe sosiale en arbeidsfunksionerende lewe kan lei (Hilt, 2014:89; Jacobus & Tapert, 2014).

Daarby kan die oormatige en langdurige gebruik van dagga ook die persoon se asemhalingstelsel aantast. Die longweefsel kan beskadig word en chroniese brongitis kan voorkom. Dagga veroorsaak 'n taaiërige teerafskeiding in die longweefsel omdat rokers dagga dieper intrek en vir langer periodes inhou as wanneer 'n sigaret gerook word (Reddy *et al.*, 2013; Whiting *et al.*, 2015). Daggastof dring ook deur na die hemoglobien in die bloed, wat beperkinge plaas op die hoeveelheid suurstof wat deur die hartweefsel vervoer word (Peu *et al.*, 2015:351; SANCADD, 2017:2; Siegfried, Parry & Myers, 2016).

Dagga breek ook die immuunstelsel af en kan onderliggende psigiatriese siektes soos die ervaring van skisofreniese simptome en psigosese aktiveer (DBO, 2013:iii; Du Toit, 2017:20).

2.2.3.3 Alkohol

Alkohol, 'n depressant met straatname soos 'juice', 'dop' en 'booze', word wydverspreid gebruik en kan deur persone bo 18 jaar oor die toonbank gekoop word

(Van Heerden-Pieterse, 2015:105). Alkohol is 'n chemiese samestelling van etanol en landbouprodukte, hetsy groente of vrugte. Hierdie is die middel wat die meeste deur adolessente en volwassenes gebruik word aangesien dit (vir volwassenes) 'n wettige middel is wat maklik bekombaar is (Le Roux, 2012:76) en nie altyd as 'n neurobiologies-vernietigende middel beskou word nie (Donald *et al.*, 2014:256; Le Roux, 2012:76).

Suid-Afrika is 'n land met gesogte wyne, dus floreer sy wynbedryf. Nie alleen produseer Suid-Afrika 4.1% van die wêreld se wyn nie, maar die land is ook die agste grootste wynprodusent in die wêreld (Joubert, 2017:8). Volgens Le Roux (2012:76) is alkoholgebruik en selfs alkoholmisbruik sosiaal aanvaarbaar en sommige adolessente gebruik reeds voor die ouderdom van 13 jaar alkohol (Le Roux, 2012:25). In teenstelling met swart adolessente is daar ook 'n beduidende toename in alkoholgebruik by wit en bruin adolessente tussen die ouderdomme van 11 en 15 jaar (Le Roux, 2012:25). Hoe jonger 'n adolessent begin alkohol gebruik en met 'n gemoedsveranderende middel begin eksperimenteer, hoe meer intensief is die effek. Dit speel ook 'n groot rol in uiteindelijke verslawing (Du Toit, 2017:10). Die risiko is duidelik, gesien in die lig daarvan dat meer as 30% van die Suid-Afrikaanse bevolking 'n drankprobleem het. Jaarliks verloor 'n groot getal adolessente hulle lewens in motorongelukke waarin alkohol 'n rol speel (Van Heerden-Pieterse, 2015:105).

Verder wil dit voorkom of alkoholmisbruik die hoogste onder die bruin bevolkingsgroep is (Harker, Myers & Parry, 2008:9), en of die voorkoms van alkoholmisbruik hoër op die platteland is as in die stad (Harker *et al.*, 2008:10).

- *Uitwerking*

Alkoholgebruikers word oor die algemeen meer spraaksaam en ontspanne en het meer selfvertroue. Hulle word joviaal, vrolik en impulsief en inhibisies verdwyn (Du Toit, 2017:12; SANCADD, 2017:3). Wanneer alkohol saam met vriende en die portuurgroep gebruik word, voel adolessente dat hulle beter inpas en vergeet hulle kortstondig van hulle probleme. Hulle is ook valslik onder die indruk dat hulle hul

probleme en vrese meer suksesvol kan hanteer. Daarby veroorsaak 'n oormatige en skadelike gebruik van alkohol velerlei gesondheidsprobleme wat in hulle leeftyd kan ontwikkel. Hieronder is chroniese longkwale, blaasontsteking en tuberkulose (Van den Berg & Greeff, 2016:246).

Alkohol as 'n depressant kan 'n gebruiker se handelinge stadig maak en koördinasie negatief beïnvloed. Volgens Du Toit (2017:12) kan die gebruik van alkohol ook 'n negatiewe invloed hê op die persoon se sosiale gedrag en persoonlike verhoudings, asook op die vermoë om werk te verrig.

Alkohol onderdruk inhibisies, wat gebruikers toelaat om meer aggressief en gewelddadig op te tree en hulle geneig maak om te argumenteer (SANCADD, 2017:4). Alkohol kan ook dubbelvisie en onsamehangende spraak veroorsaak, terwyl sekere adolessente depressief kan raak (Du Toit, 2017:12). Wanneer alkohol met ander middele soos metamfetamien (tik) gemeng word, kan dit 'n gevaar vir die gebruiker en die samelewing inhou. Die breër gemeenskap ly ook daaronder wanneer persone alkohol misbruik, aangesien dit 'n negatiewe impak op die ekonomie het: Produktiwiteit neem af wanneer werkers afwesig is of laat vir werk opdaag (Garnett & Garnett, 2017:7; Van Heerden-Pieterse, 2015:105).

- *Newe-uitwerking*

Alkohol is 'n koolhidraat wat baie kilojoules bevat. Die gebruiker mag dus gewig aansit. By manlike persone kan alkoholgebruik verbind word met verlaagde testosteroon- en semenvlakke en 'n toename in sperm met 'n abnormale voorkoms. By vroue kan alkoholmisbruik nie alleen hul fertiliteit aantast nie, maar dit kan ook aanleiding gee tot fetale alkoholsindroom in hulle kinders (Du Toit, 2017:11-12, 14). Verder kan gereelde alkoholname breinfunksie vertraag en liggaamsorgane nadelig aantast (Parry *et al.*, 2011; Rehm *et al.*, 2010; Siegfried *et al.*, 2016; Van Heerden-Pieterse, 2015). Maagswre kan voorkom en die etanolvlakke in alkohol kan uitgroeisels in die pankreas veroorsaak, wat aanleiding gee tot pynlike inflammasie in die maagwand en

dermkanale (Peu *et al.*, 2015:351; SANCADD, 2017:4). Vomering as gevolg van alkoholmisbruik kan tot gleufvormige trane in die slymvlieswand van die slukderm lei (SANCADD, 2017:4). Vetneerslae in die lewer kan ook veroorsaak word, wat die lewer vergroot en laat wanfunksioneer (Parry *et al.*, 2011; Rehm *et al.*, 2010; Siegfried *et al.*, 2016; Van Heerden-Pieterse, 2015). Alkoholmisbruik veroorsaak ook hartsiektes soos verhoogde bloeddruk, en cholesterol en 'n onreëlmatige hartklop is ook moontlik (Du Toit, 2017:12; SANCADD, 2017:4).

2.2.3.4 Kokaïne

Kokaïne hidrochloried, 'n stimulant, is op straat bekend as kokaïne, 'coke' of 'snow' (Du Toit, 2017:23; Garnett & Garnett, 2017:3-4). Dit word ook 'crack' genoem wanneer dit in naaswit of gelerige korreltjies of brokkies voorkom (SANCADD, 2017:5). Dit word gemaak deur die blare van die kokabos fyn te maak en word grootliks in warm en vogtige omgewings soos Bolivia, Colombia en Peru gekweek (Du Toit, 2017:22; Garnett & Garnett, 2017:3-4; SANCADD, 2017:5). Kokaïne word meestal met suiker, glukose en laktose gemeng. Dit word gewoonlik deur middelemisbruikers gesnuif of gerook, alhoewel sommige dit saam met kos inneem omdat hulle glo dat dit minder gevaarlik is. Sommige gebruikers spuit hulself met naalde in om dit vinniger te laat werk, hoewel hulle weet dat dit 'n groter risiko inhou (SANCADD, 2017:5).

Die eienskappe van kokaïne is soortgelyk aan die van metamfetamien (tik). Hoewel dit vroeër vir medisinale doeleindes gebruik is, het navorsing aangetoon dat dit 'n gevaarlike stimulant is (Du Toit, 2017:23). Dit word allerweë as 'n uiters sterk stimulant beskou wat baie duur en hoogs verslawend is.

- *Uitwerking*

Kokaïnegebruikers voel energiek, net soos tikgebruikers, en het nie 'n behoefte aan slaap nie. Kokaïne verhoog ook die gebruiker se selfvertroue (Du Toit, 2017:25; SANCADD, 2017:5; Van Heerden-Pieterse, 2015:107). Inhibisies vervaag en baie gebruikers word seksueel gestimuleer. Soos ander dwelms veroorsaak dit 'n gevoel

van euforie tydens gebruik en dít verhaas die verslawingsproses (Du Toit, 2017:25). Gevoelens van stres en angs verdwyn, maar slapeloosheid kan tot depressie aanleiding gee. Paranoia en aggressie kan verdere gevolge van die gebruik van die middel wees. Gebruikers van kokaïne kan ook intense angstigtheid, vrees en bedreiging ervaar, asook die onvermoë om te ontspan (Du Toit, 2017:26; SANCADD, 2017:5). Hierbenewens ervaar hulle teenstrydige emosies en moegheid en hul irritasievlakke kan styg (Moleko, 2007:208).

- *Newe-uitwerking*

Risiko's verbonde aan die gebruik van hierdie middel is 'n verhoogde harttempo en bloeddruk, wat vinniger asemhaling en verhoogde liggaamstemperatuur meebring. (Peu *et al.*, 2015:351). Die hartritme kan tot 'n gevaarlike vlak styg en dit kan tot bewussynsverlies en selfs sterfte lei (Du Toit, 2017:27; SANCADD, 2017:5).

Die gebruik van kokaïne kan ook 'n wanbalans in motoriese aktiwiteite veroorsaak en spraaksamheid kan toeneem. Daarby kan dit sere in die mond en in die neus veroorsaak. 'n Oordosis kokaïne kan newe-uitwerkings soos konvulsies tot gevolg hê wat tot sterftes kan lei (Van Heerden-Pieterse, 2015:106). By onttrekking van kokaïne kan gebruikers moeg en geïrriteerd voel (Du Toit, 2017:26).

2.2.3.5 Heroïne

Heroïne is 'n depressant wat die werking van die sentrale senuweestelsel, asemhaling en hartklop verstadig. Die middel word verkry van die melksap van die Papawer somniferum-plant. Afghanistan is die grootste vervaardiger en voorsiener daarvan. Dit word ook in die Suid-Oos Asiatiese lande, soos Thailand, Viëtnam en Mianmar, gekweek (Du Toit, 2017:31-32; SANCADD, 2017:6).

Hierdie middel kom voor in die vorm van romerige wit tot skakerings van bruin poeier of korrels, maar het ook soms 'n kleur soos die van swart koffie. Hoe ligter die kleur, hoe sterker is die stimulant (Du Toit, 2017:31; Garnett & Garnett, 2017:4-5).

Wanneer die middel donker van kleur is, kan dit slegs gerook word en nie ingespuut word nie, maar wanneer dit wit of ligter van kleur is, kan dit beide gerook en ingespuut word (Du Toit, 2017:32). Die suiwer wit heroïne kan ook vir farmakologiese en medisinale gebruik aangewend word en kom dan in suiwer wit poeievorm of as tablette voor (SANCADD, 2017:6). Dit kan ook as 'n narkotiese pynstiller dien (Van Heerden-Pieterse, 2015:105).

- *Uitwerking*

As depressant kan heroïne die werking van die menslike brein en organe verstadig (Du Toit, 2017:32). Die effek van heroïne is groter as dit van ander middele en gebruikers word dus baie maklik daaraan verslaaf, tot so 'n mate dat hulle nie daarsonder kan leef nie (Du Toit, 2017:31-32).

Fisiologiese kenmerke van hierdie middelemisbruikers is waterige oë en 'n loperige neus. Wanneer dit gebruik word, ervaar middelemisbruikers 'n kragtige euforiese gevoel wat nie vergelyk kan word met die werklike lewe nie omdat gebruikers voel asof alle fisieke en emosionele pyn verdwyn. Dit bring ook 'n diepe selfliefde en selfvertroue mee. Wanneer heroïne ingespuut word, is die opwekking onmiddellik, terwyl die opwekking stadiger is wanneer dit oraal geneem word (Du Toit, 2017:32; SANCADD, 2017:6).

Misbruikers ervaar 'n transendentale gevoel, asof hulle hulleself verloor en in 'n wêreld beweeg waar hulle nie met ander mense wil kommunikeer nie omdat hul wêreld te rooskleurig lyk om dit met ander te deel. Die effek van heroïne duur ongeveer vier tot vyf ure (Du Toit, 2017:32; Garnett & Garnett, 2017:6). Wanneer 'n hoë dosis heroïne gebruik word, sal die middelemisbruiker jou met stipstarende, puntige pupille dophou (Du Toit, 2017:33; SANCADD, 2017:6).

- *Newe-uitwerking*

Wanneer heroïne ingeneem word, verdof die sentrale senuweestelsel, die hart begin stadiger klop, en die asemhalingstelsel verstadig onwillekeurig, met die gevolg dat minder suurstof ingeneem word en die liggaamsbloeddruk wat abnormaal begin daal (Du Toit, 2017:33).

Heroïne-misbruikers kan ook hoendervleis begin kry en bewerig raak (Moleko, 2007:207). Die fisieke bewegings van misbruikers word stadiger, soos byvoorbeeld ooglede wat begin slap hang en stadiger spraak wat intree. Risiko's wat kan intree, is die kardiovaskulêre neue-uitwerking wat ontwikkel, byvoorbeeld bloedklonte as gevolg van verstopte slagare en bloedvergiftiging (bakterieë in die bloedstroom), wat kan lei tot infeksies en/of absesse as gevolg van gedeelde naalde. Binne-aarse inspuitings bied ook risiko's vir die verspreiding van siektes soos menslike immuniteitsgebrekvirus/verworwe immuniteitsgebreksindroom (MIV/VIGS). Hepatitis en nierversaking is 'n verdere gevaar as gevolg van die verdunningsmiddel wat gebruik word om die heroïne te sny. Selfs gewrigskrampe, abdominale pyn en angs kan op die langtermyn ontstaan.

Hierdie afdeling het lig gewerp op die verskillende middele wat deur adolessente in die Noord-Kaap misbruik word. Die omgewingskonteks van hierdie adolessente is ook reeds bespreek. Insig in die middele wat gebruik word, sowel as die omgewingskonteks van die navorsingsgemeenskap, is belangrik, aangesien volgens Bronfenbrenner se bio-ekologiese model daar 'n wisselwerking tussen die individu en sy/haar konteks bestaan.

2.3 BRONFENBRENNER SE BIO-EKOLOGIESE MODEL

Hierdie afdeling bespreek Bronfenbrenner se bio-ekologiese model van menslike ontwikkeling wat as teoretiese raamwerk vir hierdie studie dien.

2.3.1 Inleiding

Die belangrikste aanspraak van Bronfenbrenner se bio-ekologiese model is dat die individu en sy of haar omgewing onlosmaaklik verbode is aan mekaar (Le Roux, 2012:11). Die model benadruk die belangrikheid van die wedersydse invloede tussen individue (adolesente in hierdie studie) en hulle omgewingskontekste. Die bio-ekologiese model bied 'n lewenspanbenadering tot menslike ontwikkeling. Adolesensie is die ontwikkelingsfase wat in die huidige studie aandag kry (Florence & Koch, 2011:479; Le Roux, 2012:10). Bronfenbrenner het voortdurend sy model verbeter en het gedurende die 1990's proksimale prosesse as sleutelfaktore in ontwikkeling uitgesonder. Sy bio-ekologiese model gee erkenning aan die individu wat, volgens hom, nie die nodige aandag in sy vroeëre werk gekry het nie omdat die fokus meestal op die konteks van ontwikkeling geval het (Tudge *et al.*, 2009:199). Terselfdertyd het hy sy proses-persoon-konteks-tyd model (in kort PPKT-model) bekend gestel (Petersen & Govender, 2007:168). Die PPKT-model is die kern van Bronfenbrenner se ontwikkelingsteorie en hy verwys na hierdie model as die 'bio-ekologiese paradigma van menslike ontwikkeling' – die sogenaamde 'bio-ekologiese model' (Tudge *et al.*, 2009:199). Vervolgens word die vier elemente van die bio-ekologiese model bespreek.

2.3.2 Proksimale prosesse (P) in die bio-ekologiese model

Volgens Tudge *et al.* (2009:200) kan proksimale prosesse aan die hand van Bronfenbrenner se twee stellings verduidelik word. Die eerste stelling dui daarop dat menslike ontwikkeling deur aktiewe prosesse van interaksie geskied, wat insluit die biopsigologiese aspekte van die persoon in die onmiddellike eksterne omgewing. Hierdie interaksies word gaandeweg meer kompleks en moet ook gereeld plaasvind om effektief te wees om as proksimale prosesse gekenmerk te word. Die tweede stelling voer aan dat die vorm, inhoud en rigting van die proksimale prosesse wat deur die menslike ontwikkeling beïnvloed word, sal verskil afhangende van die kenmerke van die ontwikkelende persoon en die omgewing waarbinne die prosesse plaasvind

(Tudge *et al.*, 2009:200). Proksimale prosesse speel 'n belangrike rol in die PPKT-model en verwys na die interaksies wat in persoonlike langtermynverhoudings voorkom. Hierdie prosesse het ook 'n groot invloed op menslike ontwikkeling (Donald *et al.*, 2010:40). Bronfenbrenner gee die volgende voorbeelde van sulke interaksies: spelaktiwiteite wat tussen volwassenes en kinders plaasvind; kinder-aktiwiteite; en groep- of alleenspelaktiwiteite. Die interaksies het te doen met gewone, alledaagse aktiwiteite waaraan die ontwikkelende kind blootgestel word en meedoen. Hierdie aktiwiteite word as die 'enjins van ontwikkeling' beskou, want dit is deur middel van hierdie aktiwiteite en interaksies dat individue sin uit die wêreld maak en hulle plek daarin vind. Die ontwikkelingstatus van die betrokke individu en sy of haar sosiale konteks verander voortdurend tydens die verloop van die individu se lewe.

Die vorm, krag, inhoud en rigting van die proksimale prosesse wat ontwikkeling beïnvloed, wissel sistematies na gelang van die eienskappe van die ontwikkelende persoon en die van die omgewing. Beide die onmiddellike en wyer omgewings waarbinne die prosesse afspeel, het 'n invloed op ontwikkeling. Proksimale prosesse gee sin en betekenis aan die ontwikkelende individu se lewe. In hierdie studie kan die aanname dus gemaak word dat proksimale prosesse van adolessent tot adolessent sal verskil, afhangende van die konteks waarbinne hulle hulself bevind. Voorts tree adolessente ook as aktiewe agente binne hulle eie kontekste op (Tudge *et al.*, 2009:200).

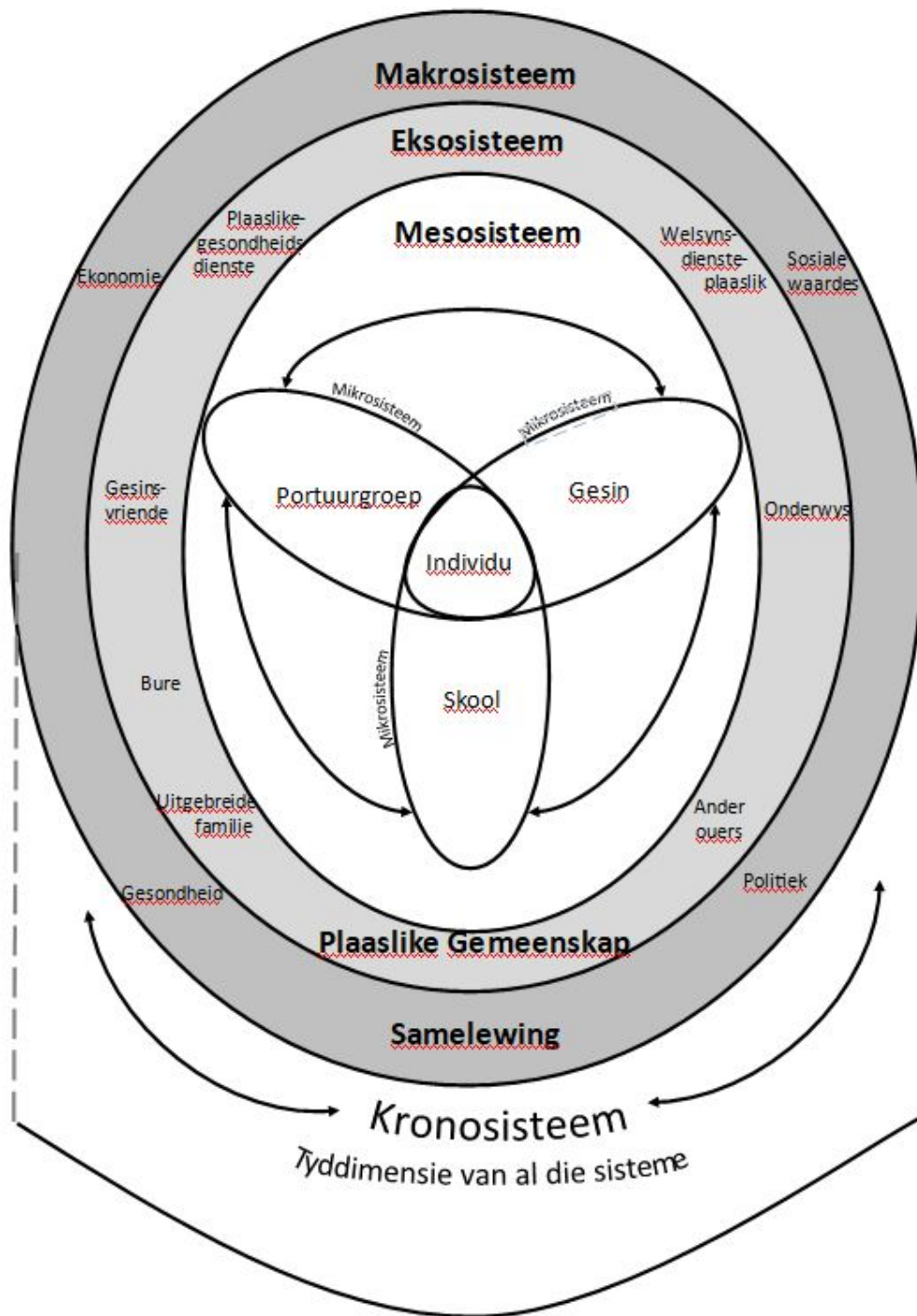
Relevant tot hierdie studie is dat Bronfenbrenner redeneer dat die proksimale prosesse verminder in omgewings wat vir 'n geruime tyd onstabiel, onvoorspelbaar en geografies afgesonder is. Hierdie argument kan van toepassing gemaak word op histories-benadeelde gemeenskappe, soos bruin woonbuurte in plattelandse gebiede in die Noord-Kaap waar armoede, behuisingsprobleme, geweld en misdaad hoogty vier en waar beskerming en ondersteuning nie gewaarborg kan word nie (Swart & Pettipher, 2016:15-16).

2.3.3 Die persoon (P)

In hierdie model gee Bronfenbrenner erkenning aan die inherente eienskappe van die adolessent, soos biologiese en genetiese aspekte, en fokus op die persoonskenmerke van die adolessent wat na die sosiale situasie gebring word. Veral drie tipes persoonskenmerke kry aandag, naamlik eienskappe ten opsigte van aanvraag, hulpbron en druk ('force'). Aanvraagkenmerke is die eienskappe van die adolessent wat as persoonlike stimulus in die onmiddellike omgewing dien, soos ouderdom, geslag, velkleur en fisiese voorkoms. Hulpbronskenmerke verwys na dit wat nie in die onmiddellike omgewing is nie maar in die verlede ervaar is, soos emosionele en intellektuele ervarings (opvoedkundige geleenthede) wat tot die ontwikkeling van sekere vaardighede en intelligensie aanleiding gegee het, asook menslike hulpbronne soos voeding en ouerlike versorging. Kenmerke ten opsigte van druk verwys na die motivering, toewyding, temperament en uithou vermoë van die adolessent (Silveri, Dager, Cohen-Gilbert & Sneider, 2016:255-257; Tudge *et al.*, 2009:200).

2.3.4 Konteks (K)

Navorsing in Suid-Afrika toon 'n kommerwekkende toename in middelemisbruik. Die misbruik van middele speel 'n beduidende rol in die disintegrasie van gesinne en die samelewing. As navorser is dit dus vir my sinvol om vanuit 'n bio-ekologiese perspektief na die verband tussen middelemisbruik en adolessensie te kyk, aangesien die verskillende sisteme in die bio-ekologiese model relevant is (Slabbert, 2015:668). Die bio-ekologiese model fokus op die sosiale omgewing en konteks waarbinne persone funksioneer omdat mense kennelik deur hierdie interaktiewe/verbandhoudende stelsels sisteme beïnvloed word. Volgens Bronfenbrenner beslaan die konteks vier onderling-verbode sisteme, naamlik die mikro-, meso-, ekso- en makrosisteme (Slabbert, 2015:669). Sien Figuur 2.1 vir 'n uitbeelding van die verskillende sisteme.

Figuur 2.1: Bio-ekologiese model (aangepas van Swart & Pettipher, 2016:14)

2.3.4.1 Die mikrosisteem

In hierdie eerste sisteem fokus Bronfenbrenner op die onmiddellike interaksies van die persoon (adolesent) met sy of haar direkte omgewing (Florence & Koch,

2011:478; Le Roux, 2012:12; McWhirter *et al.*, 2007:17). Dit verwys na die inter- of proksimale prosesse tussen die adolessent en sy of haar gesin, skool, kerk en portuurgroep (Donald *et al.*, 2016:45). Dit is binne hierdie verhoudings en prosesse waar die ontwikkelingsgeskiedenis van die persoon afspeel (Florence & Koch, 2011:478). Baie tyd sal aan hierdie prosesse en verhoudinge spandeer word, wat sal bydra tot die persoon se vorming tot en met die adolessente jare, wat relevant is vir hierdie studie (Swart & Pettipher, 2016:14-15).

Sou die adolessent in middelemisbruik verval, is dit gewoonlik binne die mikrosisteem wat ondersteuning gebied kan word, soos deur ouers, ondersteuningsdienste by die skool, en die portuurgroep. Hulle sou ook kon help om die adolessent by gesondheids- en welsynsdepartemente te kry wat professionele hulp sou kon voorsien (Davidoff, Lazarus & Moolla, 2014:48; Donald *et al.*, 2016:40; Slabbert, 2015:669).

2.3.4.2 Die mesosisteem

Die mesosisteem verteenwoordig die interverhoudinge tussen sisteme binne die mikrosisteem (Slabbert, 2015:669). Binne die mesosisteem vind interaksies tussen die mikrosisteme binne die konteks van die persoon plaas wat die persoon wedersyds beïnvloed en bydra tot veranderinge in mikrosisteme. Voorstanders van Bronfenbrenner se model verwys hierna as 'ekologiese oorgangstoestande' (Donald *et al.*, 2016:46; Florence & Koch, 2011:478; Le Roux, 2012:12; McWhirter *et al.*, 2007:17). Volgens Swart en Phasa (2016:266-267) vind wedersydse beïnvloeding tussen die skool en gesinne plaas. Beide word weer deur die gemeenskap (wat binne die eksosisteem geleë is) geaffekteer, wat op sigself deur die groter politieke, ekonomiese en sosiale realiteite (binne die makrosisteem) beïnvloed word. Die adolessent en sy gesin funksioneer binne hierdie breër mesosisteem met die uitgebreide familie, portuurgroepe, onderwysers, bure en ander naasverwante individue. Daarom is dit belangrik om in ag te neem dat die gesin se interaksie met bogenoemde sisteme fundamenteel is tot die funksionering van die gesin as 'n eenheid.

Swart en Phasa (2016:267-268) verwys na Epstein se teorie wat op Bronfenbrenner se bio-ekologiese model geskoei is en wat beweer dat daar verskeie oorvleuelende sfere van invloed is wat die adolessent se leer en ontwikkeling beïnvloed. Hierdie sfere word verteenwoordig deur die gesin, skool en gemeenskap. Volgens Epstein kry die adolessent die beste ondersteuning wanneer die skool, gesin en gemeenskap (in die eksosisteem), dit wil sê onderwysers, ouers en gemeenskapslede, as vennote saamwerk. Dit is belangrik ter wille van probleemoplossing en om gemeenskaplike opvoedkundige doelwitte tot voordeel van die adolessent na te streef. Epstein onderskei voorts tussen 'n eksterne en interne model van beïnvloeding. Die eksterne model van die drie sfere van beïnvloeding dui daarop dat die mate van oorvleueling afhang van tydkragte, asook kragte wat te make het met die ervaring, filosofie en praktyke van elke sfeer. Die tydkragte staan in verhouding tot die adolessent se ouderdom en Graadvlak, sowel as die invloed van historiese veranderinge (Swart & Phasa, 2016:267). As voorbeeld dien die geval van 'n plattelandse Graad 8-leerder in vroeë adolessensie wat die ouerhuis moet verlaat om sy of haar skolastiese loopbaan by 'n hoërskool in 'n hoofdorp voort te sit en in 'n koshuis saam met ander adolessente moet tuisgaan, verwyderd van die ouerhuis. Die nuwe konteks stel die adolessent bloot aan nuwe sosiale strukture, nuwe oorlewingsmeganismes en diversiteit wat nie in die onmiddellike huisomgewing teenwoordig was nie (Swart & Pettipher, 2016:15). Om aan te pas by nuwe ruimtes soos die hoofdorp, koshuis en 'n ander skool stel ook uitdagings aan die adolessent se aanpassingsvermoë (Le Roux, 2012:8).

2.3.4.3 Die eksosisteem

Die ekosisteem verteenwoordig die derde vlak van sisteme. Dit is die sisteme en praktyke wat nie noodwendig direk deel vorm van die adolessent se onmiddellike omgewing nie. Die eksosisteem verwys dus na sisteme buite die kind se onmiddellike veld van deelname maar wat ook die adolessent indirek positief of negatief kan beïnvloed (Donald *et al.*, 2016:46; Florence & Koch, 2011:478; Swart & Pettipher, 2016:15). Ouers se gunstige of ongunstige werksomstandighede kan byvoorbeeld die

adolesent se huisomgewing beïnvloed (Le Roux, 2012:12). Die eksosisteem sluit ook die breër gemeenskap in waarbinne die adolessent se mikrosisteme geplaas is (soos in die vorige afdeling aangedui). In die geval van die adolessent wat middele misbruik, kan maatskaplike werkers en paramediese personeel binne die betrokke gemeenskap byvoorbeeld hulp verleen. Alle gemeenskapsvennote wat dienslewering kan bied vir weerstand teen middelemisbruik, asook hulp nadat middelemisbruik gerapporteer is, vorm gewoonlik deel van die eksosisteem. Beursskemas en die gemeenskapsinstansies wat aan die skool diens lewer, val ook binne die eksosisteem (Swart & Pettipher, 2016:15). Le Roux (2012:12) voer aan dat hierdie vlak ook die toegang tot beskikbare ontspanningsbronne insluit. Weerhouding en voorsiening van belangrike bronne van ondersteuning, beide finansiële en wat fasiliteite betref, kan moontlik 'n rol speel in die verskillende vlakke van middelemisbruik van plattelandse adolessente binne die Suid-Afrikaanse konteks.

2.3.4.4 Die makrosisteem

Die makrosisteem verwys na die oorheersende sosiale en ekonomiese strukture in die breër samelewing en ook na die houdings, oortuigings, waardes en ideologieë inherent aan die sisteem van 'n spesifieke samelewing en kultuur (Swart & Pettipher, 2016:15). Dit sluit groeperinge in van sosio-ekonomiese klasse en multikulturele-etniese groepe, asook die kulturele gebruike en waardestelsels van die breër sosiale omgewing waarbinne die adolessent funksioneer (Donald *et al.*, 2016:46; Petersen & Govender, 2007:168; McWhirter *et al.*, 2007:19). Demokrasie, sosiale regverdigheid, billikheid en vryheid van diskriminasie is voorbeelde van waardes en oortuigings (Swart & Pettipher, 2016:15). Die makrosisteem verwys dus, volgens Bronfenbrenner, na die totale sosiale organisasie waarbinne die adolessent geplaas is, maar verteenwoordig die mees verwyderde vlak van omgewingsbeïnvloeding.

2.3.5 Tyd (T)

Tyd speel 'n belangrike rol in die PPKT-model (Swart & Pettipher, 2016:16). Binne hierdie model val die klem op persoonlike tydsveranderinge binne 'n konteks wat ook aan die algemene gang van tyd onderworpe is. Volgens Tudge *et al.* (2009:201) verwys Bronfenbrenner na die tydgebonde gebeure wat binne spesifieke aktiwiteite of interaksies in die sisteme plaasvind (Tudge *et al.*, 2009:201). Met ander woorde, binne die bio-ekologiese model verteenwoordig 'tyd' prosesse wat varieer na gelang van spesifieke historiese tye en gebeure en skep hulle die konteks vir die ontwikkelende persoon. Volgens Swart en Pettipher toon tyd drie opeenvolgende vlakke, naamlik mikro-, meso- en makrotyd. Mikrotyd verwys na kontinuïteit versus diskontinuïteit. Dit wil sê, sekere prosesse kan hier beëindig word of hulle kan verder voortbestaan. Mesotyd verwys na die periodes waarbinne die prosesse oorbeweeg na die breër tydsintervalle soos dae en weke, terwyl makrotyd na die veranderde verwagtinge en gebeure verwys wat in die breër gemeenskap plaasvind en na ander generasies oorspoel (Swart & Pettipher, 2016:15-16).

2.3.6 Gevolgtrekking

Vanuit die bio-ekologiese perspektief kan daar aanvaar word dat daar 'n voortdurende wisselwerking is tussen individuele en kontekstuele faktore en ontwikkelingsdinamiek. Verder dui die model daarop dat die inhoud en struktuur van die sisteme moontlik tot die ontwikkeling van probleemgedrag gedurende adolessensie kan bydra.

Ten einde die verandering in die adolessent se gedrag en die risiko vir middelemisbruik te verklaar, is kennis van die ontwikkelingsproses van die adolessent belangrik sodat die veranderinge wat by die adolessent plaasvind in ag geneem kan word. In die volgende afdeling word adolessensie as ontwikkelingstydperk bespreek, met spesifieke verwysing na die oorsake van middelemisbruik.

2.4 DIE OORSAKE VAN MIDDELEMISBRUIK BY DIE ADOLESSENT

Hierdie afdeling bespreek die oorsake van middelemisbruik by die adolessent aan die hand van die bio-ekologiese model. Eerstens word daar na die individu, oftewel die adolessent, as sentraal tot die model gekyk. Daarna word die oorsake van middelemisbruik verder ondersoek deur die verskillende sistemiese kontekste van die adolessent onder die loep te neem.

Die adolessent speel 'n belangrike en aktiewe rol in sy of haar eie ontwikkeling. Die individuele adolessent se persoonskenmerke ten opsigte van aanvraag, hulpbron en druk ('force') kan nie buite rekening gelaat word in 'n ondersoek na die oorsake van middelemisbruik nie. Die deelnemers aan hierdie studie bevind hulself in die adolessente ontwikkelingsfase. Onrusbarende statistiek is beskikbaar oor middelemisbruik onder adolessente in Suid-Afrika, soos reeds in hoofstuk een bespreek. *Die Burger* van 22 September 2017 (Nienaber, 2017) berig oor toetse by skole in die Wes-Kaap (hoofsaaklik in die Kaapstad-metropool) waar skoolhoofde middelemisbruik vermoed het en waarvan die toetsresultate getoon het dat middelemisbruik nie net in hoërskole nie, maar ook in laerskole voorkom. Van die 605 hoërskoolleerders wat getoets is, het 415 positief getoets vir middelemisbruik, terwyl 229 uit 360 laerskoolleerders positief getoets het. Onlangse statistiek vir die Noord-Kaap is nie beskikbaar nie, maar daar word vermoed dat middelemisbruik onder adolessente ook in hierdie provinsie aan die toeneem is.

Die vraag ontstaan of daar faktore is wat die adolessent vatbaar maak vir middelemisbruik. In antwoord hierop word die adolessente ontwikkelingsfase in die volgende afdeling bespreek.

2.4.1 Die adolessente ontwikkelingsfase as potensiële oorsaak van middelemisbruik

2.4.1.1 Inleidend

Vir die doeleindes van hierdie studie word 'n adolessent gedefinieer as 'n persoon tussen die ouderdom van 10 en 19 jaar (WGO, 2013). Die adolessente ontwikkelingsfase word gekenmerk deur verhoogde kwesbaarheid, aangesien dit verband hou met die kompleksiteit van uitgebreide fisiese, kognitiewe, sosiale en sielkundige veranderinge (Theron & Dalzell, 2006:397). Dit is dus 'n kritieke periode van verandering wat deur puberteit ingelei word. (Peu *et al.*, 2015:310; Van Dyk, 2013:202). Adolessensie word geassosieer met die vermoë op 'n formeel-logiese vlak om abstrak te kan dink. Dit lei tot 'n kwalitatiewe nuwe vlak van morele redenering en 'n soeke na persoonlike identiteit. Die portuurgroep word belangrik en aanvaarding binne die portuurgroep word van deurslaggewende belang. Adolessensie gaan ook gepaard met seksuele ontwaking, wat 'n besondere dryfveer word in die lewe van die adolessent (Karpov, 2009:203). Die liggaamlike, kognitiewe, psigososiale en emosionele ontwikkeling van die adolessent word vervolgens bespreek.

2.4.1.2 Liggaamlike ontwikkeling

Liggaamlike veranderinge is die eerste tekens dat die kind die adolessente fase betree. By die meeste adolessente is daar 'n verandering in liggaamsbou, wat bepaal word deur oorerfde genetiese invloede. Tydens puberteit geskied 'n proses van seksuele ontwaking en die effek van hormone en biologiese ryping word duidelik (Peu *et al.*, 2015:310). By meisies begin hul eerste menstruasiesiklus, en ejakulasie (*wet dreams*) begin by seuns. Volgens Le Roux (2012:10) is bevind dat seuns hierdie stadium oor die algemeen meer positief as dogters beleef. Dogters ervaar puberteit en gepaardgaande tekens van verandering as 'n fase van frustrasie en selfbewustheid. Hulle is meer bewus van hulle toename in liggaamsgewig en hoe hulle voorkoms verander. Menstruasiesiklusse word 'n integrale deel van hulle lewens en hulle moet

leer om dit te hanteer. Adolessente kan ook oorsensitief word oor hulle gewig en mag hulself met hulle vriende of die perfekte vroulike of manlike liggaam vergelyk en voel dat hulle tekort skiet. Dit kan die selfbeeld negatief beïnvloed. Een van die belangrike take tydens die adolessente fase is dus om die eie fisiese voorkoms en manlike of vroulike geslagsrolle te aanvaar (Prins & Van Niekerk, 2009:62). Adolessente mag ook bewus raak van spesifieke seksuele voorkeure en sal begin vrae stel oor hulle eie seksualiteit (Peu *et al.*, 2015:311; Van Dyk, 2013:205).

Adolessente beleef puberteit verskillend. Hulle ervaring daarvan sal afhang van voorligting en die ondersteuning van belangrike rolspelers in hul lewe. Dié wat sensitiewe voorligting en die nodige ondersteuning ontvang, sal vinniger deur die proses van aanpassing beweeg, terwyl ander die oorgangsfase as moeilik en meer uitdagend sal ervaar. Liggaamlike veranderinge kan slaperigheid, buierigheid en by tye gemoedsversteurings insluit wat tussen depressie en vermeerderde energie kan fluktueer (Peu *et al.*, 2015:311). Wanneer adolessente sukkel om hulle voorkoms en eie seksuele voorkeure en onvermoëns te aanvaar, mag hulle meer vatbaar wees vir middelemisbruik omdat dit simptomatiese verligting sowel as aanvaarding deur 'n sekere groep vriende kan meebring (Potgieter *et al.*, 2009:384).

2.4.1.3 Kognitiewe ontwikkeling

Soos uit bogenoemde blyk, beleef adolessente 'n komplekse ontwikkelingsfase. Adolessente is deel van die breë gemeenskap en word dus genoop om by die sielkundige en sosiale sy van die gemeenskap aan te pas, wat potensieel tot persoonlike groei kan lei (Peu *et al.*, 2015:311). Hierdie aanpassings vereis die ontwikkeling van kognitiewe vaardighede. Adolessente is vir die eerste keer in staat tot abstrakte denke (denke op die formeel-logiese vlak) en beskik ook oor die waarnemingsvermoë om hipoteses te stel. Derhalwe kan hulle beplan vir die toekoms, gebeurde waarneem, en nadink oor huidige aksies en die gevolge daarvan vir hulle toekoms. Hulle dink dus nie net oor die hier en nou nie, maar ook oor die toekoms (Peu *et al.*, 2015:311; Van Dyk, 2013:202).

Die kognitiewe ontwikkeling van die adolessent hou verband met breinontwikkeling. Dit is nodig om van nader na die adolessent se breinontwikkeling te kyk om te bepaal of dit kwesbaarheid vir middelemisbruik verhoog en dus as 'n moontlike oorsaak van middelemisbruik beskou kan word (Silveri *et al.*, 2016:255-257).

Magnetiese resonansiebeelding (MRI) verskaf gedetailleerde 3D-afbeeldings wat breinontwikkelingsnavorsing vergemaklik. Brein- en funksionele neuroskanderingstudies maak dit moontlik om anatomiese inligting in te win ten einde breinaktiwiteite en die grootte en vorm van breinstrukture te bepaal (Casey *et al.*, 2008:113). Navorsing deur Casey *et al.* (2008:111-114) het interessante nuwe inligting oor die adolessente brein die lig laat sien. Daar is bevind dat breinrypwording tydens adolessensie voortgesit word. Dit weerlê vroeëre aannames dat die brein reeds in die kinderjare volwassenheid bereik. In werklikheid ewenaar die brein eers 'n volwasse brein in die persoon se vroeë twintigs (National Institutes of Health, 2011). Breinbeeldingsnavorsing toon dat die besnoeiing ('pruning') van ongebruikte sinapse in die serebrale korteks tydens adolessensie aanhou, terwyl miëlinering (*myelination*) toeneem en tot sterker verbindings tussen dele van die brein lei. Dit gee daartoe aanleiding dat 'n individu se vermoë om te leer groter is tydens adolessensie as tydens enige ander tydperk in die individu se ontwikkelingsverloop (Hardman, 2012:209).

'n Verdere belangrike bevinding is dat verskillende dele van die brein op verskillende tye ryping ervaar. Breinareas wat met basiese funksies verband hou, byvoorbeeld die prosessering van sensoriese inligting en beweging, asook dié wat verband hou met emosionele response, is ten volle ontwikkel en moontlik meer aktief as in volwassenes. Die prefrontale korteks, wat met hoëvlak kognitiewe vermoëns verband hou, soos die uitvoerende funksies wat beplanning, besluitneming, die inhibering van onvanpaste gedrag en sosiale insig soos selfbewussyn insluit, bereik laaste volwassenheid. Dit het belangrike implikasies vir risikogedrag en sielkundige probleme. Adolessente reageer meer intens as volwassenes op beide stresvolle en goeie ervarings, maar het nog nie die vermoë ontwikkel om hulle sterk emosionele

impulse te beheer nie. Gegewe hierdie scenario, is dit verstaanbaar dat die sterftesyfer so hoog is onder adolessente, asook waarom die voorkoms van misdaad so hoog is, veral onder adolessente mans. Bewyse dat breinveranderinge tydens adolessensie tot onoordeelkundige middelgebruik kan bydra, is ook uiters relevant vir hierdie studie (Blakemore, 2009:96-98; Hardman, 2012:209; National Institutes of Health, 2011:2-6). Adolessente is geneig om hulleself as onaantasbaar te beskou en bestand teen gevare wat ander mense bedreig, en bereken dikwels nie die gevolge van hulle dade nie (gegewe die swakker-ontwikkelde prefrontale deel van die brein). Portuurgroepdruk, waarvoor adolessente veral vatbaar is, kan dus daartoe lei dat hulle binne hulle eie groep met middele kan eksperimenteer sonder om die gevare daaraan verbonde te verreken (Beyers & Kotzé, 2008:58).

Breinnovorsing toon dat die brein tydens adolessensie radikale verandering ondergaan en dus besonder aanpasbaar is. Dit beteken dat onderwys en opvoeding tydens hierdie ontwikkelingsfase uiters belangrik is. Die brein het nodig om aktief gevorm te word, en die aanleer van interne kontrole, beplanning, besluitneming en sosiaal-kognitiewe vaardighede verdien besondere aandag tydens adolessensie. 'n Verdere bevinding is dat die adolessente brein genoegsame slaap nodig het. Nege tot tien ure slaap is gewens. Depressie, gedragsprobleme en swakker skooluitslae kan met ontoereikende slaap verbind word. Daar is onder andere ook bevind dat Suid-Afrikaanse adolessente wat te min slaap meer geneig is om te rook en ander middele te misbruik. Genoegsame slaap is dus nodig vir optimale emosionele, fisiese en kognitiewe funksionering tydens adolessensie (Blakemore, 2009:96-98; Hardman, 2012:209; National Institutes of Health, 2011:2-6).

Breinnovorsing het ook bewys dat adolessensie 'n periode van besondere sensitiwiteit vir alkohol en ander onwettige middele is. Dit is veral in die prefrontale korteks waar skade opmerklik is wanneer adolessente middele misbruik. Dit maak sin, aangesien hierdie deel van die brein die laaste is wat neurobiologiese volwassenheid bereik, soos

reeds aangedui. Skade aan hierdie deel van die brein het dus belangrike implikasies vir volwassewording (Silveri *et al.*, 2016:255).

2.4.1.4 Psigososiale ontwikkeling

Breinontwikkeling tydens die adolessente fase maak dit moontlik vir die adolessent om vir die eerste keer abstrakte denke te bemeester, en insgelyks die proses van konsepvorming. Die adolessent is dus nou daartoe in staat om 'n bewustheid van die self binne 'n komplekse sosiale sisteem te ontwikkel (Mahn, 2003:132-135). Die adolessent moet bo en behalwe 'n bewustheid van die self ook 'n positiewe identiteit en self-konsep ontwikkel. Dit is belangrike ontwikkelingstake vir die adolessent aangesien 'n negatiewe selfkonsep tot negatiewe en self-destruktiewe gedrag (soos middeleverslawing) kan lei (Theron & Dalzell, 2006:398).

Eweneens begin die adolessent verstaan dat die aksies van ander in sy of haar sosiale omgewing ook deur eie unieke interne wêreld geïnspireer word. Dit gee aanleiding tot ervarings van teenstrydigheid, want die adolessent se identiteit word gevoed deur ervarings van individuele uniekheid, maar terselfdertyd is daar 'n besondere behoefte aan behoort en deur die portuurgroep aanvaar te word. Die vermoë tot konseptuele denke, wat refleksie en introspeksie moontlik maak, bring dus 'n bewuswording van eie interne denkprosesse en dra by tot 'n fundamentele verandering in die adolessent se persepsie en internalisering van die ervaring van sosiale interaksie (Mahn, 2003:132-135). Dit is belangrik dat adolessente nie as passiewe ontvangers van sosiale norme en waardes gesien word nie, maar as aktiewe agente in die ontwikkeling van 'n self en hulle verhoudings met die wêreld. Hulle toets, bemeester en internaliseer sosiale standaarde binne hulle eie konteks en begin om dit vir selfanalise in te span. Dit dra dan by tot die ontwikkeling van 'n bewustheid van die self vir persoonlike identiteit, soos Lategan (2014:264) dit verduidelik, wat 'n belangrike taak van hierdie ontwikkelingsfase is en die individu voorberei op die oorgang na volwassenheid. Die ander belangrike taak is dié van interaksie met en aanvaarding deur die portuurgroep, wat op sy beurt weer 'n bydrae lewer om die ontwikkeling van

die self te bevorder (Karpov, 2003:150-151). Die sosiale ontwikkeling van die adolessent bied ook die potensiaal vir risiko, veral wat betref verhoudings met die portuurgroep en outoriteitsfigure soos ouers. Konflik tussen die ouer en kind en negatiewe reaksies op die verwagtinge van outokratiese ouers en insgelyks op ouers wat nie werklik omgee nie word nou moontlikhede. Die verwerping van die portuurgroep of oordadige konformiteit aan die portuurgroep, sowel as negatiewe portuurgroepdruk, kan ook nou 'n werklikheid word en kan die adolessent se kwesbaarheid verhoog (Theron & Dalzell, 2006:398).

Volgens Du Plessis en De Beer (2014:1) word die adolessent met vier belangrike identiteitsvrae gekonfronteer: "Wie is ek?", "Hoe kom ek oor die weg met ander mense?", "Waar pas ek in?" en "Wat glo ek?" Adolessensie is dus 'n tydperk waartydens jongmense hul persoonlike identiteit vestig, wat die bemeestering van die ontwikkelingstake van die kinderjare en 'n gereedheid om die uitdagings van volwassenheid met vertroue te aanvaar, impliseer. Dit is slegs deur hulle eie handeling dat adolessente 'n konsep van hulle eie identiteit kan vorm (Bosman, 2009:41). Hulle dink na oor wie hulle is en wat hulle wil word en hulle besluit oor die doelwitte, waardes en oortuigings wat vir hulle belangrik is (Hendry & Kloep, 2012:42).

Die betekenisvolste interpretasie van adolessente identiteitsvorming speel 'n sentrale rol in die ontwikkeling van elke mens. Volgens Lategan (2014:264) word hierdie ontwikkeling gekenmerk deur 'n reeks opeenvolgende krisisse of konfliktsituasies. Hy onderskei vier statusse van identiteitsvorming wat nie noodwendig opeenvolgende fases verteenwoordig nie (Lategan, 2014:264).

Hierdie vier statusse word vervolgens kortliks binne die konteks van middelemisbruik bespreek (Beyers & Kotzé, 2008:58).

Die eerste status is dié van identiteitsverwarring. Hierdie status beteken dat die adolessent nog nie met identiteitskrisisse gekonfronteer is nie en waarskynlik nog nie lewensbelangrike keuses moes maak nie. Die status van vooruitbesliste identiteit hou

verband met lae verkenning en hoë verbintenis. Die adolessent het dus nog nie aktiewe verkenning van die self gedoen nie maar het reeds verbintenis gevorm, moontlik as gevolg van die sterk inspraak van rolspelers (ouers en familie, maar ook die portuurgroep) binne sy of haar mikrosisteem. Tydens hierdie twee statusse kan adolessente aanpassingsprobleme openbaar en die portuurgroep kan klakkeloos gevolg word, wat die adolessent meer kwesbaar kan maak vir eksperimentering met middele (Beyers & Kotzé, 2008:59; Bosman, 2009:39; Lategan, 2014:264).

Tydens die status wat as die sogenaamde identiteitsmoratorium bekend staan, is verkenning hoog en verbintenis laag. Hierdie status bied adolessente geleentheid vir eksperimentering met bepaalde rolle totdat rasionele keuses gemaak is rakende wie en hoe hulle wil wees (Beyers & Kotzé, 2008:58-59). Aktiewe eksperimentering met alternatiewe in kritieke areas is aan die orde van die dag, terwyl goed-ontwikkelde probleemoplossingsvaardighede, as gevolg van die uniekheid van adolessente breinontwikkeling, nog nie tot die adolessent se beskikking is nie. Dit is dus 'n gevaarlike status vir eksperimentering met verbode middels en ander, minder gesonde praktyke (Beyers & Kotzé, 2008:59).

Hierdie status word gevolg deur die status van identiteitsbereiking; die adolessent het nou reeds voor krisis te staan gekom, waardes bevraagteken, en deur eie besluite ten opsigte van probleme 'n eie identiteit bereik (Beyers & Kotzé, 2008:59). Uit bostaande is dit duidelik dat die adolessente ontwikkelingsfase potensieel tot middelemisbruik aanleiding kan gee.

2.4.1.5 Emosionele ontwikkeling

Na aanleiding van die bespreking in Afdeling 2.4.1.3 kan die afleiding gemaak word dat die kognitiewe en emosionele ontwikkeling van die adolessent nou verweef is met mekaar. Tydens hierdie fase ervaar adolessente emosionele veranderinge as gevolg van liggaamlike, kognitiewe, persoonlike en sosiale ontwikkeling. Dit kan gesien word as 'n ontwikkelingsfase gekenmerk deur emosionele skommeling, terwyl adolessente meestal nie oor die nodige vaardighede beskik om hulle emosies suksesvol te hanteer

nie (sien Afdeling 2.4.1.3 in hierdie verband) (Du Plessis & De Beer, 2014:1). Dit is ook binne die adolessente ontwikkelingsfase wanneer die uitkomstes van die vorige ontwikkelingsfases duidelik word. Die druk van adolessensie kan onderdrukte en onverwerkte emosies na vore bring en dit kan 'n uitdaging vir die adolessent word, met moontlike negatiewe gevolge. Dit is baie belangrik dat adolessente emosies met sorg hanteer word en dat hulle geleer word om eie emosies te herken en te verwerk, aldus Du Plessis en De Beer (2014:2).

Die bespreking van die emosionele ontwikkeling van die adolessent word verder gedoen in die lig van belangrike menslike behoeftes, soos ook op die adolessent van toepassing is. Volgens Maslow se behoeftehiërargie het elke mens fisiologiese (kos en water), sekuriteits- (behuising en beskerming), behoort aan- en liefde-, selfaktualiserings- (respek) en estetiese behoeftes, en die adolessent is geen uitsondering op hierdie gebied nie (Hergenheim, 2009:604). Gedurende die adolessent se vormingsjare is die voorsiening in sy of haar basiese behoeftes deurslaggewend. Basiese behoeftes hou gewoonlik verband met dit wat elke mens benodig ten einde gesond en heel te voel. Indien hierdie behoeftes nie vervul word nie, kan dit tot emosionele skade lei (Coetzer, 2014:378). Hergenheim (2009:604) dui aan dat wanneer daar aan die basiese behoeftes van die adolessent, soos die fisiologiese (kos en water) en sekuriteitsbehoefte (behuising en beskerming), voldoen word, sal die volgende behoeftes by adolessente sterk aanwesig wees en lei tot verdere selfaktualisering. Hierdie behoeftes is reeds by adolessente opgemerk en word as volg opgesom: 'n behoefte aan erkenning, 'n behoefte om te behoort, 'n behoefte aan passie, 'n behoefte om te droom en te idealiseer, 'n behoefte aan identifisering en nabootsing, 'n behoefte aan 'n gesonde lewe, asook 'n behoefte aan kennis en inligting (Hergenheim, 2009:586-587). Sommige van hierdie behoeftes word hieronder meer breedvoerig bespreek.

- **'n Behoeftte aan liefde**

Adolescente (soos alle mense) wil ervaar dat hulle versorg word met voedsel, klere en verblyf, maar terselfdertyd wil hulle ook fisieke aanrakings ervaar. Hulle het die behoefte om spesiaal en belangrik vir iemand te voel en ook te weet dat hulle behoeftes deurgaans in ag geneem sal word (Coetzer, 2014:378). Verhoudinge en verbintnisse met ouers, onderwysers en vriende is van die kardinale aspekte binne die adolescent fase (Coetzer, 2014:379). Word daar nie aan hierdie behoefte voldoen nie, word daar ruimte geskep vir 'n riskante lewenstyl en gedrag wat die misbruik van middele kan insluit.

- **Selfbeeld en estetiese behoeftes**

Volgens Hergenham (2009:586-587) is een van die adolescent se behoeftes die van idealisme en sukses wat tot self-vervulling en erkenning kan lei. Dit verhoog die adolescent se selfbeeld en kritiese en abstrakte denke en gee aanleiding tot verhoogde eiewaarde, en vriende en ander belangrike sosiale netwerke kan hierdeur aangetrek word. Daarbenewens soek adolescent ook begrip vir die persoon wat hy/sy is en wil hulle toegelaat word om presies daardie persoon te wees. Verder wil hulle graag deur positiewe bevestiging erkenning geniet vir hul gawes en vermoëns, terwyl hulle ook weet dat daar altyd diegene sal wees wat hulle sal ondersteun en lei (Coetzer, 2014:378).

Wanneer daar aan bogenoemde voldoen word, tree self-aktualisering in en sal adolescent meer geneig wees om die werklikheid van die lewe te aanvaar en aan te durf. Hulle aanvaar ook makliker hulleself en andere en is meer spontaan en oorspronklik in hulle lewenstyl. Ook kan hulle 'n groter behoefte aan privaatheid ervaar en meer onafhanklik van hulle eie omgewing en kultuur staan. Hulle demonstreer gewoonlik ook meer dankbaarheid oor die lewe en wil graag hulle horisonne verbreed. Dit kan lei na die aktualisering van potensiaal, vermoëns en talente wat vervulling in hul lewens kan bring (Hergenham, 2009:588). Soos te verstane, kan die teendeel die

adolessent totaal ontwrig, sy of haar lewe negatief beïnvloed en die weg baan vir 'n andersoortige lewenstyl en -keuses.

Du Plessis en De Beer (2014:2, 4, 8, 13) voer aan dat musiek 'n belangrike rol speel in die lewe van die adolessent en 'n groot invloed uitoefen op die vorming van die selfkonsep wat tot positiewe (maar ook negatiewe) emosies en gedrag aanleiding kan gee. Musiek word die adolessent se stem en emosionele taal wanneer daar moeite ervaar word om eie emosies te verwoord. Musiek vul die ledige ure en kan as een van die belangrikste aktiwiteite van die adolessent gesien word. Bogenoemde outeurs voer aan dat musiek wat goed uitgekies en paslik is in berading gebruik kan word om adolessente te ondersteun om hulle emosies op 'n sinvolle wyse te verwerk en om insgelyks afstand te doen van ongesonde gedragpatrone.

- ***Behoeftte aan passie***

Miskien is dit gewens om onder hierdie opskrif te kyk na die vier aspekte van adolessensie soos deur Siegel (2014) in sy blog, 'The essence of adolescence', uiteengesit is. Hy gebruik die woord 'essence' as akroniem om vier belangrike aspekte van adolessensie uit te lig met 'n fokus op beide die negatiewe en positiewe gevolge van elkeen.

Ten eerste kyk hy na die emosionele aspek van adolessensie wat te vinde is in die wyse waarop emosie, soos gegeneer deur die sub-kortikale areas van die brein, gereeld die kortikale bane van logiese redenering oorspoel. Dit kan aanleiding gee tot óf emosionele oorreakeies en buierigheid, óf 'n kragtige passie om die lewe ten volle te ervaar – "to capture life being on fire".

Ten tweede benoem hy sosiale betrokkenheid wat plaasvind wanneer die adolessent hom of haar meer by die eie portuurgroep as die ouer(s) skaar. Negatiewe gevolge hiervan is natuurlik portuurgroepdruk en wat die adolessent alles sal doen om tot 'n portuurgroep van sy of haar keuse te behoort (soos byvoorbeeld om met onwettige substansie te eksperimenteer). Aan die positiewe kant is die belangrike waarde van

ondersteunende verhoudings in die adolessent se lewe. Suksesvolle verhoudings word verbind met algehele gesondheid en geluk.

Ten derde verwys hy na die adolessent se behoefte aan alles wat nuut en anders ('novelty') is wat hy of sy met passie kan najaag. Dit hou verband met verskuiwings in die brein se dopamienstelsel. Die negatiewe kant van hierdie aspek kan riskante gedrag, beserings en selfs die dood beteken, terwyl aan die positiewe kant die klem val op die moed om die bekende en veilige agter te laat vir die onbekende, die onsekere en die potensieel-onveilige wêreld daar buite.

Ten laaste verwys Siegel (2014) na die adolessent se behoefte aan kreatiewe ontdekking, wat terug te vind is in hoe die adolessent die status quo aanvat deur die teenkant van dinge te ondersoek en nie die gewone te aanvaar nie. Dit kan tot stres lei en tot 'n onvergenoegdheid met sy of haar bestaan. Aan die positiewe kant is daar egter die passie van ontdekking en die realiteit dat innovasie in kuns, musiek, wetenskap en tegnologie uit hierdie ontwikkelingsfase voortspruit.

- ***Behoefte aan kennis en inligting***

Gegee die plastisiteit van die brein gedurende die adolessente ontwikkelingsfase, is die adolessent se kapasiteit vir leer groter as in enige ander fase in die lewenspan van die mens (Hardman, 2012:209). Hedendaags word adolessente se grootwordjare gekenmerk deur samelewingseise soos: elektroniese sosiale netwerke (byvoorbeeld Facebook®, Twitter™ en WhatsApp), hoër akademiese standaarde en globaal-geïnspireerde kurrikula. Sport en ander ontspanningsaktiwiteite het ook meer kompetierend geraak. Bogenoemde veroorsaak dat adolessente meer van hulle fisieke, emosionele en kognitiewe bronne moet inspan om al hierdie uitdagings te kan hanteer (Howell, 2017:26-40; Ko, Liu, Wang, Chen, Yen & Yen, 2014:1377).

Volgens Ko *et al.* (2014:1377) is Internetverslawing 'n algemene tendens onder adolessente. Internetverslawing impliseer 'n verlies van beheer oor Internetgebruik en die negatiewe gevolge daarvan. In die geval van die adolessent word dit geassosieer met depressiewe simptome, vyandigheid en sosiale angstigheid. Dit kan lei tot

akademiese agteruitgang, konflik met ouers en sosiale isolasie. Adollesente kan ook 'n gevoel van verwerping deur hulle ouers, isolasie van hulle vriende in die regte wêreld en 'n lae selfbeeld by die skool ervaar. Hierdie gebrek aan sekuriteit verhoog die kans van depressie (Ko *et al.*, 2014:1379). Ander negatiewe gevolge kan ook te voorskyn kom, soos 'n obsessie met klere koop oor die Internet, die aanhoudende speel van rekenaarspeletjies en die heeltydse dophou van sosiale media soos Instagram en Facebook. Ko *et al.* (2014:1381) voer verder aan dat adollesente kan poog om hulle selfbeeld te verbeter deur goedkeuring van ander op sosiale media te kry of deur prestasie in aanlynpeletjies te behaal, en daarom vermeerder adollesente hulle interaksie op die Internet. In plaas daarvan dat dit hulle depressie verminder, kan aanlynaktiwiteite dit vererger (Ko *et al.*, 2014:1382).

Die volgende afdeling sit die ondersoek voort na die moontlike oorsake wat aanleiding kan gee tot middelemisbruik binne die mikro-, meso-, eko- en makrosisteme waarbinne adollesente hulself bevind.

2.4.2 Mikrosisteem: oorsake van middelemisbruik

Op mikrosistemiese vlak is die adollesent in direkte kontak met veral hulle ouers, die skool en die portuurgroep.

2.4.2.1 Die gesin as oorsaak van middelemisbruik

Gesinsfaktore soos die waardes, norme en oortuigings van ouers beïnvloed die sosialiseringservarings van die adollesent (Potgieter *et al.*, 2009:384-385). Oor die algemeen neem adollesente die persepsies en houdings van hulle onmiddellike konteks aan en word dit in hulle persoonlike leefwyse weerspieël. Wanneer ouers en familieledede gereeld middele vir sosialisering en andersins gebruik, kan adollesente dit aanneemlik en aanvaarbaar vind sodat hulle dit as norm en praktyk aanvaar en deel van hulle eie lewens maak (DBO, 2013:9; Potgieter *et al.*, 2009:384-385). Bo en behalwe hierdie sosialiseringpraktyke kan die algemene huislike atmosfeer, soos konflik in die gesin en swak toesighouding oor en verwaarlosing van kinders, ook

middelemisbruik by adolessente in die hand werk (Le Roux, 2012:34-35). Wanneer adolessente bedreig en onveilig voel, of indien hulle nie die nodige versorging en ondersteuning kry nie, mag hulle ook meer vatbaar vir middelemisbruik wees omdat hulle moontlik gedwing word om meer met hulle portuurgroep, wat moontlik by middelemisbruik betrokke is, te sosialiseer (DBO, 2013:9). Volgens Professor Cecile Jansen (2010:5), betrokke by Onderwysopleiding aan die Universiteit van Suid-Afrika (UNISA), is middelemisbruik deesdae deel van die moderne lewenstyl van skoolgaande adolessente.

Ouers se spanning en moedeloosheid oor hulle onvermoë om op materiële gebied hulle kinders suksesvol te kan ondersteun, word aan hul kinders oorgedra. Kinders verkies egter hulle ouers se aandag. As daar nie in die huis aan hulle behoeftes voldoen word nie, wend hulle hul tot hul portuurgroep. Seks, drank en middele word gebruik om te ontvlug en hulle omstandighede te ontken. Alle blaam kan egter nie op ouers geplaas word nie, aangesien adolessente die keuse het om hulle tyd meer konstruktief te gebruik (Jansen, 2010:5). Trauma en stres kan ook 'n emosionele verwondheid meebring en affekteer soms die adolessent negatief binne die gesinsisteem (Mumm, Olsen & Allen, 2009:385). Al hierdie aspekte kan daartoe bydra dat adolessente meer vatbaar is vir risikofaktore soos middelemisbruik. Die verbrokkeling van gesinne, wat verdere sosiale en gemeenskapsprobleme meebring, vervreem adolessente van die gesinsisteem en die gemeenskap (Klaasen, 2010:4).

Ouers het meestal beperkte kennis oor onwettige middele en word maklik geflous. Daarom neem dit soms lank voor ouers en besorgde familieledede die gedragspatrone van middelemisbruikers identifiseer ten einde 'n ingeligte besluit oor hulle kinders se uitdagings te neem. Ouers word dus aangemoedig om meer betrokke te raak by inligting- en voorligtingsessies aangaande middele en die misbruik daarvan. Hulle ingeligte betrokkenheid kan help in die bekamping van die middeleprobleem in Suid-Afrika (Le Roux, 2012:34-35).

2.4.2.2 Die portuurgroep as oorsaak van middelemisbruik

Volgens studies in plattelandse gebiede is die groot oorsaak van middelegebruik deur plattelandse jeug die invloed van die portuurgroep, 'n behoefte aan stimulering, plesier en pret, 'n soeke na die verligting van emosionele en fisieke pyn, gesinsprobleme, gebrek aan liefde, werkloosheid en liefdesteleurstellings (Le Roux, 2012:37). Die Noord-Kaap is 'n gebied waar daar min lewensbronne en beperkte ontspanningsfasiliteite is, veral wat die bruin adolessent betref, wat maklik tot verveling kan lei (Van Zyl, 2013:583). Dit kan daartoe aanleiding gee dat hierdie adolessente in drank- en middelemisbruik verval en dalk ook by dwelmsindikate betrokke raak. Middelemisbruik deur adolessente op die platteland verskil tussen seuns tot dogters. Middelemisbruik word meer dikwels by seuns as by dogters aangetref. Oor die algemeen word dit deur navorsers aanvaar dat seuns hulle vinniger tot middelemisbruik sal wend. Seuns gebruik middele om meer bravade te toon en wil graag beïndruk, en beskou dit ook as aanvaarbare gedrag. Dogters kom as meer behoudend voor en verkies om probleme deur interaksie met ander op te los (Le Roux, 2012:55).

Van Zyl (2013:583) beweer dat portuurgroepdruk een van die belangrikste oorsake van middelemisbruik onder adolessente is. Hoberg (2003:245) het reeds vroeër beweer dat adolessente selde op hulle eie middele begin gebruik. Meestal is dit as gevolg van die beïnvloeding deur die portuurgroep. Die adolessent word dikwels deur portuurdruk vasgevang. Gedrag waarmee die adolessent in die portuurgroep gekonfronteer word en waarmee hy hom dan in baie gevalle ook begin besig hou, is onder andere rook, dwelmmisbruik (of eksperimentering daarmee), stokkiesdraai, en premature seksuele verkeer.

Aanvaarding deur ander, wat verband hou met selfwaardering, is die groot trekpleister wat daartoe lei dat adolessente die portuurgroep verkies. Sou die portuurgroep middele misbruik, sal die adolessent potensieel ook by middelemisbruik betrokke raak as hy of sy gevoelens van fisiese en sielkundige ongemak ervaar. Bo en behalwe die

behoefte aan effektiewe sosialisering en aanvaarding deur 'n portuurgroep, kan oormatige stres as gevolg van die uitdagings van hulle eie lewens, hulle gesinne en van die gemeenskap waarbinne hulle lewe hulle ook kwesbaar vir misbruik maak wanneer hulle glo dat dit hulle lewens kan verbeter (Van Zyl, 2013:582-583).

2.4.2.3 Die skool as oorsaak van misbruik

Volgens Adendorff (2015:14) is daar 'n kommerwekkende toename in misbruik onder adolessente in skole. Hoberg (2003:247) redeneer in hierdie verband dat skole nie hulle verantwoordelikheid ten opsigte van misbruik onder adolessente mag ontwyk nie. Die probleem is besig om te eskaleer en skole moet besef dat hulle 'n groot taak ten opsigte hiervan het. Misbruik is tans een van die aanleidende oorsake van 'n gevoel van ongeborgenheid in sekere hoërskole en die hoër persentasie van misbruik in skole laat adolessente glo dat die misbruik daarvan aanvaarbaar is (Adendorff, 2015:14). Ten opsigte van wetgewing oor misbruik in skole en hoe dit hanteer moet word, voer Adendorff (2015:15) aan dat dit belangrik is dat die skoolbeheerliggaam en die skoolbestuurspan seker moet maak dat skoolbeleide, wat voorgeskryf is deur die Departement van Basiese Onderwys, sensitief moet wees vir die konteks van die betrokke adolessente. Indien dit nie gebeur nie kan dit die probleem van misbruik vererger. Alhoewel beleide veronderstel is om uitdagings aan te spreek, blyk skole en bestuurspanne dikwels beleidsrigtings op oppervlakkige en ondeurdagte wyses te aanvaar en onsuksesvol toe te pas (Ball, 2012:2). Skole blyk geneig te wees om beleide uiteenlopend te vertolk, wat tot inkonsekwente implementering lei, dikwels ten koste van die leerder se skoolopvoeding en verdere leergeleenthede (Adendorff, 2015:17).

2.4.3 Mesosisteem: oorsake van misbruik

Die bio-ekologiese sisteem sien adolessente en hulle gesinne as ingebed in die breë mesosisteme wat die portuurgroep, die uitgebreide gesin, onderwysers, bure en nabye gesinsvriende insluit. Die adolessent is in direkte interaksie met hierdie persone. Volgens Bronfenbrenner (1979, 1994, in Le Roux, 2012:12), bestaan die mesosisteem

uit die interaksies en prosesse wat tussen twee of meer mikrosisteme binne die konteks van die individu plaasvind. Hierdie voortdurende wederkerige interaksie het 'n groot impak op die ontwikkeling van 'n adolessent. Enersyds kan die adolessent se huislike omstandighede sy of haar ervaring by die skool affekteer, andersyds kan die ervaringe by die skool en portuurgroep die adolessent se verhouding met sy of haar ouers beïnvloed. Beter ontwikkeling vind plaas wanneer die bande tussen die sisteme stewig is. Visser (2007) sluit hierby aan deur daarop te wys dat, as die waardes wat by die huis geleer word, ooreenstem met dié wat by vriende voorkom, die waarskynlikheid hoër is om hierdie waardes te internaliseer .

Verantwoordelikhede rakende die leer en ontwikkeling van kinders word deur die skool en ouers gedeel. Die betrokkenheid van ouers by die skool het verander. Daar word nou van ouers verwag om groter insette in die skool en ook in skoolbestuur te lewer. Ouers het 'n meer ondersteunende rol te speel by die bevordering van 'n leerkultuur en die aanspreek van leerhindernisse by skole (Swart & Phasa, 2016:270). Wanneer daar nie positiewe vennootskappe tussen skole en ouers gevestig word nie, kan dit beteken dat uitdagings soos middelemisbruik nie effektief hanteer word nie en kan dit selfs hierdie uitdaging in die hand werk (Swart & Phasa, 2016:271).

2.4.3.1 Die gesin

Binne die hedendaagse Suid-Afrikaanse konteks het die verhoudinge tussen die gesin en skool verander as gevolg van faktore soos menseregte, sosiale verantwoordelikhede, die veranderde rolle van skole, veranderinge in familiestrukture, enkelouerskap, sowel as diverse kulturele, sosio-ekonomiese en linguïstiese agtergronde en vermoëns in klaskamers en skole (Swart & Phasa, 2016:271). Skole moet daarvan bewus wees dat die samestelling van gesinne baie verander het en dit moet binne die skool-ouers-vennootskap verreken word. Gesinsamestelling word deur die volgende faktore beïnvloed: biologiese faktore (soos vrugbaarheid, ouderdom en gesondheid); kulturele en sosiale faktore (in sommige kulture word groot gesinne met baie kinders as 'n teken van rykdom beskou, terwyl dit in ander kulture as 'n teken van

primitiwiteit beskou word); sielkundige faktore (soos stres, depressie en gesinsgeweld); en materiële/finansiële faktore (soos gesinsinkomste) (Swart & Phasa, 2016:271). Verandering in die gesinsamestelling kan plaasvind as gevolg van die byvoeging van gesinslede deur 'n huwelik, waar 'n stiefvader of -moeder en kinders uit die vorige huwelike nou deel van 'n bestaande gesin word; die geboorte van 'n kind; of die verlies van gesinslede, deur byvoorbeeld egskeiding, dood en gesinsverlating. Enkelouergesinne is baie meer volop as voorheen. Vaders of moeders wat alleen ná die dood van 'n maat of 'n egskeiding met al die verantwoordelikhede van die kinders se opvoeding agterbly, kan oorlaai voel en die situasie kan aftakelend vir die behoud van die gesin wees (Swart & Phasa, 2016:271). In geval van egskeiding kan vervreemding tussen vaders of moeders en die kinders intree as die vader of moeder toegang tot die kinders geweier word. Dit kan ook gebeur dat kinders uit eie keuse of as gevolg van ongunstige omstandighede, soos buite-egtelike verhoudings, deur een biologiese ouer of ander familielede, soos byvoorbeeld grootouers, grootgemaak word (Swart & Phasa, 2016:271).

Hedendaags kan dit gebeur dat vaders (en soms ook moeders) groot afstande van die huis af werk en is hulle nie meer werklik deel van die gesin nie, behalwe as finansiële versorgers. Gesinsinkomste en werkende moeders het ook 'n groot invloed op die gesinslewe. Albei ouers moet dikwels weens ekonomiese redes werk. Dus word kinders makliker aan hulle eie sorg oorgelaat sonder 'n ouer wat by huiswerk en buitemuurse aktiwiteite betrokke is (Swart & Phasa, 2016:272).

Swak ekonomiese toestande en armoede is ook 'n bedreiging vir die gesinslewe. Indien ekonomiese toestande drasties verswak, kan ouers hul werk en huis verloor. In ekstreme gevalle, waar ouers nie meer materieel en finansieel vir die kinders kan sorg nie, mag die kinders in pleegsorg of in kinderhuise geplaas word. Daarby is gesinsgeweld deesdae 'n groot probleem wat disintegrasie van die gesin veroorsaak. As gevolg van sosio-ekonomiese druk, is daar soms groeiende spanning wat op gesinsgeweld uitloop en die gesinstruktuur aftakel. Alkoholisme en dwelmafhanglikheid van een of albei die ouers kan ook gesinsdisintegrasie aanhelp

en as gevolg van die ouers se afhanklikheidsprobleme kan kinders emosioneel, fisiek en materieel verwaarloos word (Swart & Phasa, 2016:272).

Kindermishandeling is 'n verdere faktor wat lei na die aftakeling van die gesin. Die mishandelde kind verloor totaal en al vertroue in sy ouers, wat veronderstel is om sy primêre versorgers te wees. Die wederkerige interaksie wat veronderstel is om plaas te vind, gebeur dan nie meer nie en die balans in die sub sisteem is dus versteur (Swart & Phasa, 2016:272).

2.4.3.2 Die skool

Skole kan ook verantwoordelik wees vir 'n swak verhouding tussen die skool en die gesin, wat tot nadeel van die kind en sy of haar welsyn strek en uitdagings soos middelemisbruik in die hand kan werk. Skole doen soms nie die nodige moeite om 'n gesin se kultuur (oortuigings, waardes en verwagtinge) te verstaan ten einde 'n sinvolle vennootskap met die gesin aan te gaan nie (Swart & Phasa, 2016:273). Die skool moet ook in gedagte hou dat daar 'n interverwantskap tussen die gesin en die gemeenskap is. As die gemeenskap hulself byvoorbeeld te midde van 'n resessie bevind, sal gesinne binne dié gemeenskap swaarkry en sal kinders uiteindelik ook negatief daardeur geraak word. Die disintegrasie van gesinne sal weer die gemeenskap negatief beïnvloed.

Swart en Phasa (2016:275-276) noem verskeie faktore wat die gesin-skoolverhoudinge, en dus ook die welsyn van die kind, kan bedreig. Hieronder geld die algemene klimaat van skole, wat ouerdeelname kan ontmoedig. Indien die skoolklimaat nie uitnodigend is ten opsigte van die diverse behoeftes van alle ouers nie, kan dit ouerdeelname in die leerproses van die leerder ontmoedig. Pogings om skoolomgewings veilig te hou, veral in gemeenskappe waar geweld aan die orde van die dag is, kan veroorsaak dat ouers deur versperrings uit die skoolgronde gehou word en dat kinders alleen skoolgronde moet betree sonder enige direkte kontak tussen die onderwysers en ouers. Verder kan groot klasse en 'n oormaat van veranderinge in die onderwysstelsel onderwysers se energie sodanig tap dat hulle nie die ekstra kapasiteit

het om aan verhoudings met ouers te werk nie. Daar is ook bevind dat skoolprosedures en -beleide ouerdeelname kan ontmoedig omdat dit eerder gemik is op wat ouers kan bydra as op wat onderwysers aan ouers kan bied. Wat veral in die geval van middelemisbruik belangrik is, is dat skole gereeld toelaat dat probleme met leerders groot probleme word voordat ouers verwittig word. Ouers word in baie gevalle ook as sondebokke gesien wat nie hulle bydrae lewer nie en word dan as sodanig geëtiketteer. Dit lei tot onnodige skuldgevoelens by ouers en versuur hulle verhouding met die skool, wat uiteindelik die betrokke leerder negatief kan beïnvloed. Dit is veral belangrik dat elke rolspeler as 'n gelyke vennoot gesien moet word in pogings om die gesin, skool en gemeenskap nader aan mekaar te bring (Swart & Phasa, 2016:285).

2.4.4 Eksosisteem: oorsake van middelemisbruik

Soos reeds voorheen aangedui, is die eksosisteem verder van die adolessent verwyder maar het tog 'n indirekte invloed op hom of haar. Dit kan byvoorbeeld die ouers se ongunstige werksomstandighede wees wat die adolessent se huisomgewing negatief beïnvloed. Die grootskaalse werkloosheid in plattelandse gebiede veroorsaak verlies aan selfvertroue by ouers, wat meebring dat hulle hul weerhou van deelname aan hulle kinders se leerproses (Swart & Phasa, 2016:273). Die eksosisteem verwys egter ook na die invloed van gesinsvriende, bure, gesondheid- en welsynsentrums, sosiale media en die ouers van vriende (Van Zyl, 2013:582). Volgens Le Roux (2012:12-13) sluit hierdie vlak ook toegang tot beskikbare ontspanningsbronne in. In Suid-Afrika kom daar steeds ongelyke verspreiding van bronne voor, wat adolessente se toegang tot gemeenskapsgeorganiseerde aktiwiteite kan beperk.

Van Zyl (2013:584-585) noem verskeie oorsake van middelemisbruik in die eksosisteem waarbinne adolessente hulself bevind. Eerstens verwys hy na 'n beduidende verband tussen gemeenskapsverdraagsaamheid rakende middelemisbruik en die gebruik van middele deur adolessente. Indien die gemeenskap nie die misbruik van middele ten sterkte afkeur nie, kan dit adolessente indirek aanmoedig om met onwettige middele te eksperimenteer. Tweedens beïnvloed die

besikbaarheid van onwettige middele binne die gemeenskap ook misbruik onder adolessente. In die derde plek is bevind dat adolessente wat gereelde kerkgangers is meer weerbaar is teen die uitdaging van misbruik. Die teendeel is egter ook waar. In die vierde plek speel armoede en werkloosheid 'n groot rol in adolessente se gebruik van onwettige middele. Misbruik toon 'n sterk verband met die daaglikse stres wat armoede meebring, die gebrek aan 'n lonende en sinvolle beroep, asook gebrekkige ontspanningsgeriewe. Misbruik van middele deur volwassenes om van swak omstandighede te ontsnap, kan daartoe lei dat adolessente hierdie gedrag as aanvaarbaar beskou. Wanneer hulle op hul beurt deur hulle portuurgroep hiertoe beïnvloed word, lei dit tot 'n skadelike kringloop van misbruik. Geweld word as die vyfde oorsaak, maar ook gevolg, van misbruik gelys. Daar is dus 'n wederkerigheid tussen misbruik en geweld.

Volgens Swart en Phasa (2016:272) is dit opvallend dat vele plattelandse gebiede nog groot armoede ervaar as gevolg van die nalatenskap van apartheid. In die apartheidsjare is sommige bruin- en swartmense van skoolastiese geletterdheid en opleiding weerhou, met die gevolg dat hulle sukkel om lonende werk te kry. Dit gee daartoe aanleiding dat ouers nie as positiewe rolmodelle vir hulle kinders kan dien nie omdat hulle onbekend is met die roetines, strukture en verwagtings van skole. Hulle het ook soms negatiewe sienings van opvoedkundige kontekste, wat aanleiding kan gee tot wantroue en daartoe kan lei dat hulle hulself van deelname aan skoolaktiwiteite weerhou. Veral in gemeenskappe wat met armoede geteister is, het onderwysers 'n groot rol te speel in die opbou van verhoudings en versterkte vennootskappe met ouers en ander rolspelers in die gemeenskap. Indien skole kies om nie sodanige rol te vervul nie, kan dit vele uitdagings vir adolessente in die hand werk, soos byvoorbeeld misbruik (Swart & Phasa, 2016:273).

2.4.5 Makrosisteem: oorsake van middelemisbruik

Die makrosisteem is die groter kulturele konteks waarbinne die individu hom- of haarself bevind. Die kultuur word gekenmerk deur 'n oorkoepelende patroon wat ontstaan vanuit die kenmerke van die mikro-, meso- en eksosisteem (Le Roux, 2012:13). Donald *et al.* (2010:40) voer aan dat die makrosisteem die dominante kulturele, sosiale, politiese, juridiese en ekonomiese strukture insluit, sowel as die waardes, norme, gelowe en morele praktyke wat alle ander sosiale sisteme beïnvloed. As voorbeeld dien die Grondwet (Wet 108 van 1996), waarin alle wetgewing in Suid-Afrika gesetel is en wat dien as juridiese maatstaf wat alle landsburgers moet gehoorsaam (Botha, 2009:37).

Van Zyl (2013:585) noem verskeie oorsake van middelemisbruik wat op makrovlak lê. Suid-Afrika se nuwe demokratiese bestel bevorder 'n regverdige en gelyke waardesisteem wat die deur oopmaak vir adolessente uit voorheen benadeelde gemeenskappe. Maar juis hierdie nuwe vryhede kan daartoe aanleiding gee dat adolessente te vroeg begin eksperimenteer met die negatiewe gebruike en gewoontes van die volwasse wêreld, soos drink en rook. 'n Ander belangrike oorsaak is die regering se oënskynlike onvermoë om werk te skep en armoede hok te slaan, wat uiteindelik op die eksosisteem inspeel, waar gemeenskappe met al die euwels van armoede uitgedaag word. 'n Literatuurstudie deur die Soul City Institute (2017:1-36) noem as oorsake van middelemisbruik die morele en sosiale verval van Suid-Afrikaanse gemeenskappe, asook die rol van advertensies wat middelemisbruik kan aanmoedig.

In die volgende afdeling word moontlike voorkomingsfaktore van middelemisbruik bespreek.

2.5 FAKTORE WAT 'N VOORKOMENDE ROL BY MIDDELEMISBRUIK KAN SPEEL

Hierdie afdeling fokus hoofsaaklik op die doel van en verskillende tipes programme ter voorkoming van middelemisbruik.

2.5.1 Inleiding

Wat betref die adolessent as sentraal tot 'n eie konteks is dit belangrik om daarop te let dat emosionele groei ook deel uitmaak van die ontwikkeling van die adolessent. Indien dit geslaagd is, sal die adolessent sy of haar emosies reg kan kanaliseer. Dit sal tot emosionele ryphed lei en die adolessent in staat stel om gesonde en rasionele besluite rakende sy of haar lewe te neem. Sodoende sal portuurgroepdruk in 'n mindere mate 'n invloed op die adolessent hê. Adolessente se redenasies sal ook op feite gegrond wees en nie net op gevoelens nie (Wang, Nyutu & Tran, 2012:5). Adolessente sal kan begin onderskei watter ontwikkelingseienskappe eie aan hulle is en hulle sal hulself kan leer ken. Dit bring ook mee dat adolessente sal weet wat hulle rol is en watter vaardighede vir suksesvolle interaksie met ander belangrik is. As deel van hulle ontwikkeling ontdek hulle ook 'n eie seksualiteit en die belangrikheid van 'n eie waardestelsel (Smit, 2014:92).

Ek beskou die mesovlak, met spesifieke verwysing na die wisselwerking tussen die gesin, skool en portuurgroep, as belangrik omdat dit aan die adolessent die nodige geborgenheid kan bied om meer weerbaar te wees teen die aanslag van middelemisbruik. Die plaaslike gemeenskap kan egter ook 'n besondere bydrae in hierdie verband lewer. Soos Epstein (in Swart & Phasa, 2016:269) aandui, behoort ouers, die skool en die gemeenskap in vennootskappe met mekaar 'n rol te speel om die adolessent te help om uitdagings (soos middelemisbruik) suksesvol te hanteer.

Hierdie afdeling behandel programme ter voorkoming van middelemisbruik. 'n Gesinsintervensieprogram ter voorkoming van middelemisbruik word eerstens bespreek. Tweedens word die skool se voorkomende rol met betrekking tot middelemisbruik ondersoek. In die derde plek word die bydrae wat die vak Lewensoriëntering in hierdie verband kan maak in meer diepte beskryf. Laastens kom gemeenskapsgebaseerde programme en die rol van verskeie instansies binne die gemeenskap aan die beurt.

2.5.2 Die doel van voorkomingsprogramme

Voorkoming is een van die vernaamste insette wat opvoedkundige beroepslui kan lewer om negatiewe tendense die hoof te bied en om sodoende die adolessent, hetsy as lid van 'n gesin, groep of gemeenskap, te bemagtig om probleme self op te los. Die doel van voorkomingsprogramme vir adolessente is om hulle meer paraat te maak ten opsigte van insig in uitdagings en om hulle bewus te maak van hoedanig misbruik die individu en gemeenskap kan afbreek (Smit, 2014:89). Dit is belangrik om daarop te wys dat voorkomingsprogramme slegs doeltreffend is wanneer dit die breë gemeenskap asook relevante groepe betrek, omdat die adolessent hom of haar nie in isolasie bevind nie, maar in interaksie verkeer met ander individue en bronne in die gemeenskap (Smit, 2014:90).

Intervensie kan op verskillende voorkomingsvlakke aangebied word, naamlik op die primêre, sekondêre of tersiêre vlakke. Die intervensieraamwerk van die Nasionale Gesondheidsorgwet van 2002 is 'n ideale ondersteuningsplan om misbruik te voorkom of om misbruikers te ondersteun (Van Niekerk & Hay, 2009:125-126). Van besondere belang vir hierdie studie is dat **primêre intervensie** ten doel het om misbruik te voorkom, asook om adolessente meer paraat te maak om misbruik vroegtydig te beëindig ter bevordering van die kapasiteit en geestesgesondheid van die individu en die gemeenskap. Bemagtiging moet deur die verwerwing van lewensvaardighede met behulp van psigo-opvoedkundige programme geskied. Hierdie programme moet help met die hantering van emosionele probleme wat deur omgewingstressors veroorsaak word. Lewensvaardigheidswerkswinkels, genoegsame beradingsdienste en die skepping van veilige en ondersteunende omgewings is nodig hiervoor (Van Niekerk & Hay, 2009:125).

Primêre intervensieprogramme moet fokus op die verstaan van risikofaktore en daadwerklike pogings moet aangewend word om adolessente wat misbruik, te help om hulle swak gebruike te beëindig. Programme moet groepsgeoriënteerd en

mensgerig wees. Pogings moet ook aangewend word om risikofaktore te verminder en terselfdertyd meer beskerming en ondersteuning te bied. Daarby is kontekstuele insig in omgewings belangrik en programme moet op 'n kultuursensitiewe wyse aangebied word. Ten slotte moet intervensies ook met sosiale geregtigheid gemoed wees, opvoedkundig van aard wees en bemagtigend wees (Van Niekerk & Hay, 2009:125).

Sekondêre intervensie betrek spesialiteitsdienste soos dié van sielkundiges, psigiaters en verpleegsters en word as sekondêr tot primêre voorkoming gesien (Van Niekerk & Hay, 2009:126). Hier gaan dit om vroeë identifisering en behandeling van middelemisbruik. Dit is belangrik dat hanteringsvaardighede aangeleer word en dat ondersteuning in plek geplaas word ten einde suksesvolle herstel te fasiliteer. Daarom moet die aangeleentheid van middelemisbruik reg bestuur en beheer word sodat misbruikers verwys kan word vir behandeling. Die toepassing en voorsiening van krisisberading en gereelde opvolgssessies geskied op hierdie vlak (Van Niekerk & Hay, 2009:126).

Tersiêre intervensie geskied ná onvoldoende primêre en sekondêre intervensiepogings. Tersiêre intervensies het ten doel om die langtermyneffek van middelemisbruik te verminder deur die monitering en kontrolering van langtermynmedikasie en rehabilitasie (Van Niekerk & Hay, 2009:126).

2.5.3 'n Gesinsintervensieprogram vir die voorkoming van middelemisbruik onder adolessente

Peu *et al.* (2015:215) definieer die gesin as sisteem op die mikrovlak as 'n klein, primêre sosiale groep waarvan die lede op 'n daaglikse en gereelde basis met mekaar kontak het en dieselfde waardes, kultuur, oortuigings en aktiwiteite deel. Hulle het 'n verbintenis met mekaar, gee om vir mekaar, en is binne 'n spesifieke gemeenskap en omgewing geplaas (Peu *et al.*, 2015:215). In die lig hiervan is dit belangrik om die lens eerstens op die gesin te plaas wanneer voorkoming van middelemisbruik ter sprake kom.

Gesinne is oor die algemeen uniek en ondersteuningsprogramme moet daarop gerig wees om die krag van elke gesin uit te bou ten einde groter weerbaarheid teen middelemisbruik by die adolessent te verseker (Van den Berg, 2016:189). 'n Intervensieprogram moet daarop fokus om die gesin se funksionaliteit weer te herstel. 'n Stabiele gesin bestaan uit 'n hiërargiese gesinstruktuur waarbinne albei ouers die leiding en verantwoordelikheid neem. Die ouers bestuur die gesin gesamentlik, met konsekwentheid, kohesie, sensitiwiteit, empatie en wedersydse respek as die norm (National Association for Children of Alcoholics [NACOA], 2011; Peu *et al.*, 2015:35-36; Van den Berg, 2016:6-7). As navorser is ek daarvan oortuig dat die ondersteuning wat die gesin aan die adolessent bied van kardinale belang is, selfs in die geval van 'n enkelouergesin (Smit, 2014:97; Van den Berg, 2016:191).

Die fokus van 'n intervensieprogram is hoofsaaklik om adolessente binne gesinsverband te verhoed om middele te misbruik sodat die negatiewe uitwerking van middelemisbruik nie die ander gesinslede in hul daaglikse lewe belemmer nie. So ook behoort ander gesinsprobleme wat stressors veroorsaak, soos konflik tussen gesinslede, rusies tussen huweliksmaats of tussen ouers en kinders as gevolg van moontlike middelemisbruik wat reeds binne die gesin teenwoordig is, tydens die intervensieprogram aangespreek te word (Peu *et al.*, 2015:35-36; Van den Berg, 2016:190). Vervolgens word in meer diepte na intervensieprogramme op gesinsvlak gekyk.

2.5.3.1 Gesinstyd en roetines

Tydens 'n intervensieprogram behoort daar aan gesinne verduidelik te word dat gereelde gesinstyd en roetines verskeie gesondheidsvoordele inhou en die kans verlaag dat kinders in die gesin middele sou wou misbruik (Peu *et al.*, 2015:217; Van den Berg, 2016:52, 193). Gesinne kan gevra word om na te dink oor hoedanig hulle huidige rituele en roetines gesonde gewoontes en waardes onder adolessente in die gesin vestig. By die funksionele gesin bly die huis vir kinders steeds die plek wat die meeste sekuriteit bied en die gesin die spil waarom hulle bestaan draai. Vreugdevolle

gebeurtenisse binne gesinsverband kan sorg dat gesinslede gelukkig saam ontspan (NACOA, 2011; Van den Berg, 2016:52, 193).

Gesinne kan ook geleer word dat roetine struktuur in die huishouding kan vestig en grense kan stel, byvoorbeeld wanneer verskillende gesinslede help met kosvoorbereiding, wanneer daar 'n sekere tyd vasgestel word wat gesinslede by die huis moet wees vir etenstyd, en wanneer gedeelde ervarings geskep word, soos om saam as 'n gesin op 'n uitstappie te gaan of saans 'n storie in die bed te lees. By gesinne met meer gereelde gesinsroetines en ouerbeheer is adolessente middelemisbruik meer beperk (McWhirter *et al.*, 2007:148; Van den Berg, 2016: 52, 193). Smit (2014:97) onderstreep die feit dat die gesinsomgewing gesinslede op verskeie maniere beïnvloed en wys op die belangrikheid daarvan om disfunksie binne gesinne aan te spreek.

2.5.3.2 Kwaliteittyd

Met inagneming van die hoeveelheid gesinne waarin beide ouers deesdae 'n beroep beoefen, is meer en meer ouers bekommerd dat daar nie ruimte is vir 'kwaliteittyd' saam met hulle kinders nie. Kwaliteittyd word beskou as gekonsentreerde, stresvrye, ononderbroke gesinstyd wat moet vergoed vir die hoeveelheid tyd wat in kwantiteit verlore gaan omdat beide ouers werk (Van den Berg, 2016:193). Ouers moet moeite doen om tyd konstruktief te benut deur spesiale uitstappies of gesinspeletjiesaan te reël. Spontane, ongestruktureerde aktiwiteite binne die gesin kan ook plaasvind om familiebande te versterk. Gesinne kan ook saam huishoudelike take verrig (Van den Berg, 2016:193-194). Tydens 'n intervensieprogram behoort gesinne dus gehelp te word om roetines te skep wat dit moontlik maak om kwaliteit aandag aan alle gesinslede te skenk om sodoende in die gesin se behoeftes te voorsien (Van den Berg, 2016:193).

2.5.3.3 Wedersydse liefde

Liefde tussen gesinslede, of gesinskohesie, kan bevorder word deur tydens intervensies vir gesinne vaardighede soos gesamentlike besluitneming en ondersteuning aan te leer (Van den Berg, 2016:194). Spanbou-aktiwiteite (Moleko, 2007:213) kan aangewend word om hierdie vaardighede in te oefen. By die funksionele gesin word liefde en gevoel maklik en vrylik in gesinsverband oorgedra. Kommunikasie is gewoonlik oop en die gesinslede kan die vrymoedigheid neem om hul gevoelens, wense en vrese te kommunikeer (NACOA, 2011; Van den Berg, 2016:194). Die atmosfeer in die ouerhuis word hoofsaaklik bepaal deur die aard van die liefde wat ouers aan kinders betoon en die aandag wat hulle aan kinders skenk. Liefde ontlok liefde, en sekuriteit bring 'n gevoel van geborgenheid by die kind mee. Kentrick, Neuberg en Cialdini (2007:231) redeneer dat kinders wat met sekuriteit aan hul ouers verbonde is minder daartoe geneig is om gedragsprobleme te ontwikkel. Gesinne moet dus aangemoedig word om op gereelde basis vir mekaar liefde te toon deur vir mekaar te sê dat hulle lief is vir mekaar, deur aanraking soos drukkie, of deur gunste vir mekaar te doen om sodoende hul emosionele bande met mekaar te versterk. Verder behoort die skade wat huishoudelike geweld aan gesinne aanrig, verduidelik te word en gesinne behoort aangemoedig te word om meer gepaste maniere van konflikhantering te ontwikkel (Van den Berg, 2016:195).

Gesinne kan ook attent gemaak word op die belangrikheid daarvan om individuele gesinslede toe te laat om elkeen hul eie belangstellings en stokperdjies te hê en onafhanklik te wees, maar ook soms saam gedeelde belangstellings te geniet (Van den Berg, 2016:194-195). Ouers moet hulle kinders respekteer, belangstel in hulle doen en late, en hulle aanmoedig om unieke, kreatiewe individue te wees (NACOA, 2011; Van den Berg, 2016:194-195). Daar kan in gesinne ook 'n mate van konflik tussen sibbe ontstaan. Soms is daar 'n gevoel dat die een meer liefde en aandag ontvang as die ander, wat kompetisie vir die ouers se aandag tot gevolg kan hê. Ouers moet bewus gemaak word van hierdie toedrag van sake en geleer word om dit positief te hanteer (Kentrick *et al.*, 2007:199; Van den Berg, 2016:196).

2.5.3.4 Gesinsintervensieprogramme moet langdurig en deurlopend wees

Navorsing toon die belangrikheid daarvan dat 'n intervensieprogram nie net uit 'n eenmalige aanbieding bestaan nie, maar dat voortdurende ondersteuning aan gesinne nodig is. Dit is veral van toepassing binne 'n gesin met 'n adolessente middelemisbruiker (Van den Berg, 2016:198).

Aangesien middelemisbruik in die navorsingsgemeenskap gewoonlik oor naweke en in Desember toeneem, sal dit ook bevorderlik wees om deur middel van gesinsintervensieprogramme tydens hierdie periodes aan gesinne hulp te verleen. Soos reeds aangedui, is eenmalige voorkomings- en bewusmakingsinisiatiewe nie doeltreffend vir die verlaging van risikogedrag nie en daarom is dit belangrik dat 'n intervensieprogram ook 'n nasorgkomponent bevat ten einde onthouding ná behandeling effektief te bewerkstellig (Van den Berg, 2016:198). Nasorg is onontbeerlik vir beide die adolessent en die gesin wat reeds vroeër die intervensieprogram voltooi het (Van den Berg, 2016:198). In hierdie verband is bevind dat 'n intervensieprogram twee oorkoepelende hoofkomponente behoort te bevat, naamlik bemagtiging van die gesin en bekamping van middelemisbruik (NACOA, 2011; Van den Berg, 2016:199).

Ten slotte is dit duidelik dat die individu se agtergrondgeskiedenis en sy gesin, as sy eerste sosialiseringagent, 'n kardinale rol speel in sy volwassewordingsproses. Taal en leer, norme en waardes is uniek aan 'n gesin en bepaal hoe die kind in latere jare by die breë gemeenskap aanpas (Borgen & Amundson, 2010:8).

2.5.4 Die rol van die skool in die voorkoming van middelemisbruik

Die skool is die gepaste omgewing om adolessente deur middel van voorkomingsprogramme te bereik, aangesien selfmoordpogings, tienerswangerskappe, alkohol- en middelemisbruik en algemene ontoepaslike gedrag dikwels by hoërskoolleerders aangetref word (Smit, 2014:90). Skoolgebaseerde programme moet geïmplementeer word om die adolessent te leer waar om om hulp

aan te klop, hoe om stres te hanteer, en hoe om verwerping te verwerk. Vaardigheidsleer, verbeterde selfbeeldskepping, gedragsvaardighede, oorlewingsvaardighede en probleemoplossingsmeganismes vorm deel van sodanige programme (Smit, 2014:92).

Vir die bekamping van middelemisbruik onder adolessente is dit dus belangrik om na voorkomingsinisiatiewe by die skool te kyk.

2.5.4.1 Beleide

Volgens die hersiene Nasionale Dwelmplaan van 2012 moet alle regeringsdepartemente middelemisbruik bekamp (DBO, 2013:15). Die plan vereis die loods van bewustheids- en opleidingsprogramme wat ook in skole in die vak Lewensoriëntering geïnkorporeer moet word. Beleide is reeds in 2008 geïmplementeer om skoolhoofde en polisielede toestemming te gee om leerders vir middelemisbruik te toets, ook waar daar reeds bewyse is dat leerders middele misbruik (DBO, 2013:17; Manu *et al.*, 2016:2). Dit is belangrik dat hierdie beleide op die skoolgrond toegepas word (Manu *et al.*, 2016:2).

Leerders misbruik soms middele by skole omdat die skoolbestuur en onderwysers nie altyd bewus is van die onderwysdepartement se beleide en regulasies in verband met die voorkoming en hantering van middelemisbruik nie en die toetsing vir middele dus nie effektief toegepas word nie (Manu *et al.*, 2016:2, 8). Dit is belangrik dat die skoolbestuurspan moet uitvind hoe onwettige middele op die skoolterrein kom sodat die betrokke leerders die verspreiders kan ontmasker (Manu *et al.*, 2016:2). Volgens die Regulasies vir Veiligheid by Openbare Skole mag geen persoon in besit van onwettige middele wees nie en hierdie regulasies gee polisiebeamptes en skoolhoofde toestemming dat tasse by skole deursoek mag word (DBO, 2013:17). Skoolbestuurspanne (skoolhoofde en senior personeellede) moet hierdie beleide en reëls afdwing ten einde wanpraktyke soos middelemisbruik op skoolterreine te voorkom.

Wanneer daar wel middelemisbruik in 'n skoolgemeenskap ter sprake is, bestaan daar 'n groot behoefte om die leerders, gesinne en gemeenskap meer bewus te maak van middelemisbruik, veral ten opsigte van die reëls, wette en regulasies. As sulks kan bewusmaking skole as instansies van onderrig en leer veiliger maak. Dit is ook belangrik om leerders se kennis oor middelgebruik en -misbruik en beleide in hierdie verband te toets sodat skoolowerhede kan bepaal of leerders genoegsaam oor die implikasies van die reëls, wette en regulasies rondom middelemisbruik in skole ingelig is (Manu *et al.*, 2016:2, 4).

Bo en behalwe die formele opset binne die klaskamer en verwante projekte, moet alternatiewe aktiwiteite soos sport ook geteiken word om die skool se visie en missie teen middelemisbruik te ondersteun. Dit is dus belangrik vir skole om die Suid-Afrikaanse Instituut vir 'n Dwelmvrye Sport se Wet nr. 25, gepubliseer in 2006, in ag te neem. Die wet maak voorsiening daarvoor dat sportamptenare sportdeelnemers mag straf indien hul gedrag nie ooreenkomstig die sportregulasies is nie (DBO, 2013:16). Skolesport moet byvoorbeeld vry wees van die misbruik van verbode middels en skole moet meganismes inbou om aan leerders die erns van middelemisbruik oor te dra. Daarom is dit belangrik dat konkrete en toepaslike aksies geïmplementeer word om adolessente op alle terreine van die skoolgemeenskap op te voed om die erns van middelweerhouding te verstaan (DBO, 2013:21, 24).

Enige adolessent wat aan buitekurrikulêre aktiwiteite soos sport en die kulturele aktiwiteite van die skool deelneem, mag nie onwettig alkohol of enige ander onwettige middel gebruik of versprei of onder die invloed daarvan wees nie (DBO, 2013:15). Slegs wettige medikasie, wat spesifiek deur 'n geneesheer of apteker vir die adolessent se gebruik voorgeskryf is, mag gebruik word. Indien adolessente met alkohol of ander onwettige middels betrap word, moet die skoolhoof en onderwysers volgens departementele beleid in die verband optree, byvoorbeeld om adolessente wat oortree deur 'n persoon van dieselfde geslag te laat ondersoek (DBO, 2013:18). Die onwettige middels moet gekonfiskeer en vernietig word en nie aan die leerder terugbesorg word nie, selfs al word die leerder dalk op 'n tegniese punt onskuldig

bevind. Die ouers moet ook onmiddellik verwittig word (DBO, 2013:21). Strafmaatreëls teenoor die oortreder by buitekurrikulêre aktiwiteite moet, afhangende van die middel en die Graad van die oortreding, ooreenkomstig die Departement van Basiese Onderrig se beleide en regulasies geïmplementeer word. Dit kan selfs inhou dat die adolessent se deelname aan alle buitekurrikulêre aktiwiteite vir die res van die akademiese jaar opgeskort word. Die skool moet egter ook 'n skoolleerderondersteuningspan hê om oortreders te help en te ondersteun om weer akademiese balans te kry. Sodanige span moet akademiese prestasie, aanvaarbare gedrag en skoolbywoning bevorder, maar ook adolessente ondersteun om vaardighede aan te leer om moeilike situasies te hanteer en om lewensvaardighede te ontwikkel ten einde sinvolle besluite te kan neem (DBO, 2013:24).

Dit is ook belangrik dat skole so moet funksioneer dat adolessente voel hulle behoort aan die skool. Doan, Le Blanc, Roggenbaum en Lazear (2012:3) verwys daarna as “*connectedness*”. Hulle haal navorsing aan wat bewys dat leerders wat 'n gevoel van verbondenheid aan hul skool ervaar in 'n groter mate daartoe geneig is om te voel hulle word regverdig deur opvoeders behandel, dat hulle nader voel aan mense by die skool, deel voel van die skool, en tot 'n mindere mate geneig is tot selfmoordgedagtes. As navorser is ek van mening dat die verhouding tussen die onderwyser en die adolessent van so 'n aard moet wees dat laasgenoemde met vrymoedigheid die onderwyser ten tye van nood sou kon nader. Hierdie stelling word as volg deur Coetzee en Jansen (2007:2) ondersteun: “[T]he emotional state of both teachers and learners affects the children’s attention, focus, perception, the time spent on tasks and their academic performance.” Dus is dit belangrik dat die verhouding tussen die leerders en hulle onderwyser positief moet wees.

2.5.4.2 Skoolkomitees

Skoolkomitees bestaande uit ouers kan 'n belangrike rol speel om voorkomingsprogramme in skole te vestig. Die komitees kan saam met onderwysers via skoolpatrollies situasies in verband met middelemisbruik op die skoolterrein

monitor (Moleko, 2007:213). Ouers en onderwysers moet ook in gedagte hou dat programme wat vir volwassenes werk nie noodwendig vir adolessente sal werk nie. Daarom moet die persepsies en ontwikkelingsvlak van adolessente in ag geneem word (DBO, 2013:20). Verder kan gemeenskapslede wat gerehabiliteerde middelemisbruikers is, genooi word om met leerders by skole te praat. Oor die algemeen reageer adolessente positief op stories en verhale van mense wat hulle ervarings verstaan en in sekere gevalle ook deel (DBO, 2013:20).

2.5.4.3 Portuurgroep as ondersteuningsgroep

Oor die rol van die portuurgroep as bron van ondersteuning, sê Bester (2014:306-307) dat die verhouding met maats vir adolessente die gebied is waar hulle sosiale interaksie ervaar en ontwikkel. Onder die positiewe gevolge hiervan is dat die portuurgroep kameraadskap, ondersteuning en geleenthede vir selfnadenke bied wat nie altyd van ouers verkry word nie. 'n Gewilde beskouing is dat verhoudinge met maats gevaarlik kan wees, maar dit is eerder die afwesigheid van sulke verhoudinge in adolessensie wat onnatuurlik is. Sonder maats is die adolessent meer blootgestel aan risikofaktore omdat maats 'n beskermende en ondersteunende rol kan vervul. Dit kan die adolessent help met streshantering, die ontwikkeling van 'n positiewe selfbeeld en 'n gesonde houding teenoor die skool.

Smit (2014:95-96) staaf bogenoemde deur aan te voer dat adolessente met gedragsprobleme kan baat vind by positiewe groepsdruk. Daarby onderstreep Preston-Shoot (2007:60) die feit dat die hoofdoel van so 'n groep is om aan groepslede die vermoë te leer om krag te put uit onderlinge ondersteuning. Smit (2014:96) is verder van mening dat groepslede se gevoelens van isolasie, alleenheid, lae selfbeeld, sosiale disfunksie en disfunksionele probleemoplossing binne die groep kan verminder.

As aktiewe agent is 'n adolessent self in staat om te besluit of hy of sy met middele wil eksperimenteer wanneer hy of sy bewus gemaak word van die implikasies (gevolge) van sodanige besluit. Daarom is dit van die grootste belang dat die

ondersteuningsgroep sterk klem sal laat val op voorkoming (McWirther *et al.*, 2007:148; Moleko, 2007:213). Portuurgroepondersteuning kan 'n besondere bydrae ten gunste van die bekamping van middelemisbruik lewer wanneer feitelike inligting van middelemisbruik verduidelik word en die gevare daaraan uitspel word, asook deur die verlening van hulp aan leerders wat dit moeilik vind om met ander te kommunikeer oor hul verslawing en probleme. Graad 11-leerders wat sukkel om besluitnemingsvaardighede te ontwikkel, kan dit makliker binne groepsverband doen. Binne groepsverband moet ook gewerk word aan 'n stewige en gesonde waardestelsel om sodoende mekaar te help om 'n gesonde selfbeeld te ontwikkel. Ten laaste kan die ondersteuningsgroep mekaar ondersteun in die verwerwing van innerlike selfdisipline (Moleko, 2007:213; Van Dyk, 2013:152; Visser, 2007:118).

Binne die ondersteuningsgroep moet die middelemisbruiker begelei word om sy of haar probleem self in te sien (Moleko, 2007:214; Visser, 2007:118). Die ondersteuningsgroep moet ook tred hou met die middelemisbruiker se verdedigingsmeganismes om middelemisbruik te regverdig. Dit is ook belangrik dat ondersteuningsgroepe uitreik na ander groepe om hulle te ondersteun, soos byvoorbeeld artistiese groepe (sang, musiek en drama), sportgroepe en instansies wat dieselfde visie en missie deel (Moleko, 2007:213; Visser, 2007:119). Hierdie ondersteuningsgroepe kan aan adolessente 'n alternatief vir middelemisbruik bied (Moleko, 2007:213).

2.5.5 Die bydrae van die vak Lewensoriëntering ten opsigte van die voorkoming van middelemisbruik

Een van die newevraagstellings van hierdie studie verwys na die bydrae wat die vak Lewensoriëntering kan lewer om middelemisbruik te voorkom. In die lig hiervan word nou in meer diepte na die vak gekyk, asook hoe dit binne die Nasionale Kurrikulumverklaring van die Departement van Basiese Onderwys (DBO) van 2013 geposisioneer is. Daar word ook spesifiek gekyk na leemtes binne die vak soos deur ander navorsers bevind.

2.5.5.1 Wat is Lewensoriëntering?

Lewensoriëntering is een van die vier fundamentele vakke wat 'n vereiste is vir die Nasionale Senior Sertifikaat. Dit handel oor die mens as wese en hoedanig die persoon in verhouding staan tot ander binne die samelewing (Farhangpour, Iyer, Kennedy-Smith & Rentel, 2012:183; Hay, 2014:27). Dit is 'n unieke vak wat 'n holistiese benadering volg ten opsigte van die persoonlike, maatskaplike, intellektuele, emosionele, geestelike, motoriese en fisiese aspekte van menswees (Donald *et al.*, 2014:30).

2.5.5.2 Spesifieke doelstellings

Lewensoriëntering het dit ten doel om: 1) adolessente te lei om hulle volle fisiese, intellektuele, persoonlike, emosionele en sosiale potensiaal te bereik; 2) adolessente se vaardighede te ontwikkel om op uitdagings te reageer en om 'n aktiewe en verantwoordelike rol in die ekonomie en samelewing te speel; (3) adolessente te leer om hul grondwetlike regte en verantwoordelikhede uit te leef en om die regte van ander te respekteer; 4) adolessente te lei om ingeligte en verantwoordelike besluite te neem aangaande hul gesondheid, omgewing, vakkeuses, verdere studie en loopbane; en 5) geleenthede te skep waar leerders begrip kan toon vir en deel kan neem aan aktiwiteite wat beweging en liggaamlike ontwikkeling bevorder (DBO, 2011b:8-9).

2.5.5.3 Wat behels die Lewensoriënteringskurrikulum?

Wallin (2010:7) wys op die twee uiteenlopende sienings van die term 'kurrikulum'. Eerstens verwys Wallin (2010:8) na die Griekse woord "cursus", waar kurrikulum as 'n vaste bloudruk van beleide en regulasies deur opvoeders aan adolessente oorgedra word. Die tweede siening van kurrikulum waarna hy verwys (2010:10) is gebaseer op die aktiewe Latynse term "*currere*". Hy redeneer dat hierdie siening van kurrikulum impliseer dat dit voortdurende ontwikkeling voorstaan. In plaas daarvan dat die kurrikulum as 'n homogene beleidsdokument gebruik word, beveel dié navorser aan dat kurrikulum, betreffende hierdie studie, as 'n aktiewe handleiding gebruik moet word

wat die onderwyser in staat stel om diversiteit en uniekheid binne die klaskamer te fasiliteer en aan te moedig. Binne die Lewensoriënteringsklaskamer waar die kurrikulum die potensiaal het om as 'n aktiewe beleidsdokument gebruik te word om aan adolessente die nodige ruimte te bied om hulle eie unieke wordingsoomblikke te vorm, kan die kurrikulum 'n nuttige bydrae lewer tot voortgesette verandering en vernuwing van die self. Adolessente moet toegelaat word om as eie agente van verandering en wording op te tree om sodoende hulle eie unieke lewenservarings met hul opvoedkundige ervarings te verweef en hierdeur 'n eie bydrae tot hulle individuele wordingsproses te lewer (Daniels, Cole & Wertsch, 2007:103-104; Sutton & Martin-Jones, 2008:46).

Die vak bestaan uit die volgende ses onderwerpe in Grade 10 tot 12 (VOO-fase): selfontwikkeling in die samelewing; sosiale en omgewingsverantwoordelikheid; demokrasie en menseregte; loopbane en loopbaankeuses; studievaardighede; en liggaamlike opvoeding (DBO, 2011b:8). Die ses onderwerpe funksioneer onafhanklik en word as ewe belangrik geag as gevolg van die interafhanklike en holistiese aard van die vak. Die tyd wat aan elke onderwerp spandeer word, mag varieer en behoort nie as maatstaf gebruik te word om die belangrikheid van die onderwerp te bepaal nie. Die onderwerpe in Lewensoriëntering in Grade 10 tot 12 is verwant aan die onderwerpe wat vanaf die Grondslagfase tot in Graad 9 aangebied word en as grondslag dien vir die inhoud in die hoër grade (DBO, 2011b:8).

Volgens die Lewensoriënteringskurrikulum vir die Senior en die VOO-fases bevorder Lewensoriëntering leerders se selfmotivering en leer hulle hoe om doelwitte te stel, probleme op te los, en om sinvolle besluite te neem. Hierdie persoonlike groei vorm deel van die poging om 'n demokratiese samelewing, 'n produktiewe ekonomie en verbeterde lewensgehalte te skep. Lewensoriëntering laat leerders ook toe om nuttige sosiale interaksie te ontwikkel, soos om ander se regte en waardes te respekteer. Dit moedig ook lewenslange deelname aan ontspannings- en fisiese aktiwiteite aan (DBO, 2011b:8).

2.5.5.4 Die verwerwing van lewensvaardighede in die vak Lewensoriëntering

Nel en Van Staden-Payne (2014:187) beweer dat, as gevolg van die Departement van Basiese Onderwys se verwagtinge dat leerders akademies moet vorder om goeie slaagsyfers te verseker, die kind se holistiese ontwikkeling verontagsaam word. Hulle voer aan dat skole so gefokus is op die “learning to know” dat daar vergeet word van die “learning to be”, wat by adolessente veral aandag moet kry (Nel & Van Staden-Payne, 2014:187). Die meeste skole is so gerig op mededinging op akademiese, sport- en kulturele gebied dat daar te min tyd en energie spandeer word aan die holistiese ontwikkeling van leerders om as gebalanseerde persone op kognitiewe, sosiale, pedagogiese, sielkundige en fisieke vlak te ontwikkel ten einde 'n sinvolle bydrae tot die samelewing te kan maak (Nel & Van Staden-Payne, 2014:188). Daarom is dit belangrik dat skole deur middel van Lewensoriëntering leerders ondersteun om waardige lede van die diverse Suid-Afrikaanse samelewing te wil wees. Die adolessent moet gehelp word om die vermoëns en vaardighede hiervoor te verwerf. Die reg tot 'n gesonde emosionele en fisieke lewe vereis vaardighede wat leerders in staat sal stel om weerstand te bied wat betref die gebruik en misbruik van middele wat skadelik vir hulle kan wees (Nel & Van Staden-Payne, 2014:190).

Nel en Van Staden-Payne (2014:190-197) redeneer dat die lewensvaardighede wat in die Lewensoriënteringskurrikulum bespreek word spesifiek betrekking het op die voorkoming van middelemisbruik en meer aandag binne die konteks van hierdie spesifieke uitdagings verdien. Die outeurs beskryf lewensvaardighede as die vermoë tot positiewe gedrag wat die adolessent help en ondersteun om die lewenseise en uitdagings van elke dag effektief te hanteer (Nel & Van Staden-Payne, 2014:187). Dit bevorder ook die geestesgesondheid (*wellness*) en veerkragtigheid van individue, wat belangrik is om die uitdagings van die lewe suksesvol te kan trotseer en om te help met kreatiwiteit en innovasie in adolessente (Strydom, 2011:107). Die Lewensoriënteringsklaskamer bied ook die ruimte waarbinne leerders die nodige vermoëns en vaardighede kan ontwikkel om hulle veerkragtig te maak om weerstand

te bied teen die gebruik en misbruik van skadelike middele (Nel & Van Staden-Payne, 2014:188, 190).

Inhoude soos lewensvaardighede, kennis van die self en eie waardes word in die kurrikulum gedek (Botha, 2014:250; Donald *et al.*, 2014:30; Hay, 2014:27, 218). Dit dek ook mense se verhouding met en verantwoordelikheid teenoor die omgewing, die beoefening van verantwoordelike burgerskap, 'n gesonde en produktiewe lewe, sosiale betrokkenheid, ontspannings- en fisiese aktiwiteite, en loopbane en loopbaankeuses (Botha, 2014:250; Farhangpour *et al.*, 2012:241; Hay, 2014:218). Dit maak ontwikkeling ten opsigte van 'n verskeidenheid lewensvaardighede moontlik, soos hoe om probleme op te los, hoe om ingeligte besluite te neem en sinvolle keuses te maak, en hoe om gepas op te tree om betekenisvol en suksesvol in 'n snelveranderende samelewing te leef (Donald *et al.*, 2014:30; Farhangpour *et al.*, 2012:241; Hay, 2014:218; Peu *et al.*, 2015:310). Lewensoriëntering fokus nie net op kennis nie, maar beklemtoon ook die belangrikheid van die toepassing van vaardighede en waardes in werklike lewensituasies en deelname aan fisiese aktiwiteite en inisiatiewe (Donald *et al.*, 2014:30; Farhangpour *et al.*, 2012:69).

Alhoewel leerders hierdie vaardighede moontlik sonder enige leer en onderrig kan verwerf, kan leerders nie werklik deurbrake in hulle persoonlike lewe maak sonder die fasilitering en hulp van 'n mentor (onderwyser) nie. Leerders moet toegerus word om die fisieke, emosionele, kognitiewe en sosiale veranderinge eie aan die adolessente lewensfase suksesvol te kan hanteer. 'n Paar vaardighede word vervolgens in groter diepte ondersoek.

- **Besluitneming en probleemoplossing**

Besluitnemingsvaardighede is belangrik vir die toekoms, want besluite moet soms in 'n oogwink geneem word, soos in die volgende geval: 'Ek het nie geweet dat dwelms by hierdie partytjie beskikbaar sal wees nie en nou moet ek besluit of ek saam met almal dwelms gaan gebruik om hulle vriendskap te behou en of ek die partytjie gaan verlaat.' Adolessente moet dus met die nodige kennis en insig toegerus word om

onder druk vinnig die regte besluite te kan neem aangesien verkeerde besluite lewens onherroepelik kan verander (Nel & Van Staden-Payne, 2014:190-191).

Dit is ook belangrik dat adolessente leer hoe om probleme effektief op te los ter voorkoming van verhoogde stresvlakke. Indien leerders nie weet hoe om rasioneel en prakties met probleme om te gaan nie, kan dit 'n negatiewe impak op hulle lewens hê. Tydens probleemoplossing moet adolessente ook leer om terug te verwys na vroeëre suksesvolle probleemoplossingspogings en lewensvaardighede wat alreeds verwerf is om situasies en uitdagings te hanteer. Beide besluitneming en probleemoplossing word as integrale prosesse vir die voorkoming van negatiewe denke en destruktiewe gedrag beskou (Nel & Van Staden-Payne, 2014:192).

- **Kreatiewe en kritiese denke**

Deur kreatiewe en kritiese denkvaardighede aan te leer, verwerf adolessente die vermoë om op verskillende wyses vir toepaslike inligting te soek om ondersoek te doen en leer hulle alternatiewe metodes om uitkomstes vir uitdagende situasies te bekom. Hierdie vaardighede help adolessente om kreatief op situasies in die daaglikse lewe te reageer. Kritiese denke help leerders om nie alles bloot te aanvaar nie, maar om dinge te bevraagteken en goeie keuses uit te oefen (Nel & Van Staden-Payne, 2014:193).

- **Om selfgeldend (*assertive*) te wees**

'n Self-geldende persoonlikheid help leerders om op te staan vir dit wat hulle as reg beskou, sonder om die ander persoon met minag te hanteer. Ander se standpunte moet aanvaar en gerespekteer word sonder om van eie standpunte afstand te doen. Daarby moet eie standpunte so aangebied word dat ander se gevoelens nie seergemaak word nie (Nel & Van Staden-Payne, 2014:193).

- **Empatie**

'n Empatiese ingesteldheid stel adolessente in staat om begrip vir ander se lewens te ontwikkel, selfs wanneer hulle nie werklik die ander se lewensomstandighede ten

diepste ken nie. Om empatie vir die ander persoon te hê, is om die persoon te aanvaar vir wie en wat hy of sy is, selfs al is die ander persoon se voorkoms, denke en oortuigings nie dieselfde as joune nie, want wanneer ander in nood verkeer, is omgee en ondersteuning noodsaaklik (Nel & Van Staden-Payne, 2014:195).

2.5.5.5 Die rol van die vak Lewensoriëntering in die aanspreek van middelemisbruik

Lewensoriënteringsonderwysers kan die kurrikulum in die klas gebruik om die uitwerking en newe-uitwerking van middelemisbruik te verduidelik ten einde eksperimentering met middele te voorkom (Manu *et al.*, 2016:24). Hulle kan ook adolessente wat alreeds middele misbruik, motiveer om vir berading te gaan en in ernstige gevalle moet adolessente deur gepaste rolspelers na rehabilitasiesentrums verwys word.

Die Lewensoriënteringsonderwyser moet die brug vorm tussen die kurrikulum en die leerder en het 'n besondere rol te speel om 'n positiewe bydrae in die voorkoming van middelemisbruik onder adolessente te lewer, veral as dit 'n uitdaging is wat die skool trotseer. Volgens Manu *et al.* (2016:1-2) is die Lewensoriënteringsonderwyser se taak in so 'n geval om leerders en kollegas bewus te maak van die gevare van middelemisbruik, om die beleide en regulasies van die Departement van Basiese Onderwys in dié verband te verduidelik, en om leerders te ondersteun om sterker weerstand teen groepsdruk te kan bied. Hy of sy moet toegewyd, besorg, bekwaam en toegerus wees met idees, bronne en kennis (Nel & Van Staden-Payne, 2014:187, 190-191) om, in die konteks van hierdie studie, nie alleen breë-basis en sinvolle kennis oor middelemisbruik oor te dra nie, maar ook die houdings en gedrag van adolessente te kan aanspreek met die hoop om dit te verander ten einde eksperimentering met onwettige middele te voorkom of daarvan af te sien (Manu *et al.*, 2016:24).

2.5.5.6 Leemtes van die vak Lewensoriëntering

Eerstens slaag Lewensoriëntering as vak nie daarin om die leerder holisties paraat vir die lewe te maak nie omdat die vak afgeskeep word betreffende tyd en geleentheid vir voldoende berading aan adolessente (Hay, 2014:235). Hierdie argument geld omdat min skole die finansiële vermoë het om 'n professionele berader of sielkundige aan te stel. By skole gaan adolessente gewoonlik meestal na die Lewensoriënteringsonderwyser(s) vir raad en bystand. As gevolg van onvoldoende tyd, asook onderwysers se gebrekkige sielkunde-opleiding, kan berading aan leerders nie na behore gedoen word nie. Daarby word slegs twee ure per week aan Lewensoriëntering in die Verdere Onderwys en Opleidingfase afgestaan, wat daarop neerkom dat slegs 66 ure in die skooljaar beskikbaar is vir onderrig (Hay, 2014:235). Soos reeds aangedui, is die meeste Lewensoriënteringsonderwysers nie as beraders opgelei nie. In Suid-Afrika beskik 'n geregistreerde berader oor 'n honneursGraad in Sielkunde, met 'n vereiste ses-maande praktikumperiode wat voltooi moet word ten einde by die Professionele Raad vir Sielkunde te registreer. Berading binne die Lewensoriënteringsperiode of ná skool is uiters belangrik, omdat onderwerpe wat gedek word sensitief van aard is en omdat adolessente dalk emosioneel kan raak. Daarby ervaar Suid-Afrikaners veelvuldige sosiale uitdagings as gevolg van armoede en gepaardgaande woede, wat uiteindelik 'n impak op adolessente het. In die lig hiervan is dit belangrik dat 'n ten volle gekwalifiseerde onderwyser met kennis en ervaring Lewensoriëntering moet aanbied (Hay, 2014:235).

Tweedens word daar in die Lewensoriënteringskurrikulum nie voldoende tyd aan fisiese oefening (liggaamsopvoeding) afgestaan nie. Oefening is belangrik, aangesien adolessente in 'n kritieke tyd van liggaamlike ontwikkeling is. Fisiese aktiwiteite is belangrik vir die ontwikkeling en algemene welstand van die menslike liggaam. 'n Gesonde en aktiewe lewe bevorder die ontwikkeling van 'n individuele krag en vermoëns (Pieu *et al.*, 2015:320). Adolessente behoort ook te leer van die gevare wat ongesonde eetgewoontes vir die menslike liggaam inhou (Hay, 2014:273-275; 283).

Derdens word die belang van algemene menslike welstand ook nie genoegsaam beklemtoon nie. Die term welstand (*wellness*) word hier gebruik vir die biologiese, sielkundige en religieuse domeine van menswees en die gesondheid van die totale mens. Daarom is dit noodsaaklik dat Lewensoriëntering die fondament moet lê om 'n gesonde lewe te verseker (Hay, 2014:282-283; Peu *et al.*, 2015:313). Welstand word nie eenmalig bereik nie, maar is 'n proses wat met menslike ontwikkeling en verandering tred hou namate verdere behoeftes ontstaan (Hay, 2014:283; Peu *et al.*, 2015:313).

Vierdens word middelemisbruik nie as onderwerp in die Lewensoriënteringskurrikulum vir die Verdere Onderwys en Opleidingfase ingesluit nie, maar kry dit slegs aandag in die Senior Fase. Die verwagting is waarskynlik dat reëls en regulasies moet help om middelemisbruik op die skoolterrein te voorkom en te bestuur (Manu *et al.*, 2016:2). Dit word ook so in die Suid-Afrikaanse Skolewet (No. 84 van 1996) benadruk. Daarby het die Departement van Basiese Onderwys, in samewerking met verskeie staatsdepartemente en instellings, in 2014 'n aksieplan in werking gestel om te verseker dat adolessente en onderwysers beskerm word. In die aksieplan word die voorkoming en hantering van middelemisbruik ook behandel. Die aksieplan beveel aan dat gesondheidsnetwerkbronne ondersoek moet word om adolessente met middelemisbruikprobleme vir behandeling te verwys. Volgens die plan moet daar ook gesorg word dat onderwysers op psigososiale vlak die nodige ondersteuning kry (DBO, 2013:17).

Volgens Van Dyk (2013:211) reageer adolessente beter op boodskappe wat hul regte beklemtoon eerder as hulle verantwoordelikhede. Bewusmakingsprogramme moet dus adolessente verseker dat dit hulle reg is om voldoende oor gevare ingelig te word en dat hulle ook die reg het om hulleself teen gevare te beskerm. Uit die aard van die saak is dit dan belangrik dat die tipe inligting en beskerming wat hul verkry tot verantwoordelikheid moet lei (Van Dyk, 2013:211). Middele-onderrig moet adolessente in staat stel om kennis oor en insig in middele en middelverwante aangeleenthede te ontwikkel en om ook die nodige vaardighede te ontwikkel ten einde

weerstand te kan bied teen enige uitdagings wat hulle mag teenkom (Hoërskool Tuine Beheerliggaam, 2017). Die Lewensoriënteringskurrikulum moet daarvoor voorsiening maak dat adolessente optimaal kennis oor middele en hulle uitwerking en newe-uitwerking verwerf. Leerders moet verstaan wat bedoel word wanneer daar van 'n 'skadelike middel', 'onwettige stof', 'verwante toerusting', 'afhanklikheid' en 'verslawing' gepraat word. Adolessente moet weet hoe middele breinontwikkeling en liggaamsfunksies beïnvloed en hoe hulle 'n gesonde lewenstyl kan handhaaf.

Adolessente moet op hulle hoede wees vir moontlike uitbuiting deur middelhandelaars en vriende om hulle in die netwerk van middelverspreiding te betrek. Verder moet adolessente bewus wees van die hedendaagse 'middelekultuur' en hoe advertensies hulle beïnvloed om daarmee te begin eksperimenteer. Verder moet adolessente die geleentheid gebied word om hulle eie houdings oor middelegebruik en -misbruik te kan verbaliseer, asook om hanteringsvaardighede te ontwikkel oor hoe om op te tree wanneer hulle met die vraagstuk gekonfronteer word (Hoërskool Tuine Beheerliggaam, 2017).

2.5.6 Die rol van die gemeenskap in die voorkoming van middelemisbruik onder adolessente

Voorkomingsingrypings blyk meer effektief te wees wanneer verskeie partye saamwerk om verandering en beskerming te bewerkstellig. Deurlopende implementering en bewuswordingsprogramme teen middelemisbruik kan in gemeenskappe geloods word om te voorkom dat adolessente middele misbruik en om hulle van die vernietigende effek van middelemisbruik te red (Manu *et al.*, 2016:4). Daarom is dit belangrik dat gemeenskapsprogramme ontwikkel word wat spesifiek tot die betrokke gemeenskap en kultuur spreek en ook die misbruike aanspreek wat binne die gemeenskapskonteks voorkom (DBO, 2013:23). Navorsing het ook bewys dat hoërisiko-gedragpatrone saam voorkom, byvoorbeeld adolessente wat middele gebruik mag ook in seksuele en ander afwykende praktyke betrokke raak (DBO, 2013:20). Hoe meer vennote daar in die voorkoming van middelemisbruik onder

adolescente aan boord is, hoe meer suksesvol sal voorkomingsprogramme wees (Moleko, 2007:212).

Die volgende gemeenskapsektore kan 'n rol speel in die bekamping van middelemisbruik onder adolessente:

2.5.6.1 Gesondheidsdienste en medici

Gesondheidsdienste moet die verantwoordelikheid neem om te praat oor die gevare wat middelemisbruik vir die adolessent inhou (Manu *et al.*, 2016:2). Wanneer plaaslike munisipale klinieke en gemeenskapsverpleegsters skole en gemeenskappe besoek om hulle op hoogte van gesondheidsrisiko's te bring, moet adolessente by hulle uitreikprogramme betrek word. Daar moet ook gepoog word om soveel as moontlik professionele dienste en persone betrokke te kry om 'n konkrete bydrae tot die voorkoming van middelemisbruik te maak en om gespesialiseerde insette in die voorkomingsprogramme te lewer (Denmill & Rendall-Mkosi, 2012:104-05; Moleko, 2007:212; Smit, 2014:100). Hierdie spesialiste, wat dokters, tandartse, aptekers, publieke gesondheidspraktisyne, kliniese sielkundiges, omgewingsgesondheidsinspekteurs, paramedici, laboratorium tegnisi, dieetkundiges en arbeidsterapeute sou kon insluit, kan aan adolessente en onderwysers die negatiewe en vernietigende gevolge van middelemisbruik uitwys. Verder kan geneesheren onderwysers en leerders oplei om die gedragpatrone en kenmerkende eienskappe van middelemisbruikers uit te ken ten einde tydigte ingryping moontlik te maak (Smit, 2014:99-100).

2.5.6.2 Maatskaplike dienste

Die rol van maatskaplike werkers kan nie oorbeklemtoon word nie aangesien hierdie professionele groep mense altyd die eerste gekontak word ten tye van huishoudelike probleme soos middelemisbruik. Daarom is dit onontbeerlik dat maatskaplike werkers met adolessente praat wat huislike probleme het en toevlug na middele geneem het (Smit, 2014:100, 102, 104).

Bekende welsynorganisasies soos *Lifeline*, *Childline* en *Crisis Clinic* kan voorkomingsprogramme oor middelemisbruik ondersteun wanneer hulle daarby betrek word. Gemeenskapsentrums kan ook beter benut word om bewustheidsorganisasies oor middelemisbruik te stig om voorkomings- en opleidingsprogramme te inisieer (Smit, 2014:99).

Soos reeds genoem, is dit my waarneming dat middelemisbruik in die navorsingsgemeenskap gewoonlik oor naweke en Desembermaande toeneem. Maatskaplike dienste sou dus meer doeltreffend aangewend kon word indien gesinsintervensieprogramme deur maatskaplike werkers tydens hierdie periodes hulp kan verskaf aan gesinne wat hierdeur geraak word. Soos ook reeds aangedui, is eenmalige voorkomings- en bewusmakingsinisiatiewe nie vir die verlaging van risikogedrag bevorderlik nie. Daarom is dit belangrik dat 'n intervensieprogram ook 'n nasorgkomponent bevat, omdat dit 'n suksesvolle manier is om daaropvolgende onthouding ná behandeling te bewerkstellig (Van den Berg, 2016:198). Dit geld vir beide die adolessent en die gesin wat vroeër die intervensieprogram voltooi het. Sodoende kan ondersteuning meer effektief geskied (Van den Berg, 2016:198).

2.5.6.3 Godsdienstige instellings

Moleko (2007:213) beveel aan dat godsdienstige leiers ook as vennote by bewusmakingsveldtogte betrek word. Die hoofstroom godsdienstige instellings in die Noord-Kaap is meestal Christelik gegrond. Die skoolprogramkoördineerder sou die plaaslike kerke se leraars kon betrek met die oog op betrokkenheid by jeugverenigings wat adolessente kan inspireer om nie middele te misbruik nie en om hierdie boodskap onder die jeug te versprei (Smit, 2014:99).

2.5.6.4 Polisdienste

Dit is belangrik om lede van die Suid-Afrikaanse Polisdienste te betrek met die oog op lesings oor en bewusmaking van middelemisbruik onder adolessente en die gemeenskap (Manu *et al.*, 2016:2; Smit, 2014:99).

2.5.6.5 Regspersone

Regspersone moet genader word om onderwysers en adolessente met kennis te bemagtig rakend inhegtenisneming en die wet wanneer leerders met middele betrap word.

2.5.6.6 Massamediaprogramme

Plaaslike radiostasies, nuusblaai en nuusbriewe in die gemeenskap moet ook benut word om middelemisbruik te voorkom. Pamflette en inligtingstukke moet op gereelde grondslag versprei word om die gemeenskap te waarsku. Dit kan ook by skole in die vorm van strooibiljette, ook bekend as 'education flyers', versprei word (Smit, 2014:93).

2.5.6.7 Die sakesektor

Skoolgebaseerde en gemeenskapsvoorkomingsprogramme kan ook die sakesektor insluit om insette te lewer en geleenthede vir adolessente aan te bied. Die plaaslike sakelui kan genader word vir moontlike werkskepping vir adolessente oor naweke en tydens skoolvakansies (Smit, 2014:100). Entrepreneurskap en vakmanskap kan ondersteun en aangemoedig word ooreenkomstig die regering se vaardigheidsontwikkelingsinisiatiewe, soos die *Accelerated Skills Growth Initiative in SA* (ASGISA), sowel as die *Extended Public Works Framework* (EPWF). Vrywillige indiensopleiding moet aangemoedig word om adolessente uit die kwaad te hou. Vir hierdie doel moet finansiële steun bekom word om bronne in die gemeenskap beskikbaar te stel. Sakelui kan ook as mentors vir adolessente optree (Smit, 2014:100).

2.6 SAMEVATTING

Hierdie hoofstuk het begin met 'n bespreking van die vyf groepe middele met die hoogste voorkoms van misbruik in die navorsingsgemeenskap. Dit is gevolg deur 'n uiteensetting van Bronfenbrenner se bio-ekosistemiese model wat as die teoretiese

lens vir die studie geld. Hierna is beide die oorsake van middelemisbruik en die faktore wat middelemisbruik kan voorkom binne hierdie model bespreek, soos van toepassing op die adolessente ontwikkelingsfase.

Die volgende hoofstuk bespreek die navorsingsontwerp en -metodologie wat in die empiriese gedeelte van die ondersoek gevolg is.

HOOFSTUK 3

NAVORSINGSONTWERP EN METODOLOGIE

3.1 INLEIDING

Soos in hoofstuk een genoem, het hierdie studie dit ten doel om die sienings van Graad 11-leerders van 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap oor middelemisbruik te ondersoek. Beperkte navorsing is tot dusver oor middelemisbruik by plattelandse leerders gedoen, ten spyte van die belangrikheid en toepaslikheid van sodanige studies. In hierdie studie was die navorsingsfokus op Graad 11-leerders (beide seuns en dogters) van 16 jaar en ouer. Daar is gepoog om die kwessie van middelemisbruik onder adolessente te ondersoek en vanuit die sienings van plattelandse bruin Graad 11-leerders te beskryf – vandaar die kwalitatiewe aard van die navorsingsontwerp.

Hoofstuk een het aangedui dat die volgende primêre navorsingsvraag die studie onderlê: Wat is Graad 11-leerders van 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap se siening van middelemisbruik onder adolessente? Die volgende newevraagstellings is ook gepostuleer ten einde struktuur aan die studie te verleen:

- Wat dien as aanleidende oorsake van middelemisbruik onder adolessente in die betrokke histories-benadeelde gemeenskap?
- Hoe kan middelemisbruik onder adolessente voorkom word?
- Watter bydrae kan die vak Lewensoriëntering lewer om middelemisbruik te voorkom?
- Watter verdere ondersteuning kan in plek geplaas word om middelemisbruik te voorkom en aan te spreek?

In hierdie hoofstuk word die navorsingsprosedures beskryf wat gevolg is om bostaande navorsingsvrae te beantwoord. Die spesifieke navorsingsparadigma, -

ontwerp en -metodologie, sowel as die data-insamelingsmetodes wat gevolg is, word in hierdie hoofstuk in meer besonderhede beskryf. Die navorsingskonteks en die keuse van deelnemers word ook bespreek, asook die proses van data-ontleding, die verifiëring van data, en die etiese oorwegings in die uitvoering van die studie.

3.2 DIE NAVORSINGSPROSES

Vervolgens 'n uiteensetting van die navorsingsproses van hierdie studie.

3.2.1 Navorsingsparadigma

Navorsing word gerig deur 'n paradigma, wat gedefinieer word as 'n basiese denkwysie wat deur alle beoefenaars van 'n spesifieke wetenskap aanvaar word (De Vos, Delport, Fouche & Strydom, 2011:295-297; Nieuwenhuis, 2016:51). 'n Paradigma is 'n sisteem bestaande uit drie interafhanklike dimensies, naamlik ontologie (wordingsleer), epistemologie (kennisleer), en die aannames van die metodologie (Creswell, 2009:6; Nieuwenhuis, 2016:51). Die stel oortuigings wat navorsers na die navorsing bring, bepaal die stel paradigmas wat deur hulle gebruik word (Creswell, 2007:19).

Daar word onderskei tussen drie paradigmas wat oor die algemeen in navorsing gebruik word, naamlik die positivistiese, interpretivistiese en konstruksionistiese paradigmas (Nieuwenhuis, 2016:51). 'n Positivistiese navorser aanvaar 'n definitiewe objektiewe realiteit (sy epistemologie) en stel homself ten doel om 'n akkurate beskrywing te maak van die wette en meganismes van die sosiale konteks. Interpretivistiese navorsers sal eerder 'n empatiese en intersubjektiewe epistemologiese standpunt inneem waarin die werklikheid beskou word as bestaande uit mense se subjektiewe ervarings van die eksterne wêreld (Nieuwenhuis, 2016:61). Dit sluit navorsingsmetodes soos onderhoude in, wat afhanklik is van die subjektiewe verhouding tussen 'n navorser en 'n deelnemer aan die studie. Die sosiaal-konstruksionistiese navorser beskou realiteit soos beleef deur persone en groepe as iets wat uit sosiale prosesse ontstaan, veral die interpersoonlike gebruik van 'n taal en die betekenis wat aan terme geheg word (Nieuwenhuis, 2016:60). Hierdie sosiaal-

konstruksionistiese navorsingsmetodes is soortgelyk aan die van die interpretivistiese metode, maar laat die navorser toe om verskillende weergawes van die werklikheid te dekonstrueer (Nieuwenhuis, 2016:60).

Hierdie studie is binne die interpretivistiese paradigma uitgevoer. Interpretivisme is in hermeneutika gewortel. Hermeneutika is die studie van die teorie en praktyk van interpretasie. Dit het in die 19de eeu ontstaan as 'n filosofiese teorie van betekenis en begrip, asook van letterlike interpretasie (Maree, 2010:58). Die doel van interpretivisme is die beskryf, verstaan en interpretasie van die werklikheid, wat meervoudig, realisties en konteksgebonde is (Merriam, 2009:8-11). Volgens Ivankova, Creswell en Clark (2016:363-364) voorsien paradigmas navorsing van 'n rasionaal, wat die navorser verbind tot spesifieke data-insamelings-, observasie- en interpretasie-metodes. 'n Basiese interpretivistiese kwalitatiewe navorsingsontwerp is vir hierdie studie gebruik (Nieuwenhuis, 2016:55), wat aanleiding gegee het tot die gebruik van 'n kwalitatiewe navorsingsmetodologie. Kwalitatiewe navorsing gaan van die veronderstelling uit dat die werklikheid sosiaal gekonstrueer word en dat daar geen enkele waarneembare werklikheid is nie (Merriam, 2009:8). Hierdie studie het dus met behulp van 'n kwalitatiewe metodologie binne die raamwerk van die interpretivistiese paradigma gepoog om adolessente se sienings van middelemisbruik binne 'n bepaalde geografiese (Noord-Kaap) en sosiale konteks (bruin gemeenskap) te verstaan, te beskryf en te interpreteer (Nieuwenhuis, 2016:60).

3.2.2 Die navorsingsontwerp

McMillan en Schumacher (2010:20) verwys na die navorsingsontwerp as 'n bloudruk of 'n gedetailleerde plan van hoe navorsing uitgevoer behoort te word. Die navorsingsontwerp kan dus as 'n strategiese raamwerk beskou word wat 'n navorsingsaktiwiteit rig sodat betroubare data bekom word ten einde relevante afleidings te maak om navorsingsvrae sinvol te beantwoord (Leedy & Ormrod, 2014:76). Die tipe navorsingsontwerp wat vir hierdie studie gebruik is, is deur die doel van die studie en die navorsingsvrae bepaal. Die basiese interpretivistiese

kwalitatiewe navorsingsontwerp wat vir hierdie studie gekies is, is gewoonlik interpreterend en beskrywend van aard en word ondersteun deur die kerneienskappe van kwalitatiewe navorsing (Merriam, 2002:6). Die navorsing is in 'n natuurlike omgewing uitgevoer en daar is op die proses eerder as die uitkomst gefokus (Creswell, 2009:175; Gray, 2009:164). Die primêre doel van kwalitatiewe navorsing is om sosiale optrede binne konteks te verstaan, eerder as om bevindinge na die teoretiese bevolking te veralgemeen (Leedy & Ormrod, 2014:97). Die navorser word as die navorsingsinstrument beskou en die strategie is induktief, terwyl die uitkomst beskrywend en interpreterend van aard is. 'n Induktiewe navorsingsbenadering is gevolg omdat die studieveld relatief onbekend aan die navorser van die huidige studie was. Leedy en Ormrod (2014:142) beweer dat daar op hierdie wyse nuwe insigte oor die fenomeen (in hierdie geval middelemisbruik deur adolessente) verwerf kan word. Insig in die fenomeen word uit die deelnemers se perspektiewe opgebou en weergegee (Merriam, 2009:14). Kwalitatiewe navorsing is gemoeid met die sienings, ervaringe en gevoelslewe van die individu wat as deelnemer tot die studie toetree. Data word deur kwalitatiewe metodes ingewin en geanaliseer (Merriam, 2002:6).

3.2.3 Die navorsingsmetodologie

In hierdie afdeling val die klem op die metodes van data-insameling, -analisering en -interpretasie soos in hierdie studie toegepas.

3.2.3.1 Inleiding

Volgens Nieuwenhuis (2016:51) en Leedy en Ormrod (2014:19) bepaal die metodologie van 'n studie die metodes van data-insameling en die analisering en interpretasie van data. Data word verkry deur die sosiale werklikhede van die individu en/of groepe, artefakte en tekste te bestudeer. Die metodologie van die studie beskryf dus die navorser se praktiese wyse van omgang binne die konteks van navorsing, soos afgebaken deur 'n spesifieke akademiese en/of wetenskaplike dissipline (Leedy & Ormrod, 2014:78). Die metodologie gee leiding aan die navorser oor die wyse van data-insameling en hoe die data op 'n logiese manier georganiseer moet word sodat

die onderliggende betekenis kan manifesteer. Hierna volg sekere opsommings en samevattinge (Leedy & Ormrod, 2014:4-5). Aangesien hierdie studie vanuit 'n kwalitatiewe navorsingsmetodologie binne die interpretivistiese paradigma gedoen is, is gepaste navorsingsmetodes gebruik. Dit word later bespreek.

3.2.3.2 Kwalitatiewe navorsingsmetodologie

Ten einde die navorsingskeuse vir hierdie studie te regverdig, is dit gepas om te onderskei tussen die twee metodologiese standpunte in navorsing, naamlik die kwantitatiewe en kwalitatiewe navorsingsbenaderings. Volgens Nieuwenhuis (2016:52-53) word die twee benaderings op grond van hulle verwysingsraamwerke onderskei. Kwalitatiewe navorsing is gebaseer op 'n fenomenologiese posisie, met ander woorde dit steun op linguistiese (woorde) eerder as op numeriese data, wat daarop neerkom dat daar gepoog word om individuele gedrag en ervaring binne die raamwerk van hulle belewenisse te verstaan soos in hulle eie woorde weergegee (Leedy & Ormrod, 2014:97; Nieuwenhuis, 2016:52-53). Kwalitatiewe navorsing bestudeer die fenomeen binne die natuurlike opset in die werklike lewe en hou die kompleksiteit van die fenomeen in gedagte (Leedy & Ormrod, 2014:141). Daarteenoor poog kwantitatiewe navorsers om die unieke aspekte van 'n omgewing te elimineer om sodoende data van 'n groot hoeveelheid deelnemers en eksperimente te verkry (Nieuwenhuis, 2016:52-53).

Soos reeds aangedui, is hierdie navorsingstudie vanuit 'n kwalitatiewe navorsingsbenadering onderneem. Die fokus was op die beskrywing van die konteks, prosesse, verhoudinge, sisteme en mense (Leedy & Ormrod, 2014:142). Nog 'n rede vir hierdie keuse was die ondersoekende aard van die studie. Leedy en Ormrod, (2014:97) verduidelik dat die kwalitatiewe navorsingsmetode die navorser toelaat om die gekose fenomeen in-diepte te bestudeer. Terselfdertyd moet inligtingskategorieë geïdentifiseer word en kan daar gepoog word om te verstaan wat tydens die navorsingsproses deur die data geopenbaar word. Die kwalitatiewe proses is

vloeibaar en veranderbaar en duidelik gedefinieerde stappe word nie gevolg nie (Leedy & Ormrod, 2014:98).

3.2.4 Metodes van ondersoek

3.2.4.1 Inleiding

Binne kwalitatiewe navorsing is data-insameling 'n volgehoue en deurlopende proses. Die kwalitatiewe navorser is daarmee gemoeid om die sosiale fenomeen vanuit die deelnemers se unieke perspektiewe in diepte te deurgrond. Verskeie data-insamelingsmetodes word gebruik om die sosiale fenomeen te ondersoek ten einde ryk data te genereer. Dít laat die navorser toe om uiteindelik alle moontlike aspekte beter te verstaan (McMillan & Schumacher, 2010:13). In hierdie studie word dus verskeie data-insamelingsmetodes gebruik om die sienings van Graad 11-leerders van middelemisbruik by adolessente in 'n plattelandse konteks beter te verstaan. Die data wat gegenereer word, kan nie losstaande van die besondere konteks waarbinne die deelnemers hulle bevind, geïnterpreteer word nie, aangesien dit hulle begrip van die fenomeen beïnvloed (Leedy & Ormrod, 2014:79; Maree, 2016:39). Die wyse van ondersoek, sowel as die data-insamelings- en ontledingstegnieke wat vir hierdie studie gekies is, sal vervolgens bespreek word.

3.2.4.2 Literatuuroorsig

Enige proses van data-insameling begin met 'n literatuuroorsig wat die studie kontekstualiseer en die navorser met die samestelling van vrae help (Leedy & Ormrod, 2014:272). Dit anker gewoonlik die studie en lê die basis vir die ondersoek. 'n Oorsig van relevante literatuur voorsien 'n teoretiese raamwerk wat gebruik kan word om die fenomene wat bestudeer word beter te verstaan (Beddoe, Fouche, Harrington, Light & Yates, 2007:39-50). 'n Literatuuroorsig stimuleer teoretiese sensitiwiteit om 'n konseptuele teoretiese raamwerk te ontwikkel (Nieuwenhuis, 2016:88). In hierdie studie is verskeie tipes literatuur geraadpleeg, onder andere Internetartikels, ander gepubliseerde navorsingsartikels, gepubliseerde boeke, studiehandleidings, tesisse, koerantartikels en dokumente. Aanhalinge uit die literatuur rugsteun die navorser se

interpretasies en verskaf riglyne vir die samestelling van 'n onderhoudsgids. Verder fasiliteer 'n literatuuroorsig ook die keuse van 'n verteenwoordigende navorsingsbevolking. Daarbenewens verleen verwysings na die literatuur addisionele geldigheid aan navorsingsbevindinge (Creswell, 2012:9; Nieuwenhuis, 2016:89).

Om die genoemde redes is daar vir die doel van hierdie studie 'n in-diepte literatuuroorsig onderneem wat relevante konsepte en die konteks van plattelandse Graad 11-leerders in die Noord-Kaap ondersoek het. Dit is in hoofstuk twee weergegee. 'n Literatuuroorsig was egter nie voldoende om die navorsingsvrae wat met die aanvang van die studie gestel is, te beantwoord nie. Daarom is die studie deur middel van persoonlike kontak met die deelnemers voortgesit.

3.2.4.3 Die keuse van deelnemers

Soos in hoofstuk een genoem, het die studie dit ten doel gehad om Graad 11-leerders van 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap wat aan middelemisbruik blootgestel word se sienings rakende hierdie kwessie te ondersoek. Beperkte navorsing is tot dusver oor middelemisbruik by plattelandse leerders gedoen, ten spyte van die belangrikheid en toepaslikheid van sodanige studies. In hierdie studie was die navorsingsfokus op Graad 11-leerders (beide seuns en dogters) van 16 jaar en ouer. Daar is gepoog om die uitdaging van middelemisbruik onder adolessente te ondersoek en vanuit die sienings van plattelandse bruin Graad 11-leerders te beskryf, wat die kwalitatiewe aard van die navorsingsontwerp verduidelik. Voorkoming en ondersteuning is veral in hierdie studie uitgelig.

Soos reeds in hoofstuk een bespreek, is die navorsingskool in die hoofdorp van die navorsingsgemeenskap op grond van gerieflikheid gekies. Die hoërskool bedien die bruin gemeenskap binne die navorsingskonteks en was maklik bereikbaar en ook toeganklik vir die navorser. Aangesien die navorser in dieselfde omgewing woonagtig is, was hy vertrouwd met die gemeenskapskonteks en sou hy dus maklik die leerders se vertrouwe kon wen.

Die grootte van die steekproef speel 'n belangrike rol in die navorsingsproses. Die grootte van 'n steekproef hang ook af van die tipe studie wat onderneem word. Vir hierdie studie is deelnemers volgens sekere kriteria geselekteer. Die seleksiekriteria was as volg: (1) deelnemers was bruin Graad 11-leerders in 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap; (2) die aanname is gemaak dat hulle potensieel (direk of indirek) blootstelling aan middelemisbruik kon gehad het of oor kennis van die fenomeen binne hulle gemeenskap beskik het; (3) agt deelnemers, waarvan vier manlik en vier vroulik (4) het vrywillig aan die studie deelgeneem; (5) die ouderdomme van die deelnemers het gewissel tussen 16 en 19.

Hulle biografiese inligting sal in hoofstuk vier getabuleer word. Die navorsing is privaat en persoonlik en met hulle goedkeuring in hulle onmiddellike omgewing uitgevoer.

Die volgende afdeling beskryf die proses waarvolgens data vir die studie gegenerer is.

3.2.4.4 T-hemp-aktiwiteit

Soos reeds in hoofstuk een verduidelik, het die navorser by die bekendstelling van die studie aan elke Graad 11-leerder 'n A3-bladsy met buitelyne van 'n T-hemp tydens 'n Lewensoriënteringsperiode uitgedeel (sien Bylaag M). Die skool het slegs een Graad 11-klas met 33 leerders gehad. Die leerders is versoek om slagspreuke op die T-hemp aan te bring wat hulle sienings oor middele-afhanklikheid verteenwoordig (Clerk, 2011:53). Hulle is versoek om die aktiwiteit so kreatief en eerlik as moontlik uit te voer. Hierdie slagspreuke is as eerste metode van data-insameling beskou en het 'n ryk bron van data opgelewer wat gebruik is ter ondersteuning van die ander metodes van data-generering om die triangulering van databronne te verseker. Dit het insig verskaf in die Graad 11-leerders se sienings van die fenomeen onder bespreking en het veral bygedra tot die formulering van vrae vir die onderhoudskedule, soos tydens die individuele en fokusgroeponderhoude met die agt deelnemers gebruik is. Dit kon ook tydens die individuele onderhoude as aanknopingspunt gebruik word (Clerk, 2011:54).

Aangesien die Graad 11-klas slegs uit 33 leerders bestaan het, het die navorser hulle in kleiner groepe van vier (en vyf vir een groep) verdeel (agttien groepe) waarbinne hulle oor hul bydraes gesprek moes voer om later aan die klas terugvoering te gee. Daarna is die belangrikheid van die navorsing uitgelig en is 'n uitnodiging aan die klas gerig om vrywilliglik aan die navorsingstudie deel te neem. Nadat die A3-bladsye van al die Graad 11-leerders wat aan die T-hemp-aktiwiteit deelgeneem het, ingevorder is, is daar aan hulle verduidelik dat vier seuns en vier dogters tussen die ouderdomme van 16 en 19 as deelnemers aan die studie benodig sou word. Na afloop hiervan is daar aan elke Graad 11-leerder 'n vorm uitgedeel waarop hulle vir rekorddoeleindes hulle naam, van, adres en kontakbesonderhede moes invul en ook moes aandui of hulle aan die studie sou wou deelneem. Die rede vir die kontakbesonderhede was sodat die deelnemers individueel en privaat gekontak kon word in geval 'n deelnemer nog onseker was, dalk getwyfel het oor deelname, of dalk nog besonderhede en/of inligting benodig het oor wat die studie behels. Die vrywillige deelnemers is daarna gekontak. Niemand is uitgesluit nie aangesien slegs die vrywilliges gekontak is. Slegs agttien leerders was in elk geval bereid om verder aan die navorsing deel te neem. Bevestiging van ouderdom is ook gedoen met die klaslys wat die navorser aan die begin van sy eerste besoek van die skoolhoof ontvang het. Ouderdomskontrole is dus uitgeoefen.

3.2.4.5 Onderhoudvoering as data-insamelingstegniek

Binne kwalitatiewe navorsing is onderhoudvoering gewoonlik die primêre bron van data-insameling (McMillan & Schumacher, 2010:355). As 'n metode van ondersoek verteenwoordig die onderhoud die mees natuurlike wyse om deur middel van taal inligting te verkry en betekenis te skep. Die navorser kan vrae vra wat met die navorsingsfenomeen verband hou ten einde kennis in te win aangaande die deelnemers se sienings, emosies en gedrag rakende die fenomeen (Leedy & Ormrod, 2014:155). Volgens Nieuwenhuis (2016:92-93) en Creswell (2012:217) neem 'n onderhoud gewoonlik die vorm aan van 'n doelgerigte gesprek tussen twee mense. Dit verskil dus van toevallige gesprekke in die sin dat dit doelbewus beplan en binne

sekere reëls en prosedures geskied. Gedetailleerde, lewendige en genuanseerde resultate word dus deur middel van deurdagte beplanning verkry (Nieuwenhuis, 2016:93). Die kwaliteit onderhou het ten doel om 'n raamwerk te verskaf waarbinne deelnemers hulle eie begrip in hulle eie terme kan uitdruk (Leedy & Ormrod, 2014:159; Nieuwenhuis, 2016:93).

Hierdie studie het van in-diepte-onderhoude gebruik gemaak soos deur McMillan en Schumacher (2010:355) bespreek. In-diepte-onderhoude behels die vra van oop vrae, die luister na en aantekeninge maak oor elke antwoord, en opvolg deur middel van gepaste addisionele vrae. Met behulp van in-diepte-onderhoude word inligting ingewin om deelnemers met meer spesifieke kennis, blootstelling, status en/of kommunikasievaardighede te laat deelneem. Hierdie deelnemers word gekies omdat hulle oor kennis en observasies beskik wat nog nie tot beskikking van die navorser is nie (McMillan & Schumacher, 2010:355). Eerstens word gedagtes en gevoelens wat onder die oppervlak lê, deur middel van in-diepte-onderhoude uitgepluis en die fynere besonderhede daarvan word bepaal om 'n holistiese begrip van die deelnemer se standpunt te vorm. Tweedens laat in-diepte-onderhoude die navorser toe om die deelnemer se wêreld te betree en begrip te verkry van sy innerlike siening met betrekking tot die fenomeen (midelemisbruik en manifestasies in hierdie geval). Op hierdie wyse kan die navorser iets leer oor dit wat nie direk waarneembaar is nie, soos gevoelens, gedagtes en intensies (Creswell, 2009:179). Hierdie betekenis word gesamentlik tussen die onderhoudvoerder en die deelnemer geskep, en is ook die produk van 'n groter sosiale sisteem wat deur beide verteenwoordig word. Die rol van die onderhoudvoerder tydens in-diepte-onderhoude is uiters belangrik. Die kwaliteit van die in-diepte-onderhoud sal bepaal word deur die onderhoudvoerder se vermoë om 'n struktuur te skep waarbinne die deelnemer gemaklik genoeg sal voel om akkuraat en eerlik op oop vrae te reageer. Die onderhoudvoerder moet fyn let op hoe vrae aan die deelnemers gekommunikeer word ten einde te verseker dat hulle verstaan wat bedoel word. Kommunikasie kan belemmer word deur verskille in die

wêreldbeskouings van die onderhoudvoerder en die deelnemers. 'n Sorgvuldige, goed beplande onderhoudsbenadering kan egter 'n ryk stel data lewer (Howitt, 2010:157).

In die huidige studie is van individuele en fokusgroeponderhoude gebruik gemaak. Albei kan as semi-gestruktureerd beskou word aangesien vooraf-ontwikkelde onderhoudskedules telkens die onderhoude gerig het.

Die voordele van een-tot-een semi-gestruktureerde onderhoude (Van den Berg, 2016:71) sluit onder andere in dat dit minder uitputtend is, dat dit antwoorde en emosies beter deur sosiale aanduidings soos stemtoon en lyftaal kan monitor (Van den Berg, 2016:70), dat daar geen beduidende vertraging tussens vrae en antwoorde is nie, en dat reaksies meer spontaan is. Die standaardisering van die onderhoudsituasie is 'n verdere voordeel van hierdie tipe onderhoud (Nieuwenhuis, 2016:97; Van den Berg, 2016:71). Alhoewel onderhoudvoering meer veeleisend is as die verspreiding van vraelyste, is die ontwerp van 'n onderhoudskedule makliker en verg dit minder voorafkennis as wat nodig is vir 'n goed saamgestelde vraelys (Nieuwenhuis, 2016:93; Van den Berg, 2016:70). Buigsaamheid in beide die ontwerp en verfyning van die onderhoudskedule, asook die uiteindelijke uitvoering van die onderhoude, is waarskynlik een van die belangrikste sleutels tot sukses in die gebruik van hierdie tegniek (Nieuwenhuis, 2016:93; Van den Berg, 2016:70).

- **Semi-gestruktureerde individuele onderhoude**

Semi-gestruktureerde individuele onderhoude is met die agt deelnemers van die skool gevoer. 'n Onderhoudskedule is saamgestel op grond van die inligting wat uit die literatuuroorsig en die T-hemp-aktiwiteit verkry is (sien Bylaag E). Die navorsingsvraag wat handel oor die blootstelling van die Graad 11-leerders aan middelemisbruik het meer spesifiek die vrae gerig. Onderhoude is in 'n klaskamer by die skool gedoen en op band opgeneem met die toestemming van die Graad 11-leerders en hulle ouers (sou hulle onder 18 jaar oud wees) (Leedy & Ormrod, 2014:158). Die onderhoude is so gou as moontlik getranskribeer. Dit was duidelik dat die semi-gestruktureerde een-tot-een onderhoud die geskikste metode was om die data te verkry om die

navorsingsvraag te beantwoord, omdat deelnemers nie gehuiwer het om te praat nie (Creswell, 2012:218). Soos deur Nieuwenhuis (2016:93) aangedui, het dit 'n gedetailleerde prentjie van die deelnemer se weergawe van sy of haar sienings oor middelemisbruik onder adolessente opgelewer. Die buigsaamheid wat deur die oop vrae in die onderhoudskedule toegelaat is, het die deelnemers in staat gestel om hulle eie menings te gee en uit te brei oor onderwerpe wat vir hulle belangrik was. Hulle het dus die vryheid gehad om van die vrae af te wyk of om meer uit te brei (Nieuwenhuis, 2016:93). Die semi-gestruktureerde onderhoud maak ook voorsiening vir tentatiewe vrae oor komplekse en persoonlike onderwerpe (Creswell, 2012:218; Nieuwenhuis, 2016:93). Meer data is gegenerer as wat aanvanklik met die vrae beplan is en dit het vir ryk data gesorg (Leedy & Ormrod, 2014:156).

Nieuwenhuis (2016:93) meld dat dit die navorser se verantwoordelikheid is om riglyne te bied waarbinne die deelnemers op 'n gemaklike, eerlike en akkurate wyse inligting tydens die onderhoud kan verskaf. Sodanige riglyne verleen struktuur aan die onderhoud en verseker dat al die relevante onderwerpe tydens die verskillende onderhoude gedek is. Semi-gestruktureerde onderhoude bied egter ook die geleentheid om aspekte wat deur die deelnemers as belangrik geag word deur middel van opvolgvrae te ondersoek (Creswell, 2009:179; Nieuwenhuis, 2016:93). Binne die onderhoud is die deelnemers as die deskundiges beskou en is die geleentheid aan hulle gebied om hulle verhale te vertel (Nieuwenhuis, 2016:93). 'n Belangrike voorvereiste vir 'n binneperspektief was die vestiging van 'n vertrouensverhouding tussen die deelnemers en die navorser (Leedy & Ormrod, 2014:158). Daarom is daar tydens die onderhoude gepoog om 'n neutrale houding in te neem ten opsigte van die inhoud wat die deelnemers aan die navorser meegedeel het. Erkenning is ook verleen aan die deelnemers se sienings ten opsigte van die fenomeen en 'n bewustelike poging is aangewend om sodanige sienings nie vanuit die navorser se verwysingsraamwerk te beoordeel nie. Die navorser moes fyn luister met die doel om die bespreking gefokus te hou, asook om meer diepte en detail te verkry (Nieuwenhuis, 2016:93).

- **Semi-gestruktureerde fokusgroeponderhoude**

Die individuele onderhoude is met twee fokusgroeponderhoude opgevolg. 'n Fokusgroep is 'n groep deelnemers wat doelbewus bymekaar gebring is om 'n onderwerp van navorsingsbelang te bespreek en mekaar onderling met hulle perspektiewe en idees te stimuleer (McMillan & Schumacher, 2010:363). In 'n fokusgroepbespreking word daar gepoog om 'n veilige en konstruktiewe omgewing te skep waarbinne alle lede van die groep aan die bespreking oor 'n bepaalde onderwerp kan deelneem. 'n Suksesvolle fokusgroepbespreking betrek alle deelnemers om die onderwerp sinvol met mekaar te bespreek en ook om voortdurend vrae te vra (McMillan & Schumacher, 2010:364). Die interaksie in 'n fokusgroep vind nie net tussen die navorser en 'n deelnemer plaas nie, maar ook tussen die deelnemers onder mekaar. Hierdie data-insamelingsmetode is doeltreffend omdat die groepsinteraksie op 'n produktiewe wyse ander deelnemers stimuleer om konstruktiewe bydraes te maak. Volgens Maree (2010:90) en McMillan en Schumacher (2010:364) kan daar sodoende meer in-diepte inligting van die deelnemers oor die nagevorste fenomeen verkry word. Beheer van die gesprek binne 'n fokusgroeponderhoud kan vermoeiend vir die onderhoudvoerder wees, veral as sommige van die deelnemers meer selfgeldend en uitgesproke is as ander. Die idee is dat alle deelnemers 'n gelyke geleentheid gegun word om bydraes te lewer. Dit is ook belangrik dat die onderhoudvoerder toesien dat die fokus van die gesprekke by die onderwerp bly, sonder om enige spontaniteit in te boet (Nieuwenhuis, 2016:97).

Daar is geen vaste reël oor hoeveel mense in 'n fokusgroep behoort te wees nie (Merriam, 2009:4). Volgens Maree (2010:91) is die mees geskikte aantal deelnemers vir 'n fokusgroeponderhoud tussen vyf en twaalf persone, terwyl die verenigbaarheid tussen deelnemers ook in ag geneem moet word. Vir die doeleindes van hierdie studie het die vier dogters een fokusgroep gevorm en die vier seuns 'n ander. Met hierdie reëling is gehoop dat die twee groepe met groter vrymoedigheid oor die sensitiewe onderwerp sou praat. 'n Onderhoudskedule is opgestel nadat die agt individuele onderhoude afgehandel en getranskribeer is (sien Bylaag G). Onderwerpe wat

uitgestaan het, is verder ondersoek, terwyl leemtes in die data ook deur oop vrae aangespreek is. Die twee fokusgroeponderhoude was dus weereens semi-gestruktureerd van aard.

Daar is gevind dat daar met behulp van die fokusgroeponderhoude doeltreffende en waardevolle addisionele data oor middele-afhanklikheid onder adolessente gegenerereer is (Nieuwenhuis, 2016:95). Die fokusgroeponderhoude het ongeveer twee uur geduur en gedetailleerde vrae kon aan die deelnemers gevra word om meer data oor die fenomeen te bekom (Leedy & Ormrod, 2014:156). Die deelnemers het gemaklik gevoel om hulle sienings te deel en die goeie groepinteraksie het die generering van ryker data moontlik gemaak (Leedy & Ormrod, 2014:156). Die deelnemers het ook ingestem dat die fokusgroeponderhoude opgeneem mag word, wat die mees algemene wyse is om inligting op te neem. Alles wat gesê is, word dus verbatim vir data-ontleding beskikbaar (Merriam, 2009:4). Dít verseker dat die navorser op geen wyse die data kan misinterpreteer nie en beperk ook vooroordeel of subjektiwiteit.

Bylaag F bevat die onderhoudskedule vir die fokusgroeponderhoude.

3.3 DATA-ONTLEDING

Die metode van data-ontleding word vervolgens bespreek.

3.3.1 Inleiding

Die opnames van die agt individuele onderhoude en die twee fokusgroeponderhoude is na afloop van elkeen verbatim getranskribeer. Dit is met sorg gedoen om seker te maak belangrike data gaan nie verlore nie. Aantekeninge is ook van waarnemings tydens die onderhoudvoering gemaak (Nieuwenhuis, 2016:97, 115). Na afloop van die transkripsieproses was die data gereed vir analise. Notas wat tydens die waarnemings gemaak is, is ook analiseer (Leedy & Ormrod, 2014:148).

3.3.2 Die metode van data-ontleding

Data-ontleding behels die opbreek van data in hanteerbare temas en patrone. In hierdie studie was die doel van die analise om sin te maak van die data wat gedurende die T-hemp-aktiwiteit, asook die individuele en fokusgroeponderhoude, ingewin is (Merriam, 2009:176). Data-ontleding in kwalitatiewe navorsing bestaan uit die voorbereiding en organisering van data vir analise (kodering en identifisering van datasegmente), die kategorisering van data in verbandhoudende kategorieë, die identifisering van temas wat uit die kategorieë voortspruit (Creswell, 2007:148). Volgens Creswell (2009:183) en Gray (2009:499) het dit ook ten doel om die data te interpreteer, te verstaan en te verduidelik. Op grond hiervan is besluit om gebruik te maak van tematiese inhoudsanalise.

Tematiese inhoudsanalise is 'n buigsame metode vir die identifikasie, analise en verslagdoening oor temas in die data. Tematiese inhoudsontleding word gedefinieer as 'n navorsingsmetode vir die subjektiewe beskrywing van teksdata-inhoud deur middel van 'n sistematiese klassifikasieproses van kodering en identifisering van temas. Dit is dus 'n subjektiewe beskrywing van die inhoud van onderhoude en ander tipes kommunikasie wat in die vorm van terme, idees, gevoelens en persoonlike verwysings by herhaling voorkom (Leedy & Ormrod, 2014:149). Tematiese inhoudsanalise laat die klem op buigsamheid en besinning, sowel as op die rykheid en diepte van data val (Braun & Clarke, 2006:79). In hierdie studie is dit gebruik om prominente temas binne die datastel (beide stelle onderhoude en die T-hemp-aktiwiteit) te identifiseer (Braun & Clarke, 2006:79, 81).

Braun en Clarke (2006:83-84) onderskei tussen twee metodes van tematiese analise, naamlik induktiewe en teoretiese tematiese analise. Induktiewe inhoudsanalise is meer data-gedrewe en die navorsingsvraag word deur middel van die koderingsproses ontwikkel. In hierdie studie het die keuse egter op teoretiese tematiese inhoudsanalise geval. Hierdie tipe analise identifiseer sterk met die voorafgestelde navorsingsvrae en die teoretiese raamwerk van die navorser. Data-

ontleding geskied dus binne die koderingsraamwerk, soos vooraf deur die navorser geskep. Dit maak 'n ryk beskrywing van die data moontlik deur temas te identifiseer wat dwarsoor die datastel lê. Dit kom daarop neer dat die bestaande teorie rakende middelemisbruik en die navorsingsvrae struktuur gebied het vir die identifikasie van die hoof temas en sub temas binne hierdie studie (Seker & Guney, 2012:687).

Die ses breë stappe van data-ontleding, soos deur Braun en Clarke (2006:87-93) voorgestel, is gebruik om die tematiese inhoudsanalise te ondersteun. Gedurende stap een raak die navorser vertrouwd met die data deur dit te transkribeer, te lees, te herlees (herfokus), en aanvanklike idees neer te skryf. Stap twee behels vertrouwdmaking met die aanvanklike kodes, om nuwe data deurlopend met die versamelde data te verbind wat relevant is tot elke kode, asook om nuwe kodes te skep indien nodig. Stap drie begin wanneer al die data reeds gekodeer is. Kodes bestaan uit segmente van data wat ná die koderingsproses in kategorieë gesorteer word. Onderwerpe wat met mekaar verband hou, word onder die verskillende kategorieë gegroepeer. Hierna word alle relevante kategorieë saamgegroepeer om verskillende oorkoepelende temas te vestig. Alle hoof temas wat deel uitmaak van die hoofpunte van die bespreking van die resultate word ook in detail beskryf. Gedurende stap vier word die temas sorgvuldig hersien om te verseker dat hulle in verbandhoudende verhouding staan tot die kodes en kategorieë ten einde 'n tematiese kaart van analise te kan optrek. Die doel van hierdie fase is om verder rond te speel met moontlike struktureeringsopsies om 'n gevoel te kry of dit wat binne die inligting gebeur, goed oorgedra word. Stap vyf behels die deurlopende verfyning van elke spesifieke tema, asook die algemene analise. Die definiëring en benoeming van die temas geskied in hierdie stap. Ten laaste vind die finale analise in stap ses plaas wanneer die temas met die navorsingsvrae en literatuur in verband gebring word. Die opstel van die navorsingsverslag geskied dan. Hierdie stappe is getrou in die navorsingsproses gevolg en die temas en kategorieë sal in hoofstuk vier aangedui en bespreek word.

3.4 DIE WAARHEIDSWAARDE VAN DIE NAVORSINGSTUDIE

3.4.1 Inleiding

Alle navorsers streef daarna om geldige en betroubare kennis op 'n etiese manier te produseer. Kwalitatiewe navorsers gebruik ander kriteria om hulle data te verifieer en om te verseker dat die navorsingsproses so na as moontlik aan die waarheid bly. Twee prominente navorsers, Lincoln en Guba, het reeds in 1999 vier alternatiewe kriteria vir die bepaling van die waarheidswaarde van 'n navorsingstudie voorgestel, naamlik geloofwaardigheid, wat as die kern van die verifikasieproses beskou word, veralgemeenbaarheid, betroubaarheid (*dependability*) en die bevestiging van die navorsingsproses en -bevindinge (*confirmability*) (Schurink, Fouché & De Vos, 2011:419). Hierdie kriteria sal vervolgens bespreek word om hul toepaslikheid binne hierdie studie aan te dui.

3.4.2 Geloofwaardigheid

Geloofwaardigheid vra die vraag of navorsers waarneem wat hulle dink hulle doen en of die bevindinge met die denkwerklikhede van die deelnemers ooreenkom (Nieuwenhuis, 2016:123). Met ander woorde, die geloofwaardigheid van 'n navorsingsontwerp verwys na 'n ontwerp wat voortdurend gekontroleer, bevraagteken en teoreties geïnterpreteer word. Die geloofwaardigheid van 'n studie is dus 'n belangrike komponent, aangesien dit bepaal of die resultate van die studie oortuigend is al dan nie (Nieuwenhuis, 2016:123).

Volgens Van Graan (2010:52) is dit belangrik dat, vir 'n navorsingstudie om as geloofwaardigheid beskou te word, die navorsingsvraag die data-insamelingsmetodes bepaal en nie andersom nie. Die navorsing kan dus nie uitgevoer word tensy dit deur spesifieke geloofwaardige redes vir die tipe navorsingsontwerp en data-genereringsmetodes wat gekies is, gedryf word nie. Die data wat in die studie gegenereer word, moet ook aan bestaande literatuur getoets word en in die lig daarvan oorweeg word (Van Graan, 2010:52).

Merriam (2009:2015-2017) beskou die interaksie tussen navorser en kollegas (studieleier) as 'n verdere strategie om die geloofwaardigheid van die studie te verhoog. In hierdie studie was die studieleier by elke faset van die navorsing betrek, en dus ook by die analise en interpretasie van die data.

In kwalitatiewe navorsing is die begrip van realiteit eintlik die navorser se interpretasie van die deelnemers se begrip van die fenomeen wat nagevors word. Aangesien die navorser in kwalitatiewe navorsing die hoofinstrument vir data-insameling en -analise is, word interpretasies van die realiteit direk deur die navorser deur middel van onderhoude geassesseer. Na aanleiding van die eerste vorige individuele onderhoude kan die deelnemers binne die fokusgroeponderhoude ook vrae vra en voorstelle doen (Nieuwenhuis, 2016:123). Daar is verskeie strategieë om geloofwaardigheid te verseker, maar vanuit 'n interpretivistiese perspektief is triangulering en deelnemerskontrole die belangrikste (Nieuwenhuis, 2016:123). Die metodes soos deur Nieuwenhuis (2016:121, 123) voorgestel en in hierdie studie gebruik om geloofwaardigheid te verseker, word vervolgens bespreek.

3.4.2.1 Triangulering

Triangulering as metode van dataverifikasie is gebaseer op die aanname dat die inherente gebreke van 'n spesifieke metode van data-insameling of databron geneutraliseer kan word deur van addisionele metodes gebruik te maak wat verdere bronne van data kan lewer. Dit is 'n manier om die geloofwaardigheid van inligting uit verskeie bronne te bevestig ten einde die swakpunte van die verskillende metodes te probeer teenwerk (Ivankova *et al.*, 2016:375). Daar word dus gebruik gemaak van die voordele van elke metode. Die triangulering van data is in hierdie studie verseker deur die data en interpretasie van elke databron met mekaar te vergelyk. Triangulering is dus verkry deur die gebruik van verskeie metodes van data-insameling, naamlik 'n T-hemp-aktiwiteit as kreatiewe tegniek, individuele semi-gestruktureerde onderhoude en fokusgroeponderhoude as meervoudige bronne van data. In hierdie studie is dus van drie metodes om data in te samel, gebruik gemaak, wat gevolglik drie databronne

opgelewer het wat 'n ryk en geverifieerde beskrywing van die bevindinge moontlik gemaak het. Dit het ook moontlik gemaak dat data telkens aangevul kon word wat tot nuwe perspektiewe gelei het (Leedy & Ormrod, 2014:104).

3.4.2.2 Konsultasie met 'n onafhanklike navorser

Die studieleier het as onafhanklike navorser opgetree en het 'n waardevolle bydrae gelewer om te verseker dat die bevindinge wel die werklikhede van die deelnemers weerspieël het. Indringende vrae is gevra en voorstelle is gemaak om te verseker dat die navorser die sienings van die deelnemers so getrou moontlik weergegee het (Schurink *et al.*, 2011:420).

3.4.2.3 Deelnemerskontrole

Gedurende en ná die onderhoude is daar met die deelnemers gekontroleer of die navorser hulle reg verstaan het (Grossoehme, 2014:111; Merriam, 2009:217). Veral tydens die fokusgroepbesprekings kon gekontroleer word of die leerders daartoe in staat was om hul eie standpunte te huldig en of hulle deur die navorser se vrae beïnvloed is (Cornelissen, 2016:76). Hierdie metode is gevolg om geloofwaardigheid te verseker dat dit wat die navorser by hulle gehoor het, akkuraat in die temas, subtemas en beskrywing van die bevindinge weergegee is (Ellingson, 2008:45).

3.4.3 Veralgemeenbaarheid

In kwalitatiewe navorsing verwys veralgemeenbaarheid na die mate waartoe navorsingsbevindinge ook op ander kontekste en ander deelnemers van toepassing gemaak kan word. Die kwalitatiewe navorser betoog nie dat kennis wat in een konteks op 'n gegewe tydstip gegenerer is, noodwendig relevant is vir ander navorsingskontekste op 'n ander tydstip nie. Die onus om veralgemeenbaarheid te bewys, berus eerder op die nuwe navorser wat die navorsingsproses in 'n ander situasie en op 'n ander populasie wil toepas as op die oorspronklike navorser. Strategieë wat gebruik kan word om die veralgemeenbaarheid van die studie te verhoog, is 'n ryk, omvangryke en in-diepte bespreking van die hele navorsingsproses

en die navorsingsbevindinge en die doelbewuste kies van deelnemers wat van mekaar verskil (Schurink *et al.*, 2011:420).

In hierdie studie is gebruik gemaak van 'n klein aantal deelnemers binne 'n homogene konteks en is die veralgemening van bevindinge dus nie moontlik nie. Gray (2009:194) voer aan dat 'n klein steekproef juis in kwalitatiewe navorsing gebruik word omdat die navorser 'n in-diepte begrip wil verkry en nie wil uitvind wat in die algemeen waar is nie. Die algemene lê dus in die besonderhede.

Ryk, intensiewe beskrywings is dus 'n primêre strategie om veralgemeenbaarheid te verseker. Binne hierdie studie is die navorsingsproses in detail bespreek en daar is ook aangedui hoe dit in 'n spesifieke teoretiese raamwerk (die bio-ekologiese model van ontwikkeling) ingebed is wat die parameters vir die studie gestel het. Die bevindinge is in-diepte bespreek, asook die spesifieke konteks van die deelnemers. Wat die deelnemers betref, is beide seuns en dogters in die navorsingsproses ingesluit ten einde seker te maak dat verskillende stemme gehoor word.

3.4.4 Betroubaarheid

Om betroubaarheid in hierdie navorsingstudie te verseker, is die navorsingsontwerp en -prosedure, asook alle bevindinge, in soveel besonderhede moontlik beskryf. Dit het 'n ouditspoor verseker. 'n Ouditspoor behels dat duidelikheid verkry moet word, eerstens in verband met redes vir die teoretiese, metodologiese en ontledingsbesluite sodat die leserspubliek kan verstaan hoe die navorser die inligting geïnterpreteer en geanaliseer het; tweedens in verband met die navorser se interaksies tydens hierdie prosesse en derdens in verband met hoe die verskillende stappe nuwe idees en onduidelikhede duideliker gemaak het (Cornelissen, 2016:77; Suter, 2012:350; Van den Berg, 2016:81).

O'Donoghue (2007:99) beweer dat die betroubaarheid van die proses van kwalitatiewe data-ontleding die betroubaarheid van die navorsingsbevindinge sal bepaal. Die betroubaarheid van die bevindinge kan ook verbeter word deur strategieë soos die onafhanklike analise van data deur 'n studieleier. In hierdie studie het my

studieleier as 'n tweede interpreteerder van die data opgetree, asook as 'n objektiewe leser in verband met die teoretiese, metodologiese en ontledingsbesluite ten einde te verseker dat lesers sou verstaan hoe en waarom besluite geneem is. Die studieleier het ook terugvoering gegee oor die navorsingsontwerp en die afleidings en interpretasies wat oor die rou data gemaak is ten einde by die temas uit te kom. Dit was bevorderlik vir die navorser se voortdurende besinning oor die bevindinge en afleidings en het ook daartoe bygedra dat die mees geskikte metodes gebruik is om die data te genereer (Van Graan, 2010:53).

3.4.5 Die bevestiging van die navorsingsproses en -bevindinge (*confirmability*)

Die bevestiging van die navorsingsproses en -bevindinge vind weerklank in die tradisionele konsep van objektiwiteit. In kwalitatiewe navorsing gaan dit egter daarom dat die navorsingsbevindinge deur 'n ander navorser bevestig kan word. Die klem val dus op die data self en die navorser moet deur 'n ouditspoor bewys lewer dat die interpretasie van die bevindinge en die bevindinge self getrou is aan die deelnemers se 'stemme' (Schurink *et al.*, 2011:421).

In hierdie studie is daar verduidelik hoe daar met die data omgegaan is en die bevindinge is in verskillende temas en subtemas uiteengesit en bespreek (sien Tabel 4.2 in hierdie verband).

3.5 ETIESE OORWEGINGS

3.5.1 Inleiding

Hierdie afdeling dui aan hoe daar in hierdie studie aan die algemene etiese vereistes vir navorsing voldoen is. Goeie kwalitatiewe studie is een wat op 'n etiese manier gedoen is (Leedy & Ormrod, 2014:106). Die belangrikste beginsel wat die verhouding tussen wetenskap en die res van die samelewing begelei, is aanspreeklikheid en verantwoordbaarheid. Alle vorms van sosiale navorsing bring etiese kwessies na vore. Deur navorsers in direkte, en dikwels intieme, kontak met hulle deelnemers te bring het etiese kwessies tot gevolg. Fundamenteel tot kwalitatiewe navorsing dring die

navorser die lewe van deelnemers binne, wat 'n reeks etiese kwessies tot gevolg het wat nie noodwendig in kwantitatiewe benaderings teenwoordig is nie. Die navolging van etiese riglyne is dus van die uiterste belang in navorsing (Beets, 2007:41), aangesien geldigheid en betroubaarheid slegs in kwalitatiewe navorsing verseker kan word as die ondersoek op 'n etiese wyse uitgevoer word (Merriam, 2009:209). Dus is dit belangrik dat die navorser hom- of haarself moet vergewis van die etiese navorsingsvereistes van die instansie waardeur hy of sy navorsing doen. Hierdie studie het etiese klaring van die etiekomitee van die Universiteit Stellenbosch verkry (sien Bylaag A). Dit was dus die verantwoordelikheid van die navorser om te verseker dat die ondersoek aan alle vereistes voldoen het, soos byvoorbeeld dat die navorsing nie nadelig is vir enige van die deelnemers nie en dat alle resultate voorgelê sal word en geen inligting weerhou word nie.

In die onderhawige navorsing is die volgende stappe geneem, soos deur Leedy en Ormrod (2014:107) voorgelê as kernbeginsels om aan algemene etiese voorwaardes te voldoen.

3.5.2 Etiek van die akademiese gemeenskap

Om te verseker dat die deelnemers aan 'n studie nie fisies of sielkundig benadeel word nie, berus die etiek van sosiale navorsing volgens Leedy en Ormrod (2014:107) nie net in die verhouding tussen die navorser en die deelnemer nie, maar ook in die verhouding tussen die navorser en die wyer navorsingsgemeenskap. Dit kan gebeur dat deelnemers van 'n spesifieke geslag, ouderdom, kulturele agtergrond of seksuele oriëntasie ongemaklik voel of voel dat dit vir hulle 'n verleentheid is om aan 'n spesifieke studie deel te neem. Daarom is gepoog om hierdie ondersoek eerlik en sensitief te doen (Ivankova *et al.*, 2016:376-377).

Van Graan (2010:54) voer aan dat etiese oorwegings 'n primêre komponent van 'n kwalitatiewe navorsingstudie is, aangesien die beskerming van deelnemers deurgaans gewaarborg moet word. McMillan en Schumacher (2010:339) noem die volgende vier beginsels van etiese navorsing wat nagekom moet word: (1) Die

beginsel van ingeligte toestemming, wat die versekering van konfidensialiteit en anonimiteit gee sodat deelnemers nie skade berokken of benadeel word nie. Dit beskryf ook die doelwitte van die data. Hierdie toestemming moet deur elke deelnemer wat vrywilliglik aan die navorsingsprojek deelneem, onderteken word (sien Bylae D); (2) Konfidensialiteit en anonimiteit, wat gewaarborg moet word deurdat geen deelnemer, plek of lokaal geïdentifiseer word nie. Die navorser moet die verantwoordelikheid aanvaar om die deelnemers se identiteit en privaatheid ten alle tye teenoor die algemene publiek in dieselfde omgewing te beskerm; (3) Behalwe dat etiese navorsing deelnemers se privaatheid moet beskerm, gaan dit ook om die beginsel van bemagtiging. Die doel van die navorsing moet wees om die gemeenskap te bemagtig en te laat verander, daarom moet navorsing verteenwoordigend wees van veelvuldige stemme, lei tot die versterking van morele onderskeiding asook sosiale transformasie bevorder; (4) Die beginsel van regverdigheid verseker dat die deelnemers op 'n regverdige wyse behandel word. Die navorser moet toesien dat, in sy of haar denke, optrede en persoonlike moraliteit, regverdigheid in die spesifieke navorsing geskied (McMillan & Schumacher, 2010:339).

In hierdie studie is alle vennote geraadpleeg om toestemming en goedkeuring vir die studie te verleen. Die relevante Etiekkomitee van die Universiteit Stellenbosch (sien Bylaag A), die streeksdirekteur van die Onderwysdepartement van die spesifieke streek waar die navorsing geskied het (sien Bylaag B) en die betrokke skoolhoof (sien Bylaag C) het almal goedkeuring verleen aan die navorsing by 'n spesifieke hoërskool in die Noord-Kaap provinsie. Die streeksdirekteur, skoolhoof en beheerliggaam het hulle vergewis van die etiekdokumente wat die riglyne van die navorsing uiteensit en dit onderteken. Die hoof en beheerliggaam was ten volle bewus dat deelname vrywillig is. Soos reeds in hoofstuk een beskryf, is die onderhoude in 'n private klaskamer of kantoor gedoen. In die navorsingsverslag sal geen verwysing na die gemeenskap of skool gemaak word nie. Die onderneming is ook gegee dat daar in geen stadium enige persoonlike inligting van die deelnemers bekend gemaak sal word nie en dat deelnemers se menings en opvattinge ten alle tye gerespekteer sal word (Truter,

2013:52). Dit is duidelik gemaak dat onderhoude op 'n oudio-kassetpeler opgeneem sal word en dat die opnames later uitgewis sal word. Die resultate van hierdie navorsing sal dus gepubliseer word met die anonimiteit van die gemeenskap, skool en deelnemers gewaarborg. Daar word vertrou dat hierdie navorsingsverslag verdere navorsing sal aanmoedig wat dieper insigte sal bring in die aanleidende oorsake van middelemisbruik onder adolessente.

3.5.3 Vrywillige en ingeligte toestemming

Volgens Creswell (2012:210) is dit uiters belangrik om voor die aanvang van 'n navorsingstudie eers toestemming by alle betrokke vennote te kry. Toestemming is dus ook by die ouers (sien Bylae D) van die deelnemende leerders wat onder 18 jaar oud is, verkry soos bepaal deur voorskrifte in hierdie verband, en al die vennote is meegedeel dat die deelnemers hulle ten enige tyd aan die navorsing sou kon onttrek (Creswell, 2009:89; Gray, 2009:75; Leedy & Ormrod, 2014:107). Voornemende deelnemers is ook meegedeel dat hulle nie onder druk hoef te voel om deel te neem nie maar dat vrywillige en spontane deelname aan die navorsingstudie hoog geag sou word (Leedy & Ormrod, 2014:107). Alle leerders het ook instemmingsbriewe geteken (sien Bylae D in hierdie verband).

Die deelnemers is verseker dat nie hulle name of die skool se naam in die verslag gebruik sou word nie en dat hulle deur middel van nommers in die navorsing geïdentifiseer sou word (Leedy & Ormrod, 2014:109; McMillan & Schumacher, 2010:122). Die deelnemers is dus verseker dat die inligting vertroulik sou bly en met 'n geheime kode op die navorser en studieleier se rekenaars gestoor sou word. Hierdie inligting sou dus vir niemand anders toeganklik wees nie. Na 'n dekade word die data vernietig, aangesien die inligting volgens navorsingswetenskaplikes dan verouderd is (McMillan & Schumacher, 2010:122). Daar is ook aan hulle gekommunikeer dat die navorser die inligting wat hulle deel met respek sou hanteer (Ivankova *et al.*, 2016:376-377).

3.5.4 Geen skade aan deelnemers

Die navorsingsonderwerp is met groot omsigtigheid gedurende die onderhoude met die leerders hanteer en daar is sover moontlik verseker dat deelnemers nie tydens die navorsing skade aangedoen is nie (Gray, 2009:79; McMillan & Schumacher, 2010:122). Geen sensitiewe, persoonlike aspekte is aangeraak nie en vrae is beperk tot hulle sienings oor die fenomeen, aangesien dit die fokus van die studie was (Gray, 2009:78; Ivankova *et al.*, 2016:376-377; Leedy & Ormrod, 2014:107; McMillan & Schumacher, 2010:122). Hulle is ook vergewis van professionele persone wat aan hulle addisionele hulp sou kon verleen indien hulle dit na afloop van die navorsingsproses sou verlang (sien Bylaes K en L).

3.6 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is die navorsingsproses wat gevolg is in besonderhede bespreek. 'n Basiese interpretivistiese kwalitatiewe navorsingsontwerp, soos in die studie gevolg, is verduidelik. Hierna is die onderskeie data-insamelingsmetodes bespreek, naamlik 'n aktiwiteit, agt semi-gestruktureerde individuele en twee fokusgroeponderhoude, asook die prosesse van data-ontleding, -interpretasie en -verifikasie. Ten laaste het die navorser gekyk na die etiese oorwegings wat grondliggend tot die studie was. In die volgende hoofstuk word aangetoon hoe daar tydens die analise met die data omgegaan is, en word die bevindinge bespreek.

HOOFSTUK 4

ANALISE VAN DATA EN BEVINDINGE

4.1 INLEIDING

In hierdie verkennende en beskrywende kwalitatiewe studie is gepoog om histories-benadeelde plattelandse Graad 11-leerders se sienings ten opsigte van middelemisbruik te ondersoek. Die studie se waarde lê daarin dat navorsing tot op hede nie genoegsaam op adolessente se eie ervarings van middelemisbruik gefokus het nie, ten spyte van toenemende middelemisbruik onder adolessente. Sodanige middelemisbruik hou nadelige gevolge vir die gebruiker, die gesin, die betrokke gemeenskap, asook die breër samelewing in. Die populasie in hierdie studie was spesifiek Graad 11-leerders tussen die ouderdomme van sestien en negentien jaar. Die navorsingdoelstelling het gefokus op adolessente se sienings van middelemisbruik met 'n spesifieke fokus op die oorsake en voorkoming daarvan en die ondersteuning aan adolessente in die skool en gemeenskap. In die lig hiervan is die primêre navorsingsvraag soos volg geformuleer:

Wat is Graad 11-leerders van 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap se sienings van middelemisbruik onder adolessente?

Die volgende newevraagstellings is geformuleer om die navorsingsvraag beter toe te lig:

- Wat dien as aanleidende oorsake van middelemisbruik by adolessente in die betrokke histories-benadeelde gemeenskap?
- Hoe kan middelemisbruik onder adolessente voorkom word?
- Watter bydrae kan die vak Lewensoriëntering maak om middelemisbruik te voorkom?

- Watter verdere ondersteuning kan in plek geplaas word om middelemisbruik te voorkom en aan te spreek?

In hierdie hoofstuk word die bevindinge aan die hand van verskillende temas bespreek, ondersteun deur direkte aanhalings van die deelnemers. Die hoofstuk word afgesluit met 'n bespreking van die bevindinge in die lig van die relevante literatuur.

4.2 DIE NAVORSINGSKONTEKS

4.2.1 Skoolkonteks en deelnemers

Die skool waar die navorsing gedoen is, het 286 leerders gehad met 14 opvoeders bestaande uit ses manlike en agt vroulike personeellede. Die Graad 11-klas het bestaan uit 33 leerders (18 seuns en 15 dogters). Die skool het slegs een Lewensoriënteringonderwyser wat vir al die grade (Graad 8 tot 12) verantwoordelik is. Elke Graad het drie Lewensoriënteringperiodes per week. Daar is 'n vrywillige assistent wat die liggaamlike opvoedingsaspek binne die Lewensoriënteringkurrikulum hanteer. Hierdie persoon is ook betrokke by die sportaktiwiteite van die skool. In die verlede was hierdie skool bekend vir sy streeks- en provinsiale prestasies op kulturele en sportgebied, maar tans het die aanbod van buitemuurse aktiwiteite afgeneem as gevolg van 'n tekort aan personeel.

Soos voorheen aangedui, is 'n doelgerigte steekproef gebruik om die deelnemers te selekteer. Agt Graad 11-leerders (vier seuns en vier dogters) is uit die navorsingskool gekies. Hulle was tussen sestien en negentien jaar oud en dus verteenwoordigend van die adolessente ontwikkelingsfase. Ten einde die taak van die onderhoude te vergemaklik en ter wille van die beskerming van die deelnemers se identiteit is pseudonieme aan hulle toegeken. Later is slegs na die deelnemers verwys as Deelnemer 1, Deelnemer 2, ens. Tabel 4.1 hieronder toon die deelnemers se biografiese inligting.

Tabel 4.1 Biografiese inligting van deelnemers (sien Bylaag I)

Deelnemer	Ouderdom	Geslag
Deelnemer 1 (S1)	17	Seun
Deelnemer 2 (D2)	18	Dogter
Deelnemer 3 (D3)	17	Dogter
Deelnemer 4 (S4)	18	Seun
Deelnemer 5 (D5)	19	Dogter
Deelnemer 6 (D6)	18	Dogter
Deelnemer 7 (S7)	18	Seun
Deelnemer 8 (S8)	18	Seun

4.2.2 Data-ontleding

Die databronne was afkomstig van 'n T-hemp-aktiwiteit (sien Bylaag M), asook die transkripsies van beide die individuele en fokusgroeponderhoude (sien Bylaes F en H). Die dataspiraalproses van data-ontleding, soos deur Braun en Clarke (2006:87-93) beskryf, is in die ontleding van die data gevolg. Gedurende stap een het ek as navorser myself met die data vertrouwd gemaak deur dit te transkribeer, te lees, te herlees (herfokus), en die aanvanklike idees neer te skryf. Stap twee het behels dat ek myself vertrouwd gemaak het met die algemene aanvanklike kodes sodat nuwe bevindinge deurlopend met hierdie kodes verbind kon word en sodat addisionele kodes ook geskep kon word. In stap drie is die data verder gekodeer sodat dit in kategorieë geplaas kon word vir die uiteensetting van die kategorieë. Stap vier het die identifisering van kategorieë, temas en patrone behels. Gedurende stap vyf is die spesifieke hooftemas verder verfyn om sodoende die temas te beperk en subtemas te vorm (sien Tabel 4.2 vir die uiteensetting van die temas) (sien Bylaag J). Die finale analise het in stap ses plaasgevind waartydens die temas met die navorsingsvrae en literatuur in verband gebring is. Eers is die bevindinge uiteengesit, waarna dit aan die hand van 'n literatuurkontrole getoets en bespreek is.

4.3 AANBIEDING VAN BEVINDINGE

4.3.1 Inleiding

Tydens die aanbieding van die bevindinge word kodes gebruik vir die identifisering van die deelnemers. Soos in Tabel 4.1 aangedui, word die agt deelnemers as Deelnemer 1 tot Deelnemer 8 geïdentifiseer, en onderskeid word getref tussen seuns en dogters deur middel van (S) vir 'n seun en (D) vir 'n dogter voor die nommer van die deelnemer. Deelnemer 1 (S1) is dus 'n seun en Deelnemer 2 (D2) is 'n dogter. Hierdie kodes verwys na die data soos deur die individuele onderhoude ingewin. Die volgende kodes dui onderskeidelik op die seuns- en dogtersfokusgroepe, byvoorbeeld Deelnemer 1 (FOS1) verwys na 'n seun in die fokusgroep en Deelnemer 2 (FOD2) verwys na 'n dogter in die fokusgroep.

Tydens die proses van data-ontleding het vier temas met bepaalde subtemas na vore getree. Hierdie temas en subtemas word in Tabel 4.2 aangedui. Die bevindinge word aan die hand van hierdie vier hoof temas met verbandhoudende subtemas aangebied.

Tabel 4.2 **Temas en subtemas**

TEMAS	SUBTEMAS
<ul style="list-style-type: none"> Oorsake van misbruik 	<ul style="list-style-type: none"> Gesinsdinamika Adolessente se leefwêreld
<ul style="list-style-type: none"> Die realiteit van misbruik 	<ul style="list-style-type: none"> Beskikbaarheid Wanneer dit gebruik word Risiko's van misbruik
<ul style="list-style-type: none"> Die rol van die vak Lewensoriëntering 	<ul style="list-style-type: none"> Voordele Leemtes
<ul style="list-style-type: none"> Voorkoming en ondersteuning 	<ul style="list-style-type: none"> Rol van die skool Rol van die gemeenskap

4.3.2 Tema 1: Oorsake van middelemisbruik

Die eerste tema wat geïdentifiseer is, verwys na die oorsake van middelemisbruik onder adolessente soos deur die data uitgewys. Die tema word aan die hand van die twee subtemas bespreek, soos aangedui in Tabel 4.2.

4.3.2.1 Subtema 1: Gesinsdinamika

Die deelnemers het saamgestem dat spesifieke lewensituasies binne gesinne as bydraende faktore tot middelemisbruik onder adolessente gereken kan word. Adolessente wat langdurig aan negatiewe lewenspatrone binne gesinsverband blootgestel word, staan potensieel 'n groter kans om ook hulle lewens hiervolgens in te rig. Dus, wanneer ouers of ander gesinslede middele misbruik, word adolessente ook makliker by die praktyk van middelemisbruik ingesleep.

Die deelnemers het aangedui dat alkoholmisbruik deur ouers en ander gesinslede direk aanleiding kan gee tot middelemisbruik onder adolessente. Hoe langer die adolessent aan alkoholmisbruik blootgestel word, hoe groter sal die impak daarvan op die kind wees (Riley, Infante & Warren, 2011:73-77). Daarby kan primêre versorgers se misbruik van alkohol tot werkloosheid, armoede en die verwaarlosing van kinders aanleiding gee. Dit kan die adolessent van emosionele ondersteuning en lewenskwaliteit ontnem. Soos Deelnemer 1 (S1) verduidelik het, kan die adolessent hom of haar na middelemisbruik wend omdat geglo word dat probleme so kan verdwyn. Deelnemer 3 (D3) se ervaring dui daarop dat drankmisbruik deur byvoorbeeld die vader van die gesin kan lei tot "*bakleiry onder ma en pa, broer en suster*" en dat dit 'n teelaarde kan word vir middelemisbruik deur adolessente. Deelnemer 2 (FOS2) het ook "*huishoudelike probleme en 'abuse', bakleiry onder ouers*" as moontlike aanleidende oorsake van middelemisbruik onder adolessente genoem. Deelnemer 5 (D5) het beaam dat dronkenskap in 'n huishouding kan lei tot huislike en huweliksprobleme, met negatiewe gevolge vir die adolessent, wat dan middele misbruik om van die werklikheid te ontsnap. Deelnemer 8 (S8) het die volgende opmerking gemaak ter ondersteuning hiervan: "*As gevolg van huislike*

probleme, wil hulle vergeet daarvan". Deelnemer 5 (D5) het gevoel "*ouers moet elke dag meer aandag aan hulle kinders gee en hulle as ouers hoef nie hulle huislike probleme te wys nie*". Wanneer misbruik by ouers daartoe lei dat daar nie effektiewe aandag aan kinders gegee word nie, kan dit stres en angs by die adolessent wek wat as 'n motiveerder vir misbruik by die adolessent kan dien. Deelnemer 6 (D6) het bogenoemde bevestig deur dit duidelik te maak dat misbruik by adolessente voor die deur gelê kan word van ouers "*wat nie belangstel in hul kinders se lewe nie*".

4.3.2.2 Subtema 2: Adolessente se leefwêreld

Die beslissende rol van die portuurgroep as 'n oorsaak van misbruik onder adolessente het ook sterk in die narratiewe vertellings van die deelnemers gefigureer. Adolessente soek aanvaarding en goedkeuring by hulle portuurgroep. Deelnemer 1 (S1) het aangedui dat adolessente "*agter hulle vriende aangaan*". Deelnemer 4 (S4) het aangevoer dat "*hulle dieselfde wil voel en lyk en sal gereeld saam uithang by vermaaklikheidsplekke*". Deelnemer 3 (D3) het genoem dat "*hulle wil 'cool' wees en loop agter vriende aan, agter persone aan wat dit misbruik*". Sy het verder verduidelik dat hulle met dagga en ander verslawende middels eksperimenteer omdat hulle nie "*uit*" wil voel by hul maats nie. Deelnemer 6 (D6) het sommerkies gepraat: "*Hulle probleme is te veel. Hulle is verslaaf aan die dwelms en is seksuele wrakke.*" Volgens Deelnemer 3 (D3) kan hulle ook misbruik onder die invloed van antisosiale of kriminele elemente in die gemeenskap. Deelnemer 5 (D5) was grootmoedig en het uit eie ervaring gepraat omdat sy as gevolg van die druk van haar vriende self dagga gebruik het. Tog het sy erken dat sy nie haar vriende kon blameer vir haar keuse om dagga te misbruik het nie. Sy het egter gevoel dat daar altyd in die groep iemand moet wees om hulle vriende te help om nie by misbruik betrokke te raak nie. Soos Deelnemer 8 (S8) dit gestel het, "*Tussen die ouderdomme 18 tot 19 jaar is dit maklik om oortuig te word om dit te neem*". Deelnemer 6 (D6) het bevestig dat groepsdruk die kinders dwing om misbruik om vriende tevrede te stel. Adolessente het die behoefte om onafhanklik van hul ouers te leef, tot 'n sosiale groep te behoort, en

is gesteld op die opinies en goedkeuring van hul portuurgroep (Dumas, Ellis & Wolfe, 2012:917-927; Laursen, Hafen, Kerr & Stattin, 2012:88; Mounts, 2011:417; Salameh 2011). Dit wil dus voorkom asof hoë-risiko gedrag geneig is om binne die konteks van 'n portuurgroep plaas te vind.

Ten spyte van die voordele en afleiding wat die moderne tegnologie bied en ander aktiwiteite waarmee die adolessent hom- of haarself kan besig hou, het die deelnemers verduidelik dat hulle "*bored*" is en hulle omstandighede nie veel opwinding bied nie. Volgens Deelnemers 4 (S4) en 7 (S7) soek hulle na iets meer, 'n "*kick*" in die lewe. Deelnemer 4 (S4) het aangevoer dat sekere middele die kinders "*Laat lekker voel. Jou goed laat voel. Daggagebruik laat mens lekker eet, lag en voel*", terwyl Deelnemer 7 (S7) gesê het "*dit is mense wat verslaaf raak aan dit. Hul dink hul moet dit gebruik*". Dit wil voorkom asof adolessente iets nuuts wil ervaar en as hulle energie nie reg gekanaliseer word nie kan hulle by verkeerde aktiwiteite, insluitend middelemisbruik, betrokke raak.

Die data dui daarop dat sekere adolessente by middelemisbruik betrokke raak as gevolg van onkunde omdat hulle glo dit is onskuldig. Beide Deelnemers 1 (S1) en 8 (S8) het dit beaam. Deelnemer 1 het verwys na die voordele van dagga as 'n middel teen griep, terwyl Deelnemer 8 (S8) beweer het dat dit gebruikers laat gemaklik voel en "*in 'n sense beter laat leer*". Deelnemer 7 (S7) glo byvoorbeeld ook dat dagga "*n beter fokusmiddel is terwyl hul dit gebruik*".

In die deelnemers se gemeenskap is daar verskeie faktore wat druk op bruin huisgesinne plaas, byvoorbeeld werkloosheid en die gevolglike armoede, wat as bydraende faktore tot middelemisbruik by adolessente kan dien. Deelnemer 7 (S7) het spesifiek werkloosheid en armoede as faktore uitgelig wat tot middelemisbruik by adolessente kan lei. Die data dui op adolessente se siening dat bruinmense op grond van hulle velkleur van werkseleenthede ontnem word omdat werk by voorkeur aan etnies swart jongmense toegewys word. Deelnemer 2 (FOS2) het aangedui dat hy in sy gemeenskap ervaar het hoe rassisme 'n groot rol speel by indiensnemingspraktyke

van een van die grootste en welvarendste myne in die Noord-Kaap en hoe dit tot gevoelens van haat, moedeloosheid en uitsigloosheid by spesifiek jong bruinmense aanleiding gee.

Uit die data blyk dit dat daar min studie- en werksgeleenthede binne die gemeenskap is. Deelnemer 4 (FOS4) het gevoel *"beter werkgeleenthede en studiegeleenthede moet beskikbaar gestel word vir adolessente"*. Die deelnemers het aangedui dat hulle waargeneem en ervaar het hoe jong skoolverlaters uit moedeloosheid en as gevolg van verveling en ledigheid hulle tot die misbruik van middele wend.

Uit bogenoemde blyk dit dat beide die huis van oorsprong, die portuurgroep en die breër leefwêreld van die adolessent 'n bydraende rol in middelemisbruik onder adolessente kan speel.

4.3.3 Tema 2: Die realiteit van middelemisbruik

Die tweede tema wat deur die data uitgewys is, verwys na die realiteit van middelemisbruik onder adolessente. Die tema word aan die hand van drie subtemas bespreek, soos uiteengesit in Tabel 4.2.

4.3.3.1 Subtema 1: Beskikbaarheid van middele

Al die deelnemers het aangedui dat middelemisbruik 'n alledaagse verskynsel binne hulle gemeenskap is. Verbode middels is maklik by dwelmuise en -handelaars verkrygbaar, sowel as by skoolmaats en ander vriende. Volgens Deelnemer 2 (D2) misbruik baie adolessente middele. Deelnemer 3 (D3) het aangedui dat dit in die omgewing waar sy woon en selfs by die skool misbruik word. Sy het geskat *"meer as die helfte gebruik dit. Nege uit tien gebruik dit in my omgewing. Vyf uit tien in die skool"*, terwyl Deelnemer 5 (D5) geglo het dat middele gebruik word deur *"omtrent 90% minderjariges (onder 18). Nege en sewejariges gebruik dit"*. Omdat hierdie middele vrylik in die gemeenskap beskikbaar is, word adolessente daagliks daarmee gekonfronteer en weerstand daarteen blyk moeilik te wees. Deelnemer 1 (S1) se respons ondersteun dit:

By die skool rook en drink tieners. Die sigarette en alkohol word aan skoliere verkoop by die huiswinkels [mobiele winkels] en die gemiddelde ouderdom is 15 jaar wat dit misbruik.

In aansluiting hierby het Deelnemer 8 (S8) die volgende te sê gehad:

Uit 'n getal van 100 adolessente misbruik 80 adolessente dit en die gewildste middel is cannabis wat hul gooi in die okkapyp, die geur (flavour) maak van dit 'n ander middel, hul noem dit dan die 'spice'-pyp.

4.3.3.2 Subtema 2: Wanneer dit gebruik word

Uit die data wil dit voorkom asof die middele misbruik word wanneer adolessente sosiaal verkeer, selfs by die skool. Volgens Deelnemer 1 (S1) vind misbruik by die skool plaas: *“Hulle drink alkohol en rook sigarette”*, terwyl Deelnemer 2 (D2) aangedui het dat dit gebeur *“wanneer hulle die skool verlaat [middag]”*. Deelnemer 2 (D2) het verder aangedui dat *“by die skool [tydens skoolure] misbruik Graad 10-seuns middele”*. Dit wil voorkom asof middelemisbruik vanaf 'n jong ouderdom reeds 'n werklikheid is. Deelnemer 6 (D6) het beaam dat die meeste kinders in die gemeenskap middele misbruik en dat dit reeds vanaf 'n jong ouderdom gebeur. Deelnemer 7 (S7) het verduidelik dat gebruikers se *“lyftaal”* hulle weggee.

4.3.3.3 Subtema 3: Risiko's van middelemisbruik

Die deelnemers was bewus van die risiko's van middelemisbruik en dat dit negatiewe gevolge vir die gebruiker, die gesin, sowel as die gemeenskap inhou. Dit het veral duidelik geblyk uit die agt deelnemers se slagspreuke wat hulle op die T-hemde aangebring het. Drie temas het uit die slagspreuke na vore gekom, naamlik negatiewe gevolge vir die self, negatiewe gevolge vir die gesin, en negatiewe gevolge vir die gemeenskap. Wat betref die negatiewe gevolge vir die self het die deelnemers meestal verwys na kognitiewe gevolge, *“soos dat tik jou breinselle vernietig, jou mal maak”*, dat gebruikers nie meer kan konsentreer nie, en dat hulle ook tekens van hiperaktiwiteit kan toon. Voorts is aangedui dat adolessente wat middele misbruik hulle

selfwaarde verloor, hulle lewens kan vernietig, en hulleself kan ontnem van enige toekomsvisie. Die gevaar van selfdood is genoem, asook die feit dat middelemisbruik tot die dood kan lei. Wat betref negatiewe gevolge vir die gesin is daar meestal verwys na die feit dat middelemisbruik gesinne kan verwoes omdat die gesin te veel stres ervaar. Laastens raak middelemisbruik ook die breër gemeenskap omdat armoede en misdaad soos diefstal, verkragting en moord toeneem en die gemeenskap onveilig maak. Tienerswangerskappe as uitvloeisel van middelemisbruik verswaar ook die las van die gemeenskap.

Die data wat met behulp van die individuele en fokusgroeponderhoude ingesamel is, het weerklank gevind in bogenoemde bevindinge en het dit verder toegelig. Sommige deelnemers het aangedui dat die tydelike genot wat met die misbruik van middele saamgaan adolessente moontlik gemaklik laat voel, terwyl ander gevoel het dat dit jou beter kan laat leer en dat veral dagga as 'n fokusmiddel kan dien. Volgens Deelnemer 4 (S4) laat die middels *“kinders lekker voel”*, hoewel net tydelik, maar *“dit verwoes ander se lewens, daggagebruik laat jou lekker eet, lag en voel en jy slaap heeldag”*. Volgens Deelnemer 6 (D6) is middelemisbruik egter *“gevaarlik vir adolessente wanneer hul verslaaf raak aan dit. Dwelms wis korttermyn geheue uit”*. Deelnemer 7 (S7) het dit soos volg saamgevat: *“Jy verloor bestemming. Hulle verloor sukses in die lewe. Dit demotiveer hulle om sukses in die lewe te bereik.”* Deelnemer 8 (S8) het aangedui *“dat inbrake in die land toegeneem het as gevolg van misbruik”*. Deelnemer 4 (FOS4) het ook verder aangedui dat

[d]ie misbruik van middele 'n persoon se immuunstelsel afbreek en dat adolessente dan 'n minder volwassene word. Dit breek die gemeenskappe op omdat dit negatiewe gevolge het soos moord, misdaad en met elke generasie styg die gevalle en statistiek.

Volgens Deelnemer 2 (D2) kan die gevolge van middelemisbruik lei tot *“tienerswangerskappe, selfmoord en doodmaak”*. Deelnemer 3 (D3) was van die opinie dat *“dinge wat hulle nie sou gedoen het nie, doen hul nou soos verkragting en*

drankmisbruik en diefstal". Volgens Deelnemer 5 (D5) raak hulle verslaaf "en word histories as hulle iets wil hê en hulle kry dit nie, hulle kom nie tot volle verstand nie omdat hulle getik en gedagga is, hulle verstand kan nie meer konsentreer nie". So ook het Deelnemer 1 (S1) aangedui dat "die nadeel van dit is as jy dit misbruik, is jy bedwelmd. Tik laat tieners en adolessente roof en moord pleeg. Tik het 'n negatiewe invloed". Deelnemer 8 (D8) het bygevoeg dat dagga "anxiety" veroorsaak en "jy vergeet ook baie". Deelnemer 2 (FOS2) het genoem dat dit gevaarlik is om van een gebied na 'n ander te loop omdat middelemisbruikers jou kan aanval. Gebruikers doen die teenoorgestelde as wat hulle sou doen as hulle nugter was.

Die navorser se interpretasie van bostaande narratiewe is dat die beskikbaarheid en misbruik van middele met rasse skrede in die betrokke gemeenskap toegeneem het. Dit is 'n onrusbarende bevinding. Dit het 'n alledaagse verskynsel geword; middele is vrylik beskikbaar en kan op verskeie plekke gekoop word, selfs by die skool. Hierdie toename in middelemisbruik is besonder nadelig vir die welstand van die adolessent en is die oorsaak van verskeie sosiale euwels wat bydra tot fragmentasie in bruin gemeenskappe in die Noord-Kaap.

4.3.4 Tema 3: Lewensoriëntering

Die derde tema wat geïdentifiseer is, verwys na die rol van die vak Lewensoriëntering, wat potensieel die adolessent weerbaar kan maak teen die misbruik van middele. Die tema word aan die hand van twee subtemas bespreek, soos aangedui in Tabel 4.2.

4.3.4.1 Subtema 1: Die voordele van die vak Lewensoriëntering

Die deelnemers het oor die algemeen positief gevoel oor Lewensoriëntering en het geglo dat die vak 'n positiewe bydrae sou kon lewer ter voorkoming van middelemisbruik. Al die deelnemers het aangedui dat Lewensoriëntering meer voordele as nadele inhou. Deelnemer 2 (D2) het haar liefde vir die vak as volg verwoord: "Eintlik hou ek van dit, dit het my gedrag verander, ek het afstand gedoen van dagga en my vriendekring verskuif." Deelnemer 3 (D3) het die volgende positiewe kommentaar gelewer: "Dit het my gedrag verander, nie weer dieselfde nie, dit het my

bewus gemaak oor die gevolge van middelemisbruik,” terwyl Deelnemer 5 (D5) genoem het dat sy meer geleer het oor *“veilige seks, verkragting en alkoholmisbruik. Ek het verander as gebruiker, dagga gebruik, was verslaaf”*. Deelnemer 6 (D6) het haar waarneming van die impak van Lewensoriëntering by die skool soos volg saamgevat: *“Ja, die kinders verander. Ja, die kinders se houding teenoor die skool het verander en my houding het ook verander, ek het ook dagga gebruik.”* Deelnemer 4 (FOS4) het aangevoer: *“in die LO klas het ek baie geleer byvoorbeeld oor alkohol, cannabis. Lewensoriëntering leer ons hoe om dit te voorkom en die negatiewe effekte.”* Hy het ook aangedui dat die vak jou meer oor menswees inlig. Hy het dit as volg gestel: *“Lewensoriëntering is ’n lewensvraag, lewensverhaal wat jou lewe toekom, kan dan ook jou dood voorkom.”*

Dit was duidelik dat die Lewensoriënteringonderwyser 'n direkte invloed op die vorming, ontwikkeling en welstand van die leerders het en 'n groot verskil kan maak. Deelnemer 6 (D6) het dit as volg illustreer: *“[D]ie LO-onnies het my aangespreek. My gedrag het verander want ek het nie geworry hoe ek met die onnies, ouers en skoolmaats praat nie, ek het op my eie self die besluit geneem.”* Die Lewensoriënteringonderwyser is in 'n unieke posisie om verandering binne hierdie situasies teweeg te bring, aangesien die vak Lewensoriëntering sentraal staan tot die groei- en ontwikkelingsproses van die leerders (DBO, 2011a:8 2011b:8; Magano, Mostert & Van der Westhuizen, 2010:11).

4.3.4.2 Subtema 2: Leemtes in die vak Lewensoriëntering

Uit die data blyk dit dat die vak as noodsaaklik beskou word vir leerderontwikkeling en die *algemene* welstand van leerders. Sommige deelnemers het aangedui dat daarteen gewaak moet word om die vak af te skeep ten einde te voorkom dat leerders dit minder ag as wat die waarde daarvan in werklikheid kan wees. Die deelnemers het saamgestem dat daar meer gedoen kan word om die vak vir alle leerders relevant te maak. Volgens die deelnemers se kommentaar moet die vak 'n groter kurrikuluminspraak hê sodat dit 'n groter rol kan speel om houdings en gedrag te

verander. Wat betref aanbiedings, spesifiek oor misbruik, het die deelnemers hulle insette duidelik weergegee. Deelnemer 6 (D6) het voorgestel dat kinders wat verslaaf is elke dag op die gevare van verslawing gewys moet word en dat die *“onnies met hulle praat en foto's wys wat verslawing is”*. Deelnemer 7 (S7) het voorgestel die onderwyser *“bied programme aan, wys hoe die middels lyk, gee dieper informasie”*. Volgens hom kan die vak ook voorkomend aangewend word deur dieper op onderwerpe in te gaan en van verskillende media gebruik te maak om die erns van die saak oor te dra. Media soos *“prente en spotprente”* kan ingespan word om die volle omvang van die probleem in diepte te behandel. Hy het gevoel dat 'n oppervlakkige boodskap nie enige impak sal hê nie. Deelnemer 2 (FOS2) het verwys na die rol wat die vak in vroeë ingryping kan speel en was van mening dat daar konkrete bewyse in die klas tydens lesaanbieding moet wees van hoe die middels lyk.

Die deelnemers het ook sterk gevoel oor berading, hetsy binne die Lewensoriënteringsperiode of na skool, omdat onderwerpe wat gedek word sensitief van aard is en *adolescente* dalk emosioneel kan raak. Deelnemer 5 (D5) het voorgestel dat *“daar een klaskamer moet wees waar jy hulp kan inkry en met hulle kan praat, daar moet ook foto's en video's gewys word”*.

Uit die bevindinge blyk dit dat die Lewensoriënteringonderwyser en -klaskamer wel 'n direkte *positiewe* invloed op die vorming, ontwikkeling en welstand van die leerders het. Die vak LO kan 'n groot verskil maak en kan 'n bydrae lewer tot die ontwikkeling van *adolescente*. Hulle word onder meer geleer om meer verantwoordelike besluite te neem en daarvolgens op te tree.

Dit was ook duidelik dat die Lewensoriënteringonderwyser 'n positiewe invloed op sommige van die deelnemers se lewens gehad het, sodanig dat hulle opgehou het om skadelike middels te gebruik. Daar is egter ook leemtes aangedui, soos onder meer 'n beperkte fokus op misbruik en 'n gebrek aan effektiewe ondersteuning aan dié wat wel misbruik en sukkel om daarvan afstand te doen.

4.3.5 Tema 4: Voorkoming en ondersteuning

4.3.5.1 Inleiding

Die vierde tema wat geïdentifiseer is, verwys na verskeie voorkomings- en ondersteuningsmoontlikhede met betrekking tot misbruik wat deur die deelnemers uitgewys is. Twee subtemas is uitgelig en die aanbieding van die bevindinge word aan die hand van hierdie subtemas gedoen, soos aangedui in Tabel 4.2.

4.3.5.2 Die rol van die skool

Die leerders se kommer oor misbruik in die skool en gemeenskap blyk duidelik uit die data. Hulle het verskeie aanbevelings gemaak oor hoe om misbruik te voorkom en misbruikers te help. Hulle was van mening dat die skool 'n tekort het aan jeugprogramme, spesifiek sportprogramme, wat kan help om leerders weg te hou van die misbruik van verbode middels. Deelnemer 4 (FOS4) het voorgestel dat skole sportgerigte kodes moet instel wat op daardie stadium nie aandag geniet het nie en waarvan die leerders hou, soos byvoorbeeld biljart (pool), skaak en snoeker. Daar is verder voorgestel dat sportaktiwiteite nie alleen by skole nie, maar ook in die gemeenskap, aangebied moet word om sodoende leerders aan te moedig om meer gesonde ontspanningsaktiwiteite te beoefen.

Die deelnemers het verder aangedui dat skole bewustheidsprogramme moet loods, veral tydens saalbyeenkomste. Deelnemer 2 (D2) het genoem dat sy bewus was van die gemeenskaps- en gesondheidsdienswerkers (*home-care-based groups*) wat siekes en bedlêende bejaardes tuis versorg. Hierdie groepe, wat opgelei word deur die Departement van Gesondheid, bied ook bewusmakings- en beradingsprogramme oor misbruik en MIV/VIGS aan by skole. Hulle besoek elke kwartaal die skool om die leerders bewus te maak van die gevare van misbruik. Deelnemer 7 (S7) het dit beaam deur te sê hulle besoek die skool gereeld en dat hulle as leerders voortydig kennisgewing van die groep se besoeke kry. *“Dit word by die [saal]byeenkoms gehou, hul praatjies. Hulle doel is om die kinders in te lig om nie betrokke te raak nie.”* Van

die deelnemers het ook gevoel dat skole meer byeenkomste moet hou om leerders bedag te maak op die gevare van middelemisbruik. Skole moet naweke meer ontspanningsprogramme aanbied sodat leerders konstruktief opgevoed kan word en leiding kan kry oor hoe om gesond te sosialiseer. Deelnemer 3 (D3) het genoem dat *“die skool moet ernstig wees met hulle [programme]. Hulle moet dit stap vir stap verduidelik en die ouers moet ook skool toe kom. Almal moet op dieselfde vlak behandel word.”*

Deelnemer 3 (FOS3) het egter voorgestel dat meer drastiese stappe gedoen moet word om middelemisbruik aan te spreek. Hy het gevoel dat leerders gevra moet word om elke oggend, ná pouse en met skoolsluiting 'n pompie te blaas, soos die geval is by mynmaatskappye, sodat *“dit kan dien as vroeë intervensie en voorkoming”*.

Die navorser se interpretasie van bostaande narratiewe is dat die beskikbaarheid en misbruik van middele met rasse skrede in die betrokke gemeenskap toegeneem het. Dit is 'n onrusbarende bevinding. Dit het 'n alledaagse verskynsel geword, die middele is vrylik beskikbaar en kan op verskeie plekke gekoop word – selfs by die skool. Hierdie toename in middelemisbruik is besonder nadelig vir die welstand van die adolessent en is moontlik die oorsaak van verskeie sosiale euwels wat bydra tot fragmentasie in bruin gemeenskappe in die Noord-Kaap.

4.3.5.2 Die rol van die gemeenskap en steundienste

Volgens die deelnemers moet maatskaplike werkers meer betrokke binne die gemeenskap wees om effektiewe ondersteuning deur middel van relevante en konkrete programme te bied. Deelnemers 5 (D5) en 7 (S7) het aangedui dat hulle wel bewus was van maatskaplike werkers wat help met individuele berading en dat die wat middele misbruik elke week *“counselling”* kry. Deelnemer 6 (D6) het versoek dat *“leerders die middag gaan vir berading en sielkundige hulp. Dit is nodig dat hulle moet gaan vir individuele berading elke week”*. Daar blyk 'n groot behoefte te wees aan meer bewustheids- en voorkomingsprogramme. Veral Deelnemer 5 (D5) het sterk

hieroor gevoel. Sy het geredeneer dat *“counselling programme”* nodig is *“waar middele breed bespreek kan word”*.

Hierdie groep deelnemers het steeds waarde aan orde en dissipline in die gemeenskap geheg en het nog geglo in die rol van die Suid Afrikaanse Polisie (SAPD) om misbruik hok te slaan deur aktief betrokke te raak by die bekamping van misbruik en -misbruik. Hulle het van die standpunt uitgegaan dat die polisie nog 'n effektiewe ondersteuningsrol in samewerking met die gemeenskap kon speel. Hierdie menings is verwoord deur Deelnemers 2 (D2), 6 (D6) en 7 (S7). Deelnemer 2 (D2) het gevoel dat *“die gemeenskap moet saamstaan om die polisie te laat weet en die polisie en ouers en kinders moet saamstaan want die jongmense se lewens word verwoes”*. Deelnemer 6 (D6) het bygevoeg dat die skool *“die polisie moet laat inkom om kinders te toets en kinders te help”*, terwyl Deelnemer 7 (S7) aangevoer het dat die *“polisie en privaatlede moet investigation doen”*. Die deelnemers het aangedui dat die polisie meer sigbaar binne die gemeenskap moet wees om sodoende misbruik te bestry. Die polisie en gemeenskap moet hande vat om dwelmsindikate te ontbloot en weg te werk. Deelnemer 2 (D2) het ernstig gevoel oor die rol van beide die gemeenskap en polisie in die bekamping van misbruik: *“Die gemeenskap moet drastiese stappe doen oor misbruik, die polisie moet dit uitroei want daar is kinders wat groot word.”*

Die deelnemers het ook 'n beroep gedoen op kerke om 'n bydrae in die bekamping van misbruik onder adolessente te lewer. Verder het Deelnemer 5 (D5) voorgestel dat *“die gemeenskap bymekaar moet staan om optogte te hou”*, en Deelnemer 4 (FOS4) was daarvan oortuig dat *“ons na mekaar moet omsien, ons moet mekaar beskerm, byvoorbeeld help sodat die jong kinders hul doelwitte kan bereik, almal sal moet saamstaan”*.

Ouers se kommunikasie met hulle kinders het ook sterk na vore gekom. Volgens Deelnemer 5 (D5) *“moet ouers ook meer betrokke raak by hul kinders wat misbruik en moet minder krities en afbrekend wees teenoor hierdie tieners wat misbruik*

misbruik". Deelnemer 6 (D6) het aangedui dat *"ouers meer openlik moet praat"*. Tydens die fokusgroep met die seuns het Deelnemer 3 (FOS3) sy bekommernis uitgespreek oor die dwelmuise en dwelmandelaars wat teen so 'n vinnige tempo in hulle gemeenskap toegeneem het. Hy het gevoel dat gerehabiliteerde misbruikers genooi moet word om met die adolessente te kom praat.

Volgens Deelnemer 5 (FOD5) *"moet gereelde voorkomingsprogramme binne die gemeenskap plaasvind, soos groepsherstelberading en individuele familieberading"*. Deelnemer 6 (FOD6) het verwag dat adolessente middelemisbruikers weggestuur moet word na die *"rehabilitasiesentrum vir detoksifisering en die polisie moet 'n groter rol speel om middelemisbruik te bekamp"*. Volgens haar moet middelemisbruikers wat gereeld ook betrokke is by misdaad en ander verwante sosiale euwels *"na 'n verbeteringskool gestuur word"* en indien *"elke middag berading aangebied word hulle ook soontoe verwys moet word wat ook kan dien as 'n tipe rehabilitasie"*.

Uit die deelnemers se narratiewe is dit duidelik dat aktiewe ondersteuning van verskillende sisteme nodig is vir die bekamping van die verspreiding en misbruik van middele. Aangesien die aanspreek van die uitdaging verskeie sisteme betrek, is samewerkende vennootskappe nodig om werklik 'n verskil te kan maak.

4.4 BESPREKING VAN DIE BEVINDINGE

4.4.1 Ter inleiding

Die bespreking van die bevindinge is gebaseer op Bronfenbrenner se bio-ekologiese model van ontwikkeling wat as teoretiese raamwerk vir die studie aangedui is (Donald *et al.*, 2016:40-49; Swart & Pettipher, 2016:13-16). Die fokus is geplaas op die invloede van die komplekse sistemiese kontekste wat middelemisbruik binne die adolessente ontwikkelingsfase sou kon veroorsaak of voorkom (Swart & Pettipher, 2016:13). Voorts is die bespreking van die bevindinge van die studie ook ingebed in die relevante literatuur wat in hoofstuk twee aangebied is. Die bespreking word aangebied volgens die temas, soos uiteengesit in die vorige afdeling.

4.4.2 Oorsake van middelemisbruik

Volgens Bronfenbrenner se bio-ekologiese model is die adolessent op mikrosistemiese vlak in direkte kontak met sy of haar gesin, skool en portuurgroep (Florence & Koch, 2011:478; Le Roux, 2012:12; Swart & Phasa, 2016:267-268). Proksimale prosesse speel 'n belangrike rol in hierdie model en dui spesifiek op die interaksies wat in persoonlike, direkte langtermynverhoudings voorkom (Donald *et al.*, 2010:40). Dit spreek dus vanself dat die adolessent juis binne die mikrosisteem met middelemisbruik sal begin eksperimenteer, wat ironies genoeg die sisteem is wat veronderstel is om die adolessent weerbaar teen middelemisbruik te maak (Davidoff *et al.*, 2014:48; Donald *et al.*, 2016:40; Slabbert, 2015:669).

Die meeste deelnemers het oor middelemisbruik (veral van alkohol) binne die gesinsisteem gepraat as een van die oorsake van middelemisbruik by adolessente in hulle gemeenskap. Volgens De Klerk-Luttig (2019:11) bly ouers die primêre opvoeders van hulle kinders en die gesin die eerste en belangrikste ruimte waar kernwaardes gevestig en uitgeleef word. Wanneer adolessente kernwaardes in sinvolle verhoudings beleef, eien hulle dit as hulle eie toe. Die gesin is die natuurlike ruimte vir aanvaarding, geborgenheid en struktuur. Indien middele soos alkohol in die ouerhuis misbruik word, hou dit verskeie nadele vir die adolessent in. Ten eerste kan adolessente dit as die norm aanvaar en maklik by die praktyk van middelemisbruik betrokke raak (Potgieter *et al.*, 2009:384-385). Hoe langer die adolessent aan alkoholisbruik binne die huislike omgewing blootgestel word, hoe groter kan die impak daarvan op die adolessent wees (DBO, 2013:9; Mumm *et al.*, 2009:385; Potgieter *et al.*, 2009:384-385). Ten tweede kan alkoholisbruik in die ouerhuis daartoe aanleiding gee dat adolessente emosioneel en finansiële afgeskeep word, wat die kwaliteit van hulle lewens drasties kan verlaag. Hierdie adolessente leef dan in 'n wanfunksionerende klimaat in huise wat selfs toksies vir hulle ontwikkeling kan wees (De Klerk-Luttig, 2019:11). Dit kan aanleiding gee tot middelemisbruik om die pyn wat die lewe bring, te probeer verdoof. Navorsing het juis getoon dat Suid-Afrikaanse

adolessente onder meer middele misbruik om van hulle probleme te vergeet en om hoë stresvlakke aan te spreek (DBO, 2013:9).

Bronfenbrenner (Donald *et al.*, 2016:40-49; Tudge *et al.*, 2009:200-201) dui aan dat proksimale prosesse in onstabiele, onvoorspelbare en geografies afgesonderde omgewings soos in die histories-benadeelde bruin gemeenskappe in die Noord-Kaap verminder. In hierdie omgewing is armoede, behuisingsprobleme, geweld en misdaad aan die orde van die dag en beskerming en ondersteuning kan nie gewaarborg word nie (Swart & Pettipher, 2016:15-16). Verskeie deelnemers het aangedui dat daar 'n gebrek aan kommunikasie binne gesinstrukture is. Hierdie gebrek aan kommunikasie tussen ouers en hulle kinders, tesame met trauma en stres, kan emosionele verwonding by adolessente veroorsaak en kan aanleiding gee tot middelemisbruik. Wanfunksionaliteit binne gesinstrukture kan tot gesinsverbokkeling en gemeenskapsprobleme aanleiding gee, wat ook die adolessent van sy gesin en gemeenskap mag vervreem (Klaasen, 2010:4). Mumm *et al.* (2009:385) voer aan dat emosies moontlik die grootste oorsaak van middelemisbruik is, aangesien die menslike bestaan deur emosies onderlê word. Wanneer daar nie in die emosionele behoeftes van adolessente voorsien word nie, mag hulle hul tot verbode middele wend om sekere emosies te akkommodeer of te onderdruk.

Verdere aanleidende oorsake tot middelemisbruik by adolessente kan teruggevoer word na liggaamlike veranderinge wat by die adolessent plaasvind. Die fisieke ontwikkeling van die adolessent kan tot slaperigheid, buierigheid, verhoogde emosionaliteit en gemoedskommeling lei wat aanleiding kan gee tot depressie en verhoogde wisselvallige energie (Peu *et al.*, 2015:311). Veranderinge in fisiese voorkoms en die bewuswording van eie seksualiteit en seksuele voorkeure dwing die adolessent om as't ware sy of haar posisie in die lewe te heroorweeg. Bogenoemde faktore kan moontlik tot 'n onvermoë lei om die self te aanvaar, wat adolessente meer vatbaar maak vir middelemisbruik omdat dit simptomatiesse verligting kan bring (Potgieter *et al.*, 2009:384).

Die psigososiale ontwikkeling van die adolessent laat hom of haar insgelyks ervarings van teenstrydigheid binne die self ontdek en daar ontstaan 'n behoefte om aan 'n portuurgroep te behoort en binne een aanvaar te word (Karpov, 2003:150-151; Mahn, 2003:132-135). Veral adolessente wat sonder die nodige toesighouding, versorging en aandag van ouers groot word, vind dit moeiliker om 'n identiteit te vestig, in welke geval die aantrekkingskragte van groepsdruk vir hulle belangriker word as die van die huis (Hendry & Kloep, 2012:42). Adolessente het die behoefte om onafhanklik van hul ouers te leef, tot 'n sosiale groep te behoort, en is gesteld op die goedkeuring van hulle portuurgroep (Le Roux, 2012:37). Die bevindinge van die huidige studie het getoon dat die rol van die portuurgroep in die misbruik van verbode middele nie onderskat kan word nie. Die sosiale groep waartoe die adolessent behoort, het 'n kragtige invloed op sy of haar keuse van gedrag en gewoontes (Van Zyl, 2013:583). Adolessente wat binne hulle gesinsituasie swaarkry, sal selfs meer geneig wees om na hulle portuurgroep uit te reik. Hulle mag hierdeur poog om veiligheid en aanvaarding binne die groep te vind, wat kan help om moedeloosheid, frustrasies en pyn te bekamp en hulle lewens te verbeter (Van Zyl, 2013:582-583). Die portuurgroep kan dan 'n teelaarde word vir hoë-risiko gedrag. Adolessente wat besonder vatbaar is vir portuurgroepdruk is sagte teikens binne die spesifieke groep en eksperimenteer met middele sonder om die gevare daaraan verbonde, te verreken (Beyers & Kotzé, 2008:58).

Voorts wil dit voorkom asof stimulasie, asook nuwe ervarings en geleenthede, belangrik is vir die ontwikkeling van die adolessente brein. Daarby is adolessente geneig om hulleself as onaantasbaar en bestand teen gevaar te beskou, sonder om noodwendig die gevolge van hulle dade te verreken. Dit gebeur weens die swakker-ontwikkelde prefrontale deel van die brein. Portuurgroepdruk kan dus daartoe lei dat hulle binne hulle eie groep met middele kan eksperimenteer sonder om die gevare daaraan verbonde in berekening te bring (Beyers & Kotzé, 2008:58). Eksperimentering met verslawende middels kan juis gebeur omdat adolessente aanvaarding by die portuurgroep soek.

Dit is ook besonder ontstellend dat daar steeds soveel onkunde onder adolessente is wat betref die nuwe-uitwerking van die langtermyn gebruik van sekere middels en veral die effek daarvan op die adolessente brein. Die nuwe-uitwerking van die gebruik van verslawende middels vir adolessente breinontwikkeling is besonder belangrike kennis vir die adolessent om te verwerf. Hier gaan dit juis om die feit dat die prefrontale korteks die laaste deel van die brein is wat tydens hierdie fase volwassenheid bereik. Daar is bevind dat breinryping tydens adolessensie tot in die vroeë twintigs voortgesit word (National Institutes of Health, 2011:2-6). Die nuwe-uitwerking van verslawende middels wat tydens adolessensie gebruik word, is juis merkbaar in die ontwikkeling van die prefrontale korteks (Silveri *et al.*, 2016:255).

Bogenoemde is ironies, omdat die onvermoë tot sinvolle besluitneming en die gesonde inhibering van nadelige gedrag, soos misdaadmisbruik, juis aan die onderontwikkelde prefrontale korteks toegeskryf kan word. Adolessente reageer meer intens as volwassenes op beide stresvolle en goeie ervarings, maar het nog nie die vermoë ontwikkel om hulle sterk emosionele impulse te beheer nie. Gegewe hierdie scenario is dit moontlik voor die hand liggend waarom die sterfte- en misdaadsyfer so hoog onder adolessente is, veral adolessente mans. Dit wil voorkom asof adolessente mans hulle gedrag en oortuigings wysig om by dié van die portuurgroep aan te pas wanneer hulle sosialiseer verkeer. Sodoende word adolessente wat onder druk toegee se outonomie of selfstandigheid ingeperk, asook hulle reg om eie besluite te neem (Bester, 2014:306-308). Hierdie is moontlik van die redes waarom onoordeelkundige middelegebruik in die navorsingsgemeenskap deur Graad 11-leerders gerapporteer is (Blakemore, 2009:96-98; Hardman, 2012:209; National Institutes of Health, 2011:2-6).

Die bevindinge van die navorsing het aangedui dat, op eksosistemiese vlak, die deelnemers hulle binne 'n bruin gemeenskap in die Noord-Kaap bevind. Hierdie gemeenskap het min lewensbronne en beperkte ontspanningsfasiliteite vir die bruin adolessent. As gevolg hiervan word hulle van produktiewe en verrykende ervarings ontnem, wat tot verveling kan lei (Van Zyl, 2013:583) terwyl die adolessente brein

juis na opwinding en eksperimentering met nuwe ervarings smag (soos hierbo verduidelik). Dit kan die misbruik en verspreiding van middele in die hand werk.

Die eksosistemiese vlak word deur die makrosisteem beïnvloed. Dit wil voorkom asof die Noord-Kaap se bruin bevolking swaar dra aan 'n lae vlak van opvoedkundige opleiding, asook ongeletterdheid, armoede en werkloosheid (Strachan, 2010:7), wat by die adolessent kan lei tot swakker akademiese prestasies, 'n lae selfbeeld, groter druk van die portuurgroep en 'n traë betrokkenheid by fisiese aktiwiteite en georganiseerde sport. Uit die bevindinge blyk dit asof daar oor die algemeen minder naskoolse studie- en werksgeleenthede in die navorsingsgemeenskap is in vergelyking met stedelike gebiede en dat die bruin bevolkingsgroep veral nadelig hierdeur getref word. Die Noord-Kaap beskik ook oor beperkte lewensvatbare werkbronne en werksversekering vir bruinmense op die lang termyn, wat met verhoogde frustrasievlakke, onsekerheid, moedeloosheid, verveling en lae toekomsverwagtings saamhang (Cloete, 2010:8). Hierdie faktore mag aanleiding gee tot middelemisbruik by bruin adolessente (Van Zyl, 2013:583). Volgens die deelnemers ervaar bruinmense in die Noord-Kaap dat hulle gemarginaliseer word wanneer reeds-beperkte werksgeleenthede by voorkeur aan swart werkers gegee word. Hulle ervaar dus dat ekonomiese vooruitsigte hulle nie beskore is nie, wat gevolglik werkloosheid en armoede meebring. Selfvertroue en selfwaarde kry 'n knou, wat 'n letsel laat op adolessente wat binne hierdie konteks groot word. Volgens Kamper en Steyn (2009:691-693) het die apartheidsbedeling bruinmense nadelig beïnvloed en selfs binne die nuwe demokratiese bestel het as't ware niks vir die meerderheid bruinmense verander nie. Hulle uitdagings is steeds, soos in die apartheidsjare, op ekonomiese, politieke, maatskaplike en sosiale vlak, en sluit middelemisbruik, geweldsmisdaad, armoede, werkloosheid en MIV/VIGS in (Kamper & Steyn, 2009:691-693).

Bogenoemde het 'n negatiewe impak op adolessente wat in hierdie gemarginaliseerde gemeenskappe moet oorleef. Hulle word aan groter kontekstuele uitdagings in die adolessente fase onderwerp, juis wanneer identiteite ontwikkel en bepalende

toekomstige lewenskeuses gemaak moet word (Kamper & Steyn, 2009:690-691). Hierdie adolessente val dus maklik moedeloosheid, verveling en ledigheid ten prooi en wend hulle meer gemaklik tot antisosiale wanpraktyke en aktiwiteite soos middelemisbruik. Negatiewe beïnvloeding deur die portuurgroep kan dus makliker plaasvind, soos aangedui deur die bevindinge van hierdie studie, en kan lei tot 'n skadelike kringloop van middelemisbruik (Kamper & Steyn, 2009:690-691).

4.4.3 Die realiteit van middelemisbruik

Soos reeds voorheen aangedui, is Suid-Afrika tans een van die lande met die hoogste aantal middelemisbruikers in Afrika en is middele-afhanklikheid steeds aan die toeneem in die land (Walton *et al.*, 2016:1). Navorsing toon voorts dat die grootste groep middelemisbruikers in Suid-Afrika in die ouderdomsgroep 15 tot 22 jaar is (DBO, 2013:2). Alhoewel formele statistieke vir die Noord-Kaap nie beskikbaar is nie, word vermoed dat middelemisbruik onder adolessente binne die provinsie ook aan die toeneem is.

Die feit dat middele soos tabak, alkohol en dwelms in so maklik in gemeenskappe beskikbaar is, dien as een van die risikofaktore waarmee adolessente in Suid-Afrika gekonfronteer word (Van Heerden-Pieterse, 2015:101). Daar is bevind dat tabak en alkohol die middele is wat gewoonlik eerste deur adolessente misbruik word omdat die gebruik daarvan sosiaal meer aanvaarbaar is en dit maklik bekombaar is. Navorsing het bewys dat, indien die gebruik van tabak en alkohol voorkom kan word, adolessente minder geneig sou wees om met ander onwettige middele te eksperimenteer (DBO, 2013:5). Bogenoemde stellings word bevestig deur die bevindinge van hierdie studie. Volgens die deelnemers het middelemisbruik 'n alledaagse verskynsel in die gemeenskap geword en is middele vrylik verkrygbaar, ook op die skoolterrein. Volgens Cloete (2010:5) was daar in 2010 reeds talle smokkelhuise in die gemeenskap waar leerders in die ouderdomsgroep 15 tot 19 jaar van die grootste kliënte was. Dit was ook die ouderdomsgroep wat die meeste betrokke was by geweldsmisdade, diefstal en bendes. Van Zyl (2013:584-585) maan

dat daar 'n beduidende verband tussen gemeenskapsverdraagsaamheid rakende misbruik en die gebruik van onwettige middels deur adolessente is. Indien die gemeenskap nie die misbruik van middels ten sterkste afkeur nie, kan dit adolessente aanmoedig om met onwettige middels te eksperimenteer. Die navorser voer ook aan dat die vrye toegang tot onwettige middels binne 'n gemeenskap misbruik by adolessente kan aanmoedig.

Volgens die bevindinge van hierdie studie vind misbruik op enige plek waar adolessente sosiaal verkeer plaas, selfs op die skoolterrein. Hierdie verskynsel is reeds vroeg in sekere adolessente in die gemeenskap se lewens merkbaar. *Manu et al.* (2016:2-8) beweer dat misbruik op die skoolterrein toegeskryf kan word aan die skoolbestuur en onderwysers wat nie altyd bewus is van die Departement van Basiese Onderwys se beleide en regulasies in verband met die voorkoming en hantering van misbruik nie. Daarom word byvoorbeeld die toetsing van verbode middels nie effektief toegepas nie. Dit is belangrik dat die skoolbestuurspan ondersoek moet instel na hoe onwettige middels op die skoolterrein beland sodat die verspreiders ontmasker kan word (*Manu et al.*, 2016:2). Volgens die Regulasies van Veiligheid by Openbare Skole mag geen persoon in besit van onwettige middels wees nie en gee hierdie regulasies polisiebeamptes en skoolhoofde toestemming om talle by skole te deursoek (DBO, 2013:17). Skoolbestuurspanne (skoolhoofde en senior personele) moet hierdie beleide en reëls konsekwent en sinvol afdwing ten einde wanpraktieke soos misbruik op skoolterreine te voorkom.

Hierdie studie is spesifiek binne 'n bruin gemeenskap aangepak omdat hierdie gemeenskappe, aldus Kamper en Steyn (2009:690-691), steeds as gemarginaliseerd beskou kon word ten spyte van 'n demokratiese politieke bedeling in Suid-Afrika. Hierdie opset bevorder sosiale minderwaardigheid. Adolessente in hierdie gemarginaliseerde gemeenskappe mag dalk aan groter uitdagings blootgestel wees, wat hulle meer weerloos en vatbaar vir misbruik en -verslawing sou kon maak. Boonop beleef adolessente 'n komplekse ontwikkelingsfase en word hul genoep om aan te pas by die sielkundige en sosiale kultuur van die stelsel waarbinne hulle woon

(Peu *et al.*, 2015:311). Die bevindinge van hierdie studie toon dat die deelnemers daagliks met die realiteit van middelemisbruik gekonfronteer word en dus deeglik met die risiko's van middelemisbruik. vertrouwd is. Dit is belangrik om daarop te let dat, alhoewel die deelnemers bewus was van die nadelige uitwerking van middelemisbruik en ook die effekte daarvan kon lys, sommige leerders nogtans na sekere 'voordele' van middelemisbruik verwys het. Hulle het hierdie 'voordele' moontlik self ervaar of by medeleerders waargeneem. Hulle het aangedui dat onwettige middele 'n persoon genot kan verskaf, sosiaal gemaklik kan maak en kan help met konsentrasie om beter te kan leer. Te veel adolessente glo dat eksperimentering met dwelmmiddels veilig en selfs normaal is. In Suid-Afrika eksperimenteer adolessente tussen die ouderdom van twaalf en sestien jaar reeds met onwettige middele (Davidoff *et al.*, 2014:48; Donald *et al.*, 2016:40; Slabbert, 2015:669). Die redes gelys deur die National Institute on Drug Abuse ([NIDA], 2014:15) waarom adolessente middele misbruik sonder om die gevare daarvan vir hul breinontwikkeling te besef, ondersteun die bevindinge van hierdie studie. Adolessente mag dit gebruik om beter by die groep in te pas, om beter oor die self te voel, om akademies beter te presteer omdat hulle dink dat dit hulle prestasie sal verbeter, maar ook om genot te ervaar en om met iets nuuts en uitdagend te eksperimenteer ten einde verveling teen te werk. Die prefrontale korteks hou met hoëvlak kognitiewe vermoëns verband, soos die uitvoerende funksies wat beplanning, besluitneming, die inhibering van onvanpaste gedrag en sosiale insig soos selfbewussyn insluit, en bereik laaste volwassenheid. Dit het belangrike implikasies vir riskante gedrag en sielkundige probleme. Adolessente reageer meer intens as volwassenes op beide stresvolle en goeie ervarings, maar het nog nie die vermoë ontwikkel om hulle sterk emosionele impulse te beheer nie. Belangrik vir hierdie studie is die bewyse dat breinveranderinge tydens adolessensie tot onoordeelkundige middelegebruik kan bydra (Blakemore, 2009:96-98; Hardman, 2012:209).

Benewens die verwysing na sogenaamde voordele van middelemisbruik, het die deelnemers ook verskeie gevare uitgewys, wat resoneer met die argument van Donald *et al.* (2010:219) dat middelemisbruik in Suid-Afrika nie alleen tot

gesondheidsprobleme kan lei nie, maar ook tot ongelukke, selfdood, prostitusie, georganiseerde misdaad, gesinsgeweld, die misbruik van kinders, afwesigheid van skool en werk, swak produktiwiteit, en die verspreiding van siektes soos MIV/VIGS en tuberkulose (TB). Hierdie faktore kan die ontwikkelingsproses van die adolessent versteur (Walton *et al.*, 2016:4-5).

Die deelnemers se uitwys van risiko's met betrekking tot die gebruik en misbruik van middele betrek verskeie sisteme van Bronfenbrenner se bio-ekologiese model (Swart & Pettipher, 2016:13-16). Ten eerste word die adolessent self deur die misbruik van middele benadeel. Die adolessent kan verskeie kognitiewe vaardighede inboet, wat lei tot konsentrasie- en geheueprobleme, sy of haar selfwaarde kan 'n knou kry en lewens kan vernietig word. Middelemisbruik kan die adolessent se motivering om sukses na te streef onderdruk en sodoende kan sy of haar toekomsvisie in die slag bly. Selfdood en die dood (vermoedelik as gevolg van die negatiewe uitwerking van onwettige middele) is ook gelys. Op mikrosistemiese vlak kry gesinne swaar as gevolg van die stres wat in die gesin gegenereer word wanneer 'n adolessente gesinslid middele misbruik. In die konteks van hierdie studie kan egter ook geredeneer word dat wanfunksionaliteit in die gesin 'n bydraende faktor tot middelemisbruik onder adolessente kan wees (sien afdeling 4.5.2). Op die eksosistemiese vlak word die gemeenskap onveilig omdat middelemisbruik tot armoede en misdaad aanleiding gee, asook tienerswangerskappe wat die las van die gemeenskap verswaar. Middelemisbruik benadeel die adolessent se vermoë om goeie oordeel aan die dag te lê en sinvolle besluite te neem, wat kan lei tot riskante gedrag met negatiewe gevolge, soos tienerswangerskappe en die risiko om siektes soos MIV/VIGS en tuberkulose (TB) op te doen (DBO, 2013:iii).

4.4.4 Die rol van die vak Lewensoriëntering

Lewensoriëntering as vak is uniek in die sin dat dit gerig is op die leerder se holistiese ontwikkeling as mens. Dit lê onder meer klem op die persoonlike, kognitiewe en fisiese ontwikkeling van die adolessent, soos relevant tot hierdie studie (Donald *et al.*,

2014:30). Dit handel oor die mens as wese en hoedanig die persoon in verhouding staan tot hom- of haarself, andere binne die samelewing, en die omgewing (Farhangpour *et al.*, 2012:183; Hay, 2014:27). Volgens die Departement van Basiese Onderwys (DBO, 2011:8-9) het Lewensoriëntering onder andere ten doel om adolessente met vaardighede toe te rus om op sinvolle wyse op uitdagings te reageer, om ingeligte en verantwoordelike besluite rakende hulle gesondheid, omgewing, vakkeuses, verdere studie en loopbane te neem, en om begrip te toon vir en deel te neem aan aktiwiteite wat beweging en liggaamlike ontwikkeling bevorder.

Uit die bevindinge van hierdie studie het dit geblyk dat sommige deelnemers (veral dogters) onder leiding van die Lewensoriënteringsonderwyser wel hulle houdings en gedrag teenoor middelemisbruik verander het. Hulle het meer kennis van die gevolge van middelemisbruik (soos riskante seksuele gedrag en verkragting) verwerf en ook die rol van die portuurgroep in die eksperimentering met skadelike middels begin insien. Op grond hiervan het hulle hul eie besluite in hierdie verband geneem. Hulle houding teenoor die skool (en waarskynlik ook die leerproses) en die onderwysers, hulle ouers en vriende het ook positief verander. Die deelnemers was deur die bank positief oor Lewensoriëntering en het aangedui dat die vak die potensiaal het om 'n besondere bydrae tot hulle lewens te maak. Dit was duidelik dat die kurrikulumdoelstellings, soos hierbo uiteengesit, in sekere gevalle wel behaal is (Nel & Van Staden-Payne, 2014:188-190). Die bevindinge het dus getoon dat die deelnemers die geleentheid gebied is om hulle eie houdings oor middelemisbruik te verbaliseer, asook om hanteringsvaardighede te ontwikkel oor hoe om op te tree wanneer hulle met die skadelike middels gekonfronteer word (Hoërskool Tuine Beheerliggaam, 2017:30).

Die leerders het ook sekere leemtes van die vak Lewensoriëntering soos dit in hulle konteks aangebied is, geïdentifiseer. Veral twee leemtes is uitgewys wat betref die misbruik van skadelike middels. Ten eerste was hulle besorg oor die feit dat kennis dalk te ongereeld, met te min trefkrag, te oppervlakkig, en dus nie met genoeg diepgang en relevansie vir alle leerders aangebied word nie. Hulle het die gebruik van

konkrete voorbeelde en opskerpings in die gebruik van relevante media aanbeveel. Hulle het ook aangetoon dat die onderwysers nie op 'n voldoende wyse met leerders wat middele misbruik in gesprek tree nie. Dit wil voorkom asof hulle opreg bekommerd was oor medeleerders wat dalk nie die erns van die saak besef nie en het gevoel dat meer omvattende programme aangebied moes word wat tot alle leerders kon spreek (Adendorff, 2015:15; Manu *et al.*, 2016:4; Van den Berg, 2016:198).

Ten tweede was daar 'n groot behoefte aan berading vir alle leerders wat dit benodig, maar in besonder vir dié wat middele misbruik. Aangesien Lewensoriëntering as vak sensitiewe kwessies aanraak en leerders dus op 'n emosionele vlak kan raak, sou beradingsessies 'n belangrike ondersteuningsrol kon speel om die adolessent te help. Tans word twee ure per week in die Verdere Onderwys- en Opleidingsfase (VOO) vir die aanbieding van Lewensoriëntering afgestaan, wat in totaal neerkom op slegs 66 ure in die skooljaar (Hay, 2014:235). Al sou die onderwyser as berader opgelei en geregistreer wees (wat selde die geval is), is daar gewoonlik nie voldoende tyd vir berading binne die aanbieding van die vak nie en kry die onderwyser ook nie geleentheid om leerders wat alreeds middele misbruik, te motiveer om vir berading te gaan nie (Nel & Van Staden-Payne, 2014:190-191). Volgens Hay (2014:235) is die meeste Lewensoriëntering onderwysers nie as beraders opgelei nie en daarby beskik hulle selde oor sinvolle verwante kwalifikasies, kennis en ervaring, wat die suksesvolle aanbieding van die vak nadelig kan raak.

4.4.5 Voorkoming en ondersteuning

In die motivering vir die studie is genoem dat adolessente selde toegelaat word om 'n bydrae te lewer in sake wat hulle lewens direk raak (United Nations Convention on the Rights of the Child, 1989) en dat hierdie studie sal poog om 'n bydrae in hierdie verband te lewer. Dit was interessant hoe die adolessente, wat as deelnemers by hierdie studie betrokke was, hulle stemme laat hoor het, ook wat betref voorkomings- en ondersteuningsmoontlikhede rakende middelemisbruik in die skool en breër gemeenskap. Dit blyk duidelik uit hulle voorstelle dat daar tussen alle stelsels wat hulle

op mikrosistemiese vlak direk (gesinne en skole) en ook indirek op eksosistemiese vlak (gemeenskapinstansies) raak, samewerking moet wees. Dit resoneer met Epstein (in Swart & Phasa, 2016:269) se aandrang dat ouers, die skool, asook die gemeenskap in vennootskappe met mekaar 'n rol kan speel om die adolessent te help om uitdagings (soos middelemisbruik) reg te hanteer. Hierdie sisteme moet saamwerk om verandering en beskerming te bewerkstellig. Volgens die Departement van Basiese Onderwys (DBO, 2013:20) toon hoë-risikogedragspatrone 'n geneigdheid om saam te groepeer en kan middelemisbruik dus met ander afwykende praktyke saamhang. Hoe meer vennote saamwerk, hoe meer suksesvol kan voorkomingsprogramme wees (Moleko, 2007:212). Een van die deelnemers het in besonder die wens uitgespreek dat almal moet saamstaan, na mekaar moet omsien, en mekaar moet beskerm sodat adolessente hulle doelwitte kan bereik. Dit is 'n kragtige oproep tot groter samewerking tussen al die stelsels in die gemeenskap om middelemisbruik te bekamp.

Die deelnemers het al hierdie stelsels as belangrik beskou in die aanspreek van die probleem van middelemisbruik. Hulle aanbevelings het sterk aanklank gevind by die Departement van Basiese Onderwys (2013:8) se dokument, *National Strategy for the Prevention and Management of Alcohol and Drug Use Amongst Learners in Schools*, met betrekking tot beskermingsfaktore in die gesin, skool en gemeenskap. Die deelnemers het verwys na die belangrikheid van betrokkenheid van ouers by hulle kinders, asook kommunikasiekanale, wat weerklank vind in die dokument se verwysing na 'n goeie verhouding en oop kommunikasiekanale tussen die ouers en die adolessent, asook die stel van gesonde reëls as beskermingsfaktore binne die gesin (DBO, 2013:8). Die dokument (DBO, 2013:8) verwys voorts na 'n duidelike skoolbeleid oor middelemisbruik en dat dit ook in die skool se gedragkode ingebou moet word, terwyl die leerders verseker moes wees van 'n kwaliteit opvoedkundige ervaring by die skool. Die deelnemers het nie melding gemaak van effektiewe skoolbeleid wat as beskermingsfaktor kon dien nie. Volgens Adendorff (2015:15) is dit belangrik dat die skool die voorgeskrewe skoolbeleide van die Departement van

Basiese Onderwys ernstig moet neem, maar gevoelig moet wees vir die konteks van die betrokke adolessente in die toepassing daarvan. Indien die implementering van hierdie beleide nagelaat word, kan dit die probleem vererger (Ball, 2012:2).

Die deelnemers het voorgestel dat die skool meer drastiese stappe met behulp van die plaaslike Suid-Afrikaanse Polisie diens moes neem om middelemisbruik te bekamp. Hulle het aanbeveel dat, as 'n voorkomende strategie, leerders by hulle skole getoets moet word vir verbode middele. Die dokument van die Departement van Basiese Onderwys (DBO, 2013:18) verwys na verskeie wyses waarop sulke maatreëls wel in skole toegepas kan word. De Klerk-Luttig (2019:11) noem 'n onbekwame polisiemag in Suid-Afrika as een van die redes vir ongebreidelde geweld in talle gemeenskappe, maar dit wil voorkom asof die deelnemers tog vertrou het in die polisiemag, alhoewel hulle groter sigbaarheid van die polisie in die gemeenskap in die bekamping van middelemisbruik bepleit. Deelnemers was ook bekommerd oor die toename in dwelmuise in die gemeenskap. Volgens die deelnemers moet die polisie ook met ouers en ander gemeenskapslede vennootskappe vorm om die verspreiding en gebruik van verbode middele in die gemeenskap te voorkom aangesien adolessente daaronder ly (Kwatubana & Nel, 2016:263-265; Van Dyk, 2016:453-457).

Volgens bovermelde dokument het skole as taak die implementering van bewusmakings- en voorkomingsprogramme (DBO, 2013:vi). Die deelnemers het na die skool as basis vir bewusmakings- en voorkomingsprogramme verwys. Die deelnemers was wel bewus van sekere gemeenskapsinisiatiewe in die skole om middelemisbruik te voorkom en aan te spreek, maar het voorgestel dat dit opgeskerp moes word om alle leerders te bereik. Die hersiene Geïntegreerde Gesondheidsbevorderende Skolebeleid van 2003 van die Departement van Basiese Onderwys lê klem op gesondheidsbevordering onder leerders in skole (DBO, 2013:16). Leerders in die navorsingskool kon dus met reg aanspraak maak op 'n veilige leeromgewing wat kwaliteit onderwys waarborg. Skole moet "*alcohol and drug free zones*" (DBO, 2013:iv) wees. Die voorstelle van deelnemers dat daar moeite gemaak moet word om te verseker dat alle leerders in-diepte kennis kry oor alle

aspekte van misbruik en die gevare wat dit inhou, maak dus sin. Daarby het hulle behoefte aan die bevordering van sport en ander sinvolle ekstra-kurrikulêre aktiwiteite deur die skool om leerders konstruktief besig te hou dus ook meriete.

Die deelnemers het die belangrike bydrae wat gemeenskaps-ondersteuningsdienste en professionele persone soos beraders en maatskaplike werkers as voorkomings- en bewusmakingsagente oor misbruik kan maak, erken. Die bydrae van maatskaplike werkers en beraders in skole is onontbeerlik. Deelnemers het aangedui dat organisasies soos *Love Life* met effektiewe voorkomingsprogramme kan help, asook met konstruktiewe aktiwiteite wat adolessente daarvan sou kon weerhou om met skadelike middele te eksperimenteer (Smit, 2014:99). Van den Berg (2016:198) glo dat beraders en maatskaplike werkers 'n waardevolle bydrae kan lewer in die voorkoming en aanspreek van misbruik deur oor naweke intervensieprogramme aan te bied waarby die breër gemeenskap ook kan inskakel. 'n Voorstel van een van die deelnemers dat gerehabiliteerde verslaafdes genooi kan word as gassprekers om met leerders te praat, kan binne sulke intervensieprogramme oorweeg word. Volgens Manu *et al.* (2016:4) is daar in gemeenskappe 'n gebrek aan konkrete, deurlopende implementering van bewusmakingsprogramme oor misbruik wat spesifiek die gemeenskappe en hulle betrokke kultuur aanspreek. Ook is daar selde doeltreffende uitreikaksies om meer vennote by die aanspreek van misbruik onder adolessente betrokke te kry (Moleko, 2007:212). Volgens Moleko (2007:213) is leiers van religieuse instansies selde by bewusmakingsveldtogte betrokke, wat kan veroorsaak dat gemeenskappe die stryd teen misbruik verloor. Een van die deelnemers het hierdie leemte aangespreek en aangedui dat kerke ook as vennote betrek moet word. In die Noord-Kaap is die hoofstroom religieuse instellings meestal Christelik gegrond. Die skoolprogramkoördineerder kan die leraars/leiers van die plaaslike kerke se jeugverenigings betrek om die adolessente te inspireer om nie middele te misbruik nie en om hierdie boodskap onder mede-adolessente te versprei (Smit, 2014:99).

Effektiewe intervensieprogramme ter ondersteuning van middelemisbruikers en hulle gesinne is ook selde beskikbaar. Sodanige programme kan bydra tot die versterking van gesinne en 'n verlaging van middelemisbruik onder adolessente (NACOA, 2011:1-3; Van den Berg, 2016:199). Skole en gemeenskappe behoort dus daadwerklik intervensieprogramme met 'n nasorgkomponent te ontwikkel. Sodoende kan ondersteuning meer effektief geskied (Van den Berg, 2016:198).

Die deelnemers se bydraes rakende die voorkoming van middelemisbruik en die ondersteuning van dié wat wel aan onwettige middele verslaaf is, het getuig van 'n diepgaande kommer oor die toenemende gevaar van middelemisbruik in hulle gemeenskap. Die ondertoon was een van dringendheid dat daar 'n ommekeer in die gemeenskap moet kom en dat almal moet saamwerk om dit te bewerkstellig.

4.5 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is die navorsingskonteks en -prosedures bespreek en die navorsingsbevindinge in temas aangebied en bespreek. In die volgende hoofstuk word die bevindinge vlugtig in die lig van die navorsingsvrae ondersoek. Hierna volg aanbevelings in die lig van die bevindinge en ten laaste word die bydrae en die beperkings van die studie bespreek.

HOOFSTUK 5

AANBEVELINGS EN BEPERKINGS

5.1 INLEIDING

Hierdie kwalitatiewe studie het Graad 11-leerders se sienings van middelemisbruik onder adolessente binne hulle eie konteks, 'n bruin gemeenskap in die Noord-Kaap, ondersoek. Die studie is onder andere gemotiveer deur 'n waargenome leemte in navorsing oor adolessente middelemisbruik, spesifiek in plattelandse gebiede. Met behulp van kwalitatiewe navorsingsmetodes is data gegenereer om 'n beter begrip te ontwikkel van middelemisbruik onder adolessente binne die navorsingskonteks. Die agt Graad 11-leerders wat as deelnemers aan die studie opgetree het, was almal leerders by 'n staatshoërskool in 'n dorp in die Noord-Kaap. Die studie het gepoog om die navorsingsvrae wat in hoofstuk een gestel is, te beantwoord. In 'n kort samevatting, bespreek hierdie hoofstuk die aanbevelings wat uit die bevindings voortspruit soos in hoofstuk vier aangedui. Moontlikhede vir verdere navorsing word genoem, en daar word nagedink oor die bydrae en die beperkinge/leemtes van die studie.

5.2 SAMEVATTENDE BESPREKING

Die primêre navorsingsvraag is soos volg: *Wat is Graad 11-leerders van 'n histories-benadeelde plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaap se sienings van middelemisbruik onder adolessente?* Die bespreking kyk meer spesifiek na die newevraagstellings van die studie, en wys ook addisionele bevindinge uit.

5.2.1 Aanleidende oorsake van middelemisbruik by adolessente in die betrokke gemeenskap

Die oorsake van middelemisbruik kan volgens die bevindinge van hierdie studie binne al die sistemiese kontekste, soos deur Bronfenbrenner geïdentifiseer (Swart & Pettipher, 2016:13-16), teruggevind word. Die bevindinge word daarvolgens aangestip:

- Binne die **mikrosistemiese konteks** het deelnemers aangedui dat misbruik in die huis as 'n groot oorsaak van misbruik onder adolessente geïdentifiseer kan word. Dit kan daartoe lei dat dit as die norm aanvaar word en adolessente maklik by die praktyk van misbruik betrokke kan raak. Andersins kan dit tot 'n verlaging in die lewenskwaliteit van die adolessent aanleiding gee, wat trauma en stres kan veroorsaak en die adolessent noop om na skadelike middelle te gryp om die pyn wat die lewe bring, te verdoof. Gebrekkige kommunikasie tussen gesinslede en die verwaarloosing van die emosionele ontwikkeling van die adolessent is 'n groot probleem wat verwondheid by adolessente kan veroorsaak. Dit kan aanleiding gee tot gesinsverbrokkeling en moontlike misbruik.

Die rol van die portuurgroep in die misbruik van verbode middelle kan nie onderskat word nie. Die sosiale groep waartoe die adolessent behoort, het 'n kragtige invloed op sy of haar keuse van gedrag en gewoontes (Van Zyl, 2013:583). Die portuurgroep kan 'n teelaarde vir hoë-risikogedrag word. Die behoefte aan aanvaarding deur die portuurgroep en aan stimulering en opwinding, wat belangrik is vir die ontwikkeling van die adolessente brein, maak adolessent sagte teikens vir eksperimentering met middelle sonder om die gevare daaraan verbonde te verreken, gegewe die swakker-ontwikkelde prefrontale deel van die brein (Beyers & Kotzé, 2008:58).

- Binne die **eksosistemiese konteks** bevind die deelnemers hulle binne 'n bruin gemeenskap in die Noord-Kaap met min lewensbronne en beperkte ontspanningsfasiliteite vir die adolessent. Hulle word dus ontnem van produktiewe en verrykende ervarings wat verveling in die hand kan werk (Van Zyl, 2013:583), terwyl die adolessente brein juis na opwinding en eksperimentering met nuwe ervarings smag (soos hierbo verduidelik). Derhalwe kan dit die misbruik en verspreiding van middelle aanmoedig.
- Binne die **makrosistemiese konteks** toon die bevindinge van die studie dat daar min naskoolse studie- en werksgeleenthede in die

navorsingsgemeenskap is. Volgens die deelnemers word bruinmense gemarginaliseer wanneer reeds-beperkte werkseleenthede by voorkeur aan ander gegee word. Hulle ervaar dus dat ekonomiese vooruitsigte hulle nie beskore is nie. Die gevolg daarvan is werkloosheid, armoede, moedeloosheid, verveling en lae toekomsverwagtings. Dit rig groot skade by adolessente aan wat in hierdie gemarginaliseerde gemeenskappe moet oorleef en gevolglik maklik ten prooi van middelemisbruik en antisosiale wanpraktyke val.

5.2.2 Die voorkoming van middelemisbruik onder adolessente en die bydrae van samewerkende vennootskappe in die skool en gemeenskap

Die deelnemers se bekommernis oor die toename in middelemisbruik onder adolessente binne hulle gemeenskap was merkbaar in die manier waarop hulle hulle stemme laat hoor het ten opsigte van voorkomings- en ondersteuningsmoontlikhede rakende middelemisbruik in die skool en breër gemeenskap. Hulle voorstelle word as volg gelys:

- Die uitdaging van middelemisbruik is so kompleks dat samewerking nodig is tussen alle sisteme wat adolessente op mikrosistemiese vlak direk (gesinne en skole) en ook indirek op eksosistemiese vlak (gemeenskapinstansies) raak.
- Ouers moet by hulle kinders betrokke wees en oop kommunikasiekanale moet tussen die ouers en die adolessent gevestig word.
- 'n Bron van kommer was dat die deelnemers geen melding gemaak het van effektiewe skoolbeleid as beskermingsfaktor nie. Volgens Adendorff (2015:15) is dit belangrik dat die skool die voorgeskrewe skoolbeleide van die Departement van Basiese Onderwys konsekwent implementeer ten einde middelemisbruik aan te spreek en te voorkom.
- Die doel van sifting (*screening*) by Suid-Afrikaanse skole as deel van die Covid-19-beleid is om die infeksiekoers van die Coronavirus te vertraag. Op 29 Mei 2020 het die Departement van Basiese Onderwys nuwe voorskrifte (direktiewe) gepubliseer onder SAOU Kennisgewing 302 van 2020. Verskeie ministers wat

dien op die Nasionale Suid-Afrikaanse Regering se Covid-komitee het die bevoegdheid om voorskrifte uit te reik gemagtig deur die voorafgaande regulasies (Suid-Afrikaanse Onderwysunie, 2020:1). Die voorskrifte vloei uit die Regulasies wat op 29 April 2020 en daarna op 29 Mei 2020 gepubliseer is, en moet dus saamgelees word. Hierdie voorskrifte handel oor die heropening van skole en verskeie aspekte wat daarmee verband hou (Suid-Afrikaanse Onderwysunie, 2020:1). Die doel van hierdie maatreëls is om moontlike infeksies vroegtydig te identifiseer en verdere verspreiding te voorkom. Selfs die provinsiale departemente van onderwys het onderwysers en werklose jongmense tydelik aangestel om die sifting te hanteer deur gebruik te maak van infrarooi termometers (Suid-Afrikaanse Onderwysunie, 2020:6). Indien 'n leerder en/of onderwyser volgens die siftingbeleid die simptome toon, mag hulle onder geen omstandighede die perseel betree nie; toegang moet dus onmiddellik geweier word. Die navorser glo dat indien dieselfde Covid-19 beleid ten opsigte van sifting ook teen middelemisbruik toegepas word, kan hierdie benadering veel beter vrugte afwerp ter voorkoming van middelemisbruik by skole en in die gemeenskap (Suid-Afrikaanse Onderwysunie, 2020:6). Dus moet die skool meer drastiese stappe met behulp van die plaaslike Suid-Afrikaanse Polisiediens neem om middelemisbruik te bekamp. Deelnemers het aanbeveel dat leerders as 'n voorkomende strategie by hulle skool getoets moet word. 'n Dokument van die Departement van Basiese Onderwys (DBO, 2013:18) verwys na verskeie maniere waarop sulke maatreëls wel in skole toegepas sou kon word. Omdat smokkelhuise binne die gemeenskap aan die toeneem is, word daar aanbeveel dat die polisie vennootskappe met ouers en ander gemeenskapslede aangaan om die verspreiding en gebruik van verbode middele in die gemeenskap te voorkom aangesien adolessente daaronder ly.

- Die skool is as basis vir bewusmakings- en voorkomingsprogramme geïdentifiseer. Hoewel gemeenskapsinisiatiewe om middelemisbruik te

voorkom en aan te spreek in die skool aangebied word, moet dit opgeskerp word om alle leerders te bereik, veral dié wat reeds middele misbruik.

- Die bydraes van gemeenskapsondersteuningsdienste en professionele persone soos beraders en maatskaplike werkers as voorkomings- en ondersteuningsagente in skole en gemeenskappe is onontbeerlik. Organisasies soos *Love Life* moet help met effektiewe voorkomings- en ondersteuningsprogramme, asook met konstruktiewe aktiwiteite wat adolessente daarvan weerhou om met skadelike middele te eksperimenteer. Volgens Manu *et al.* (2016:4) is daar in gemeenskappe 'n gebrek aan deurlopende implementering van bewusmakings- en ondersteuningsprogramme wat spesifiek die gemeenskappe se betrokke kultuur in ag neem. Van den Berg (2016:198) stel voor dat beraders en maatskaplike werkers 'n waardevolle bydrae in die voorkoming en aanspreek van middelemisbruik kan lewer deur oor naweke intervensieprogramme aan te bied waarby die breër gemeenskap ook kan inskakel. 'n Voorstel van een van die deelnemers, naamlik dat gerehabiliteerde verslaafdes as gassprekers genooi word om met leerders te praat, kan binne sulke intervensieprogramme oorweeg word.
- Daar moet moeite gedoen word om te verseker dat alle leerders in-diepte kennis verwerf oor alle aspekte van middelegebruik en die gevare wat dit inhou.
- Sport en ander sinvolle buite-kurrikulêre aktiwiteite moet deur die skool en gemeenskap bevorder word om leerders konstruktief besig te hou.
- Doeltreffende uitreikaksies is nodig om meer vennote in die gemeenskap te betrek, soos byvoorbeeld religieuse instansies. In die Noord-Kaap is die hoofstroom religieuse instellings meestal Christelik gegrond. Die skoolprogramkoördineerder kan plaaslike kerke se leraars betrek om jeugverenigings te vestig wat adolessente kan inspireer om nie middele te misbruik nie en om hierdie boodskap onder mede-adolessente te versprei.

- Effektiewe intervensieprogramme ter ondersteuning van middelemisbruikers en hulle gesinne is nie beskikbaar nie. Skole en gemeenskappe behoort dus daadwerklik intervensieprogramme met 'n nasorgkomponent te ontwikkel om ondersteuning meer effektief te maak.

5.2.3 Die bydrae van die vak Lewensoriëntering

Uit die bevindings van hierdie studie blyk dit dat Lewensoriëntering as vak ook 'n besondere bydrae ten gunste van die bewusmaking en voorkoming van middelemisbruik kan lewer, veral as die Lewensoriënteringsonderwyser 'n goeie verhouding met die leerders handhaaf en bereid is om moeite met die aanbieding van die vak te doen. Leerders kon die voordele sowel as die leemtes in die aanbieding van die vak binne hul konteks identifiseer. Wat die voordele van die vak betref, word die volgende uitgelig:

- Die vak het die potensiaal om 'n besondere bydrae tot die adolessent se ontwikkeling te lewer en moenie geskrap word nie. Al agt deelnemers het hieroor saamgestem.
- Dit wil voorkom asof die Lewensoriënteringsonderwyser poog om die kurrikulum aan die leerders oop te maak en binne hulle spesifieke konteks te interpreteer. Daar word dus 'n positiewe bydrae gemaak ter voorkoming van middelemisbruik onder adolessente. Deelnemers het onder haar leiding self die besluit geneem om nie meer dagga te gebruik nie. Kennis van die gevolge van middelemisbruik (soos riskante seksuele gedrag en verkragting) en die rol van die portuurgroep in die eksperimentering met skadelike middels het hulle van die gebruik van dagga laat afsien. Die leerders se houding teenoor die skool, onderwysers, hulle ouers en vriende het ook positief verander.
- Die bevindings toon dus dat Lewensoriëntering as vak die ruimte vir adolessente bied om hulle eie houdings oor middelemisbruik te verbaliseer, asook om hanteringsvaardighede te ontwikkel vir wanneer hulle met die skadelike middels gekonfronteer word.

Die volgende leemtes van Lewensoriëntering is binne die konteks van die deelnemers aangedui:

- Deelnemers was besorg oor die feit dat kennis dalk te ongereeld, met te min trefkrag, te oppervlakkig, en dus nie met genoeg diepgang en relevansie aangebied word om alle leerders te bereik nie, veral nie dié wat reeds aan middele verslaaf is nie.
- Hulle het die gebruik van konkrete voorbeelde en die opskerpings in die gebruik van relevante media bepleit.
- Hulle het ook aangetoon dat opvoeders oor die algemeen nie op 'n voldoende wyse met leerders wat middele misbruik in gesprek tree nie.
- Hulle was opreg bekommerd oor medeleerders wat nie die erns van die saak besef nie en het meer omvattende programme oor middelemisbruik bepleit wat tot alle leerders kon spreek. (Sien ook afdeling 5.2.2 in hierdie verband.)
- Berading vir alle leerders wat dit benodig, maar in besonder vir dié wat middele misbruik, is bepleit. Aangesien Lewensoriëntering as vak sensitiewe kwessies aanraak, het leerders soms die behoefte om individueel met 'n onderwyser of berader te praat. 'n Berader sou hier 'n belangrike ondersteuningsrol kon vervul.

5.2.4 Die realiteit van middelemisbruik binne die navorsingsgemeenskap

Die T-hemp-aktiwiteit en sekere gesprekspunte binne die individuele en fokusgroeponderhoude het 'n addisionele tema opgelewer wat nie direk met die newevraagstellings verband hou nie maar tog spreek tot die oorkoepelende navorsingsvraag. Hierdie tema verwys na die realiteit van middelemisbruik binne die betrokke navorsingsgemeenskap. Die studie het die volgende bevindinge in hierdie verband gemaak:

- Middelemisbruik het 'n alledaagse verskynsel in die gemeenskap geword en middele is vrylik verkrygbaar, selfs op die skoolterrein.

- Middelgemisbruik vind op enige plek plaas waar adolessente sosiaal verkeer, selfs op die skoolterrein. Hierdie verskynsel is reeds vroeg in die lewens van sekere adolessente in die gemeenskap merkbaar.
- Deelnemers word daaglik met die realiteit van middelgemisbruik gekonfronteer en is dus deeglik vertrouwd met die risiko's daaraan verbonde.
- Deelnemers verwys egter ook na sekere 'voordele' van middelgemisbruik, soos dat dit genot kan verskaf, 'n adolessent sosiaal gemaklik kan maak, en kan help met konsentrasie om beter te leer.
- Die adolessent word deur die misbruik van middele benadeel. Die adolessent kan verskeie kognitiewe vaardighede inboet (konsentrasie- en geheueprobleme), selfwaarde kan 'n knou kry, en lewens kan vernietig word. Die adolessent kan ook gedemotiveer word om na sukses te streef en sodoende kan toekomsvisie in die slag bly. Deelnemers het ook na selfdood en die dood (vermoedelik as gevolg van die nadelige uitwerking van onwettige middele) verwys, asook tienerswangerskappe wat die las van die gemeenskap verswaar. Middelgemisbruik benadeel die adolessent se vermoë om goeie oordeel aan die dag te lê en sinvolle besluite te neem, wat kan lei tot riskante gedrag met negatiewe gevolge soos tienerswangerskappe en die risiko om siektes soos onder meer MIV/VIGS en tuberkulose op te doen.
- Binne die mikrosistemiese konteks kry gesinne swaar omdat daar te veel stres in die gesin is as gevolg van die adolessent wat middele misbruik. In die konteks van hierdie studie kan egter ook geredeneer word dat middelgemisbruik en wanfunksionaliteit in die gesin bydraende faktore tot middelgemisbruik onder adolessente kan wees.
- Binne die eksosistemiese konteks word die gemeenskap onveilig omdat middelgemisbruik tot armoede en misdaad aanleiding gee.

5.3 AANBEVELINGS

5.3.1 Inleiding

In hierdie afdeling word verskeie aanbevelings op grond van die bevindinge van die studie en dus die stemme van die deelnemende adolessente, soos hierbo uiteengesit, gemaak. Aangesien hierdie 'n kleiner kwalitatiewe studie was wat binne die konteks van 'n plattelandse dorp in die Noord-Kaap onderneem is, kan die aanbevelings nie veralgemeen word nie. Tog mag ander gemeenskappe, skole en gesinne wat ook met middelemisbruik onder adolessente gekonfronteer word, baat vind by die aanbevelings. Eerstens word aanbevelings gerig op die gesin, en spesifiek die ouers of voogde.

5.3.2 Aanbevelings vir ouers en gesinne

Vanuit die bevindinge kan die volgende aanbevelings in hierdie verband geformuleer word:

- Belangrik vir ouers is om 1) positiewe rolmodelle vir hulle kinders te wees, 2) te sorg vir oop kommunikasiekanale tussen hulle en die adolessent en 3) ten alle tye by hulle kinders betrokke te wees ten einde die vaslegging van aanvaarbare sosiale norms en waardes te verseker.
- Die gesin is die mees betekenisvolle sisteem in die ontwikkeling van die kind en daarom moet ouers toesien dat daar persoonlike warmte en optimale geleenthede is om positiewe verhoudinge by die adolessent te vestig.
- Die adolessent moet geborge voel in die gesin, maar sonder prysgawe van individualiteit.
- Die gesin bied ook die ruimte waarbinne die kind lewensvaardighede moet aanleer ten einde die uitdagings van adolessent en volwassene wees suksesvol aan te pak en te trotseer.

- Ouers moet toesien dat die kind in die huis veilig is en veilig voel en nie aan uitdagings blootgestel word wat hulle nie kan hanteer nie. Stres in die huis kan lei tot kroniese stres by die kind.
- Binne die konteks van hierdie studie is dit belangrik dat ouers hulself sal toerus met kennis aangaande skadelike middele en die subkultuur van middelemisbruikers. Sodoende kan ouers 'n goeie verhouding met die adolessent wat middele misbruik, vestig om hom of haar sinvol te ondersteun en die toepaslike hulp te kry (De Witt, 2016:256-259, 343) .
- Middelemisbruik onder ouers en ander lede van die gesin wat as rolmodelle dien, moet aangespreek word. Ouers moet bewus gemaak word van die toksiese siklus van middelemisbruik wat van ouers na kinders oorgedra word en verbreek moet word.
- Le Roux (2012:79-81) stel voor dat organisasies en professionele persone binne die gemeenskap moet saamwerk deur programme en werksinkels aan te bied om ouers in ouerskapsvaardighede op te lei. Ouers moet oor die voor- en nadele van verskillende ouerskapstyle ingelig word sodat hulle insig kan verwerf in hulle eie voorkeure, en dit dan kan behou of verander. Dit kan beter dialoog tussen die ouer en die adolessent tot gevolg hê, veral as laasgenoemde insig verwerf in sy of haar ouers se voorkeurstyl. Geleenthede kan ook geskep vir ouers en adolessente om openlik van mekaar te leer, te praat oor spanningsvolle situasies wat tot frustrasie en selfs woede kan lei, en te soek vir gesamentlike oplossings. Ouerprogramme kan ook in die skool aangebied word om ouers in te lig oor die adolessente ontwikkelingsvlak en die uitdagings wat daarmee gepaard gaan. Die belang en invloed van die portuurgroep in die adolessent se lewe kan ook bespreek word.

5.3.3 Aanbevelings vir die skool

Die deelnemers het verskeie aanbevelings in hierdie verband gemaak wat teruggevind kan word in Afdeling 5.2.2 en net vlugtig hier aangedui word. Die skool is die plek waar

die adolessent die grootste deel van sy of haar dag deurbring. Derhalwe speel die skool 'n groot rol in die bemagtiging van die adolessent om tot volwaardige volwasse status te vorder.

- Die skool se eerste en belangrikste verantwoordelikheid is om kennis te dra van die beleide rakende middelemisbruik soos deur die Departement van Basiese Onderwys neergelê, en om dit met konsekwentheid toe te pas en met die nodige sensitiwiteit vir die leerders se konteks.
- Die bevindinge van die studie dui aan dat die skool meer diverse sportprogramme in samewerking met die breër gemeenskap moet aanbied. Daarom is dit belangrik dat sportgeriewe en jeugsentrums in die gemeenskap opgerig moet word, sodat adolessente daarby kan baat vind. Tans is ledigheid en verveling in die platteland 'n aansporing om by skadelike praktyke betrokke te raak.
- Interessant genoeg gaan die Covid-19 beleid nog verder en gee ook hanteringsmeganismes wat onderwysers in skole kan gebruik om middelemisbruik te bekamp:

“Wees nogtans sensitief en maak seker dat redelike stappe geneem word om die leerder se beste belang te beskerm, en die menswaardigheid van alle persone in die proses te eerbiedig. Indien die persoon reeds die perseel betree het en die gelyste simptome toon, moet die proses soos beskryf in die direktief so na as moontlik gevolg word. 'n Persoon wat by die sifting geïdentifiseer word, word verwys na die eksterne gesondheidsdienste vir toetsing. Wat gebeur as 'n persoon positief toets? As daar bewyse is dat die persoon geïnfekteer is as gevolg van blootstelling in die werkplek, kan 'n eis ingestel word in terme van die 'Compensation for Occupational Injuries and Diseases Act 130 of 1993' ingevolge Kennisgewing 193, gepubliseer op 3 Maart 2020. (Indien dit van toepassing is.) Die persoon mag ook eers terugkeer werkplek toe indien 'n opvolgende mediese evaluasie negatief toets vir die virus” (Suid-Afrikaanse

Onderwysunie, 2020:6). Dus moet die skool na aanleiding van die Covid-19 beleid ook toesien dat 'n klimaat van aanvaarding en onvoorwaardelike omgee gevestig word, maar tesame hiermee 'n boodskap dat misbruik geensins in die skool geduld sal word nie. Risikogevalle vir misbruik moet voortydig aangemeld word en die leerders en situasie moet onmiddellik aandag kry.

- Die skool moet daarom 'n netwerk van dienste vestig sodat leerders met uitdagings vroegtydig na sielkundiges, beraders en maatskaplike werkers ter wille van ondersteuning verwys kan word.
- Leerders se kennis oor die tekens en gevare van misbruik moet uitgebrei word en hulle moet geleer word om verantwoordelikheid vir die welstand van medeleerders te neem.
- Gemeenskapsinisiatiewe wat misbruik by adolessente bestry, moet opgeskerp word om alle leerders te bereik, veral dié wat reeds misbruik.
- Skole en gemeenskappe behoort dus daadwerklik effektiewe intervensieprogramme met 'n nasorgkomponent te ontwikkel om ondersteuning meer effektief te maak.
- Die skool moet doelbewuste pogings aanwend om ouers betrokke te kry by die opvoedkundige prosesse om sodoende ondersteunende verhoudings te bou met die doel om 'n positiewe skool- en gemeenskapsverhouding te vestig.
- Die skool moet geleenthede skep vir leerders wat met uitdagings soos misbruik stoei om met 'n vertroude onderwyser of ander professionele persone oor hulle bekommernisse, vrese en angs te kan praat. Leerders moet dan ook aangemoedig word om van hierdie dienste gebruik te maak.
- Dit is ook noodsaaklik dat leerders gemotiveer word om hulle vir die toekoms voor te berei en sekere doelwitte te stel om hul toekomsdele te verwesenlik.

Daar kan daarop gewys word dat verslawing aan middele sulke ideale kan vernietig.

5.3.4 Aanbevelings vir die vak Lewensoriëntering

Die vak Lewensoriëntering en die Lewensoriënteringsonderwyser speel 'n belangrike rol in die aanspreek en voorkoming van middelemisbruik. Dit blyk duidelik uit die bevindinge van die studie dat die leerders die vak as waardevol beskou en dat die Lewensoriënteringskurrikulum suksesvol deur die onderwyser as 'n aktiewe en ontwikkelende handleiding gebruik is. Die uitkoms hiervan was dat leerders hul geleefde ervarings met die inhoud van die kurrikulum kon verweef en steeds die leeruitkomst van die kurrikulum kon bereik. Sekere aanbevelings kan ten opsigte van die vak en die aanbieding daarvan aangestip word:

- Die meeste Lewensoriënteringsonderwysers is nie as beraders opgelei nie en beskik soms ook nie oor die nodige diepgaande kennis van die onderwerpe wat in die kurrikulum gedek moet word nie. Hierdie onderwysers moet dus deurlopende, sinvolle opleiding van die Departement van Basiese Onderwys ontvang.
- Die Departement van Basiese Onderwys moet toesien dat deurlopende opleiding oor die hantering van middelemisbruik en beradingsvaardighede aan onderwysers gegee word om leerders te kan toerus en meer effektiewe ondersteuning in die stryd teen middelemisbruik te kan gee.
- Dit is noodsaaklik dat die onderwyser 'n vakspesialis is wat moeite doen met verdere navorsing om sy of haar kennis uit te brei, asook om ondersteuningsnetwerke binne die gemeenskap te vestig sodat die leerders met die skool se hulp vir relevante ondersteuning verwys kan word.
- Hierdie studie het ook implikasies vir instansies soos universiteite waar Lewensoriënteringsonderwysers opgelei word. Dit word sterk aanbeveel dat opleidingsinstansies doelbewus die skeppende krag en besondere waarde van hierdie vak in die skoolkurrikulum aan studente moet tuisbring ten einde te

verseker dat hulle nie net met die nodige kennis die klaskamer betree nie, maar ook met voldoende entoesiasme oor die vak en die wil om 'n verskil in die lewens van leerders te maak, ook wat betref die gebruik van skadelike middele.

- In die konteks van hierdie studie blyk dit dat daar behoefte is aan meer diepgaande kennis wat betref middelemisbruik. Die onderwyser moet veral kennis dra van die uitwerking en nuwe-uitwerking van skadelike middele, asook spesifiek die nadele vir adolessente breinontwikkeling en die algemene welstand van die leerder.
- Toepaslike Lewensvaardigheidsprogramme wat fokus op die ontwikkelingsvlak en behoeftes van die leerders, tesame met 'n terapeutiese komponent, kan ook addisioneel tot die werk van die Lewensoriënteringsonderwyser in skole geïmplementeer word. Dit is belangrik dat sulke programme ook deur die skool gemonitor word om te verseker dat die kwaliteit na waarde is.
- Aangesien Lewensoriëntering as vak sensitiewe kwessies aanraak, het leerders soms die behoefte om individueel met 'n onderwyser of berader te praat. 'n Berader sou hier 'n belangrike ondersteuningsrol kon speel.
- Middelemisbruik word nie as onderwerp in die Lewensoriënteringskurrikulum vir die VOO-fase ingesluit nie. Die onderwerp kry slegs aandag in die Senior Fase, in welke geval dit te beperk is en die effektiwiteit daarvan betwyfel word (Manu *et al.*, 2016:2). Daar word dus aanbeveel dat die kurrikulum in hierdie verband hersien moet word ten einde 'n sterker inspraak in die lewens van leerders te hê omdat leerders uitgebreide kennis benodig om hulle lewens op houdings- en gedragvlak te rig.
- Die onderwyser kan ook oorweeg om kenners/kundiges uit die gemeenskap en selfs gerehabiliteerde middeleverslaafdes na die klaskamer te nooi om groter bewussyn van die gevare van middelemisbruik by die leerders te kweek.
- Dit is ook gewens dat die vak met die gebruik van meer relevante tegnologiese hulpmiddels aangebied word. Hoe meer omvattend die sensoriese inspraak op

die leerder, hoe groter is die trefkrag van die aanbieding om kennis te versprei, maar ook om houdings en gedrag positief aan te spreek.

- Die ontwikkeling van vaardighede soos besluitneming en probleemoplossing, wat integrale prosesse vir die voorkoming van misbruik, negatiewe denke en destruktiewe gedrag is, is belangrik vir die ontwikkeling van die adolessent en moet genoegsame aandag in die Lewensoriënteringsklaskamer kry. Adolessente moet ook kreatiewe en kritiese denke as vaardighede ontwikkel aangesien dit hulle kan help om kreatief op situasies in die daaglikse lewe te reageer. Dit sal beteken dat hulle nie net alles aanvaar nie, maar dit bevraagteken en goeie keuses uitoefen.
- Die aanleer van selfgeldende gedrag kan leerders ook help om op te staan vir dit wat hulle as reg beskou sonder om die ander persoon sonder respek te hanteer.

5.3.5 Aanbevelings vir die gemeenskap

Die belangrike rol van samewerkende vennootskappe is deur die deelnemers uitgelig. Aanbevelings ten opsigte van gemeenskapsbetrokkenheid is ook uitgelig:

- Bewusmakings- en voorkomingsprogramme moet deur professionele persone aangebied en opgevolg word. Voorkomingsprogramme stel die betrokke professionele persone in staat om alle uitdagings waarmee die adolessente te doen kry, insluitend dié van misbruik, sinvol aan te spreek.
- Aangesien samewerkende vennootskappe in die gemeenskap van onskatbare waarde in die weerstand teen adolessente se misbruik van middele is, is dit belangrik dat die skool ook die Suid-Afrikaanse Polisiediens (SAPD) in die stryd teen misbruik moet betrek.
- Religieuse instansies moet ook betrek word om jeugwerkers beskikbaar te stel om met bewusmakings- en voorkomingsprogramme rakende misbruik in die skool en gemeenskap te help.

- Optogte kan ook in die gemeenskap beplan word om bewussyn van die gevare van middelemisbruik en -afhanklikheid te wek.
- Die sake- en gesondheidsektore moet betrek word om inligtingsessies, werkswinkels en programme wat adolessente en hulle ouers betrek aan te bied om so die skool se hand in die saak te sterk.
- Programme wat in hierdie verband saamgestel word, moet op deeglike navorsing berus en alle rolspelers in die beplanning betrek. Belangrik by bogenoemde aktiwiteite is programmevaluering om die impak van die programme te bepaal.
- Gemeenskapslede moet hulself beywer vir die totstandkoming van meer en bekostigbare rehabilitasiesentrums met 'n multidissiplinêre span professionele kundiges sodat middel-afhanklikes daarheen kan gaan vir ondersteuning en om die relevante terapie te kan ontvang.

5.4 AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING

Eerstens word aanbeveel dat 'n langtermynstudie gedoen moet word om die negatiewe impak van middelemisbruik op adolessente se lewens na te vors. Om bewussyn van die probleem te skep, moet die bevindinge van sodanige studie wyd bekend gemaak word en ook binne voorkomingsinisiatiewe en -programme verreken word.

Tweedens kan faktore wat negatief op die skolastiese werksvermoë en prestasie van leerders by skole in plattelandse gebiede inwerk, ondersoek word. Riglyne vir intervensieprogramme kan dan saamgestel word om hierdie negatiewe faktore die hoof te bied.

Derdens kan navorsing ondersoek instel na die faktore wat aanleiding gee tot die pandemiese afmetings van middelemisbruik onder adolessente in die Noord-Kaap, wat besonder sorgwekkend is. Dit kan moontlik kennis toevoeg oor hoe om adolessente meer weerbaar teen middelemisbruik te maak.

Dit is veral ook belangrik dat alle intervensieprogramme wat middelemisbruik onder adolessente wil aanspreek aan deeglike progamevaluering onderwerp word ten einde seker te maak dat hierdie programme werklik 'n verskil in die lewens van adolessente maak. (Sien ook afdeling 4.4.5 in hierdie verband.)

5.5 BESINNING OOR DIE BYDRAE VAN DIE STUDIE

Ten eerste het die studie daarin geslaag om 'n geselekteerde groep adolessente 'n stem te gee in 'n navorsingsprojek wat hulle lewens direk raak. Hulle was bereid om hulle insigte te deel en hulle kommer oor die toename in middelemisbruik onder adolessente binne hulle eie gemeenskap het duidelik uit die data gespreek. Die feit dat hulle menings gevra is en daar na hulle geluister is, kan moontlik daartoe bydra dat hulle bereid sal wees om ook 'n bydrae in die bekamping van middelemisbruik onder hulle medeleerders te lewer.

Ten tweede het die bio-ekologiese model van Bronfenbrenner, wat as teoretiese raamwerk vir die studie gekies is, die kompleksiteit van die vraagstuk uitgelig en aangetoon dat samewerkende vennootskappe nodig is om die vraagstuk aan te spreek.

Derdens is die navorser aan verskeie veranderingsprosesse blootgestel. Die studie het 'n dieper begrip van adolessente se sienings van middelemisbruik verskaf en terselfdertyd uitgewys hoe waardevol die vak Lewensoriëntering werklik in die aanspreek van die houdings en gedrag van adolessente in die voorkoming van middelemisbruik is. Die diversiteit (dogters en seuns) van die deelnemers wat aan die studie deelgeneem het, het die geleentheid gebied om 'n verskeidenheid insigte te verwerf, wat geloofwaardigheid aan die studie verleen het.

5.6 BESINNING OOR DIE BEPERKINGE/LEEMTES VAN DIE STUDIE

Ten eerste kan daar op grond van die feit dat hierdie kwalitatiewe studie beperk was geen veralgemenings uit die bevindings gemaak word nie. Die studie was beperk tot agt bruin seuns en dogters van een skool in 'n plattelandse dorp. Indien deelnemers

uit meer skole in die Noord-Kaap betrek kon word, sou die data waarskynlik ryker en meer gevarieerd kon wees.

Ten tweedens het die navorsing slegs op Graad 11-leerders gefokus en sou die insluiting van ouers, onderwysers en lede van die gemeenskap 'n breër perspektief van middelemisbruik onder adolessente kon verskaf en hoe om dit te voorkom.

Ten laaste is daar 'n leemte merkbaar in die feit dat die leerders geen kommentaar oor die implementering van skoolbeleid ten opsigte van middelemisbruik gelever het nie. Dit kan moontlik toegeskryf word aan die feit dat die onderhoudskedules nie direk hieroor gevra het nie, of dat leerders moontlik nie bewus was van beleide in die verband nie. Die navorser het dus nie hieroor duidelikheid nie.

5.7 SLOTBESKOUIING

Hierdie studie is uniek in die sin dat dit volgens die navorser se kennis die eerste keer is dat navorsing oor die sienings van Graad 11-leerders (of enige ander leerders) oor middelemisbruik onder adolessente in die Noord-Kaap gedoen is. Hierdie navorsing het ook die potensiaal van die vak Lewensoriëntering uitgewys – sou 'n onderwyser moeite doen om positiewe verhoudings met leerders te vestig ten einde kennis toe te voeg maar ook om houdings en gedrag aan te spreek. Die uitdaging van middelemisbruik onder adolessente in die betrokke navorsingsgemeenskap is werklik ontstellend en die navorser deel die deelnemers se kommer oor medeleerders in die skool wat in sommige gevalle reeds vanaf 'n jong ouderdom by middelemisbruik betrokke is. Hieraan sal iets daadwerkliks gedoen moet word en is dit dalk die navorser se verantwoordelikheid om die bevindings van die studie met relevante rolspelers binne die betrokke gemeenskap te deel, sonder skending van die privaatheid van die deelnemers.

VERWYSINGS

- Adendorff, M.N. 2015. Sekondêre skole se hantering van leerders wat dwelms misbruik. Ongepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Adhikari, M. 2009. *Burdened by race: Coloured identities in Southern Africa*. Kaapstad: UCT Publishers.
- American Psychiatric Association (APA). 2013. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-V-TR)*. 5de uitgawe. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Babbie, E. 2011. *Introduction to social research*. 5de uitgawe. Belmont: Wadsworth Thomson Cengage.
- Ball, S.J. 2012. *How schools do policy: Policy enactments in secondary schools*. New York, NY: Routledge.
- Barker, R. & Angelopulo, G. 2010. *Integrated organisational communication*. 2de uitgawe. Kaapstad: Juta & Company.
- Beddoe, L., Fouche, A.M., Harrington, P.R.J., Light, G. & Yates, D. 2007. Growing research in practice: The story so far. *Social Work Review*, 19(1): 39-50.
- Beets, P.A.D. 2007. Assessering vir leer in geografie-onderwys in die Verdere Onderwys en Opleiding-baan. Ongepubliseerde doktorsale proefskrif (PhD). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Bester, G. 2014. Irrasionele oortuigings van adolessente wat groepdruk ervaar. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, (54)2: 304-323.
- Beyers, C. & Kotzé, C. 2008. Die bydrae van stigma en diskriminasie jeens MIV-positiewe adolessente tot die verspreiding van die MIV- en VIGS-pandemie. *Koers*, 73(1): 55-74.

- Blakemore, S.J. 2009. Brain development during adolescence, in Daniels, H., Lauder, H. & Porter, J. (reds.). *Educational theories, cultures and learning*. Londen: Routledge Publishers. 92-100.
- Borgen, W.A. & Amundson, N.E. 2010. *Adolescent stages of development*. Child Development Institute, New York: Plenum Publishers.
- Bosman, C.C. 2009. Laat adolessente se identiteitsontwikkelingstatus na 'n gapingsjaar. Ongepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Botha, A.E. 2009. *Onderwysers se persepsies oor die impak van vaderloosheid op kinderontwikkeling*. Gepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Potchefstroom: Potchefstroomkampus van die Noordwes-Universiteit.
- Botha, J. 2014. Behavioural issues: Aggression and violence, in I. Nel (reds.). *Life Orientation for South African teachers*. Pretoria: Van Schaik. 239-250.
- Braun, V. & Clarke, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77-101 [Elektronies]. Beskikbaar: <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa> [2018, Januarie 13].
- Brits, E. 2010. Bruinmense se gene opnuut belig. *Die Burger*, 13 Julie: 11.
- Casey, B.J., Jones, R.M. & Hare, T.Y. 2008. The adolescent brain. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1124: 111-126. doi:10.1196/annals.1440.010
- Clerk, M.P. 2011. *The exploration of developed metaphors of school counsellors-in-training as reflection of their personal and professional development*. Gepubliseerde MagisterGraad. Johannesburg: Universiteit van Johannesburg.
- Cloete, P. 2010a. Dwelmsindikate gevang. *Die Namakwalander*. 28 Julie: 8.
- Cloete, P. 2010b. Leerders betrokke by die verkoop van dwelms. *Die Namakwalander*, 7 April: 8.
- Cloete, P. 2010c. Smokkelhuise lok leerders. *Die Namakwalander*, 21 Mei: 5.

- Coetzer, W. Verwonde en verwarde adolessente – enkele pastorale merkers. *LitNet Akademies*, 11(2): 372-394.
- Cornelissen, T.P. 2016. Exploring the resilience of teachers faced with learners challenging behaviour in the classroom. Ongepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Creswell, J.W. 2007. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. 2de uitgawe. Londen: SAGE Publications.
- Creswell, J.W. 2009. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. 3de uitgawe. Los Angeles, CA: Sage Publications.
- Creswell, J.W. 2012. *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. 4de uitgawe. Boston, MA: Pearson Education.
- Curtis, A.C. 2015. Defining adolescence. *Journal of Adolescent and Family Health*, 7(2): Artikel #2.
- Daniels, H., Cole, M. & Wertsch, J.V. 2007. *The Cambridge companion to Vygotsky*. New York: Cambridge University Press.
- Davidoff, S., Lazarus, S. & Moolla, N. 2014. *The learning school: A psycho-social approach to school development*. 3de uitgawe. Kaapstad: Juta & Company.
- De Bruin, E. 2010. Dwelmverkope onder tieners. *Beeld*, 19 April: 7.
- De Klerk-Luttig, J. 2019. Die waardestelsel by ons skole. *Rapport Weekliks*, 25 Augustus: 11.
- Denmill, K. & Rendall-Mkosi, K. 2012. *Primary health care in South Africa: A comprehensive approach*. Kaapstad: Oxford University Press Southern Africa. <https://tinyurl.com/tylhutn> [2020, Mei 22].
- Departement van Basiese Onderwys (DBO). 2011a. National Curriculum Statement (NCS) Curriculum and Assessment Policy Statement. Life Orientation. Senior Phase Grades 7-9. 2011. Pretoria: Pretoria Staatsdrukker.

- Departement van Basiese Onderwys (DBO). 2011b. National Curriculum Statement (NCS) Curriculum and Assessment Policy Statement. Life Orientation. Further Education and Training Phase Grades10-12. Pretoria: Pretoria Staatsdrukker.
- Departement van Basiese Onderwys (DBO). 2011c. *Curriculum and assessment policy statement grades 10-12: Life Orientation*. Pretoria: Pretoria Staatsdrukker.
- Departement van Basiese Onderwys (DBO). 2013. *National strategy for the prevention and management of alcohol and drug use amongst learners in schools*. Pretoria: Pretoria Staatsdrukker.
- Departement van Maatskaplike Ontwikkeling. 2013. *South African National Drug Master Plan, 2013–2017*. Pretoria: Staatsdrukker.
- De Vos, A.S., Delpont, C.S.L., Fouche, C.B. & Strydom, H. 2011. *Research at grassroots: For the social sciences and human service professions*. 4de uitgawe. Pretoria: J.L. van Schaik. 295-297.
- De Villiers, J. 2019. Wat hou 2019 vir ons. *Agri Landbou* 51(2) [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://businesstech.co.za/news/business/323689/south-africa-is-on-the-cusp-of-its-own-booming-and-legal-cannabis-industry/> [2020, Julie 20].
- De Witt, M.W. 2016. *The young child in context: A psycho-social perspective*. 2de uitgawe. Pretoria: Van Schaik.
- Doan, J., Le Blanc, A., Roggenbaum, S. & Lazear, K.J. 2012. *Youth suicide prevention: School-based guide*. Gainesville, Florida: University of Florida.
- Donald, D., Lazarus, S. & Lolwana, P. 2010. *Educational psychology in social context*. 4de uitgawe. Kaapstad: Oxford University Press Southern Africa.
- Donald, D., Lazarus, S. & Moolla, N. 2014. *Educational psychology in social context: Ecosystemic application in South Africa*. 5de uitgawe. Kaapstad: Oxford University Press Southern Africa.

- Dumas, T., Ellis, W. & Wolfe, D. 2012. Identity development as a buffer of adolescent risk behaviors in the context of peer group pressure and control. *Journal of Adolescence*, 35(4): 917-927.
- Du Plessis, A.L. & De Beer, J., 2014. 'n Ondersoek na die gebruik van musiek as deel van die pastorale begeleiding van die adolessent. *Verbum et Ecclesia*, 35(1): Art. #779. <http://dx.doi.org/10.4102/ve.v35i1.779>
- Du Toit, E. 2017. Methamphetamine (tik) in South Africa [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://www.emiledutoit.co.za/methamphetamines.html> [2018, Julie 24].
- Ellingson, L.L. 2008. *Engaging crystallization in qualitative research: An introduction*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Farhangpour, N., Iyer, S., Kennedy-Smith, K. & Rentel, J. 2012. *Almal verstaan Lewensoriëntering. Graad 11 Leerderboek*. Midrand, Gauteng: Macmillan.
- Floor, L.M. 2019. Wettiging van dagga vir privaatgebruik ... pasop! - aktueel / besinning. *Die Kerkblad*, 121(3336): 20-21 [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://hdl.handle.net/10520/EJC-16cd57b065> [2020, Maart 15].
- Florence, M. & Koch, E. 2011. The difference between adolescent users and non-users of addictive substances in a low socio-economic status community: Contextual factors explored from the perspective of subjective wellbeing. *South African Journal of Psychology*, 41(4): 472-487.
- Garnett, C. & Garnett, D.A. 2017. *Methamphetamine (Tik) in South Africa*. Plettenbergbaai: Bethesda Recovery Centre [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.google.co.za/search.bi=1600%26bih=637%26ei=mrffxce9evoahpi p74gkam> [2018, Oktober 23].
- Gous, I. & Roberts, J. 2015. *Teaching Life Orientation*. 1ste uitgawe. Kaapstad: Oxford University Press Southern Africa.
- Gray, D.E. 2009. *Doing research in the real world*. 2de uitgawe. Londen: SAGE Publications.

- Grossoehme, D.H. 2014. Research methodology, overview of qualitative research. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 20: 109-122.
- Hardman, J. 2012. *Child and adolescent development: A South African socio-cultural perspective*. Kaapstad: Oxford University Press Southern Africa.
- Harker, N., Myers, B. & Parry, C. 2008. *Audit of prevention programmes targeting substance use among young people in Greater Cape Town Metropole. Technical Report, Alcohol and Drug Abuse Research Unit*. Kaapstad: Mediese Navorsingsraad.
- Hay, J. 2014. Lay counselling, in Nel, I. (red.). *Life orientation for South African teachers*. Pretoria: Van Schaik Publishers. 217-235.
- Hendry, L.B. & Kloep, M. 2012. *Adolescence and adulthood: Transitions and transformations*. New York: Palgrave MacMillan Press.
- Hergenham, B.R. 2009. *An introduction to the history of psychology*. 5de uitgawe. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.
- Hilt, R.J. 2014. Cannabis and the adolescent brain. *Pediatric Annals*, 43(3): 89-90. doi:10.3928/00904481-20140221-02
- Hoberg, S.M. 2003. *The crisis generation: Peer influence on adolescent substance abuse*. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika (UNISA).
- Hoërskool Tuine Beheerliggaam. 2017. *Beleid vir die beheer en voorkoming van verbode middels, dwelm- en alkoholgebruik en -misbruik [Aanlyn]*. Besikbaar: <https://docplayer.net/32255310-Beleid-vir-die-beheer-en-voorkoming-van-verbode-middels-dwelm-en-alkohol-gebruik-en.html> [2020, Mei 25].
- Howell, R.I. 2017. 'n Praktiese teologiese ondersoek na kontemporêre jeugkultuur en depressie in tienerdogters. Ongepubliseerde Magister-verhandeling. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Howitt, D. 2010. *Introduction to qualitative methods in psychology*. Essex: Pearson Education Limited.

- Ivankova, N.V., Creswell, J.W. & Clark, V.L. 2016. Foundations and approaches to mixed methods research, in Maree, K. (red.). *First steps in research*. 2de uitgawe. Pretoria: Van Schaik. 305-377.
- Jacobus, J. & Tapert, S.F. 2014. Effects of cannabis on the adolescent brain. *Current Pharmaceutical Design*, 20(13): 2186-2193.
- Janse van Rensburg, R. 2019. Dagga en Suid-Afrikaanse gesondheidsorg. *Solidariteit/Solidarity*, 10 September. Beskikbaar: <https://gildes.solidariteit.co.za/dagga-en-suid-afrikaanse-gesondheidsorg/> [2020, Julie 13].
- Jansen, C. 2010. Eksperimentering van leerders. *Die Rapport*, 25 April: 5.
- Joubert, B. 2008. Polisie stel lokval vir dwelmhandelaar. *Die Gemsbok*, 4 April: 6.
- Joubert, E. 2017. Alkohol is deel van die Suid-Afrikaanse samelewing. *Die Burger*, 3 Mei: 8.
- Kamper, G.D. & Steyn, M.G. 2009. Toekomsverwagtings onder die jeug van die bruin bevolkingsgroep. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 49(4): 688-704.
- Karpov, Y.V. 2003. Development through the lifespan: A neo-Vygotskian approach, in Kozulin, A., Gindis, B., Ageyev, V.S. & Miller, S.M. (reds.). *Vygotsky's educational theory in cultural context*. New York: Cambridge University Press. 138-155.
- Karpov, Y.V. 2009. *The neo-Vygotskian approach to child development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kentrick, D.T., Neuberg, S.L. & Cialdini, R.B. 2007. *Social psychology: Goals in interaction*. 4de uitgawe. Boston: Pearson Education Limited.
- Klaasen, D. 2010. Euwels by skole. *Kaap Rapport*, 18 April: 4.
- Knudson A. 2014. *Rural health reform policy research centre: The 2014 update of the rural-urban chartbook*. Bethesda: University of Chicago.

- Ko, C.H., Liu, T.L., Wang, P.W., Chen, C.S., Yen, C.F. & Yen, J.Y. 2014. The exacerbation of depression, hostility, and social anxiety in the course of Internet addiction among adolescents: A prospective study. *Comprehensive Psychiatry*, 55(6): 1377-1384.
- Kwatubana, S.J. & Nel, M. 2014. Health promotion in South African schools, in Nel, I. (red.). *Life orientation for South African teachers*. Pretoria: Van Schaik. 255-265.
- Lackay, U.G. 2011. *Veerkragtigheid (Resilience) by Graad 12-presteerders van 'n histories-benadeelde gemeenskap*. Gepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Lategan, B. 2014. "Ek is ...": Oor die problematiek van enkelvoudige en meervoudige identiteit. *LitNet Akademies*, 11(2): 264-282.
- Laursen, B., Hafen, C.A., Kerr, M. & Stattin, H. 2012. Friend influence over adolescent problem behaviors as a function of relative peer acceptance: To be liked is to be emulated. *Journal of Abnormal Psychology*, 121(1): 88-94.
- Leedy, P.D. & Ormrod, J.E. 2014. *Practical research planning and designing*. 10de uitgawe. Londen: Pearson Education Limited.
- Le Roux, H.E. 2012. Coping as voorspeller van die risiko vir middelemisbruik by adolessente. Ongepubliseerde Magister-verhandeling. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
- Lewis, A. 2001. The issue of perception: Some educational implications. Department of Primary School Teacher Education, University of South Africa (UNISA).
- Lind, C. 2007. The power of adolescent voices: Co-researchers in mental health promotion. *Educational Action Research*, 15(3): 371-383.
- Louw, D., Louw, A. & Ferns, I. 2007. *Die ontwikkeling van die kind en adolessent*. Bloemfontein: Sielkundige Publikasies van die Universiteit Vrystaat.

- Magano, M.D., Mostert, P. & Van der Westhuizen, G. 2010. *Learning conversations: The value of interactive learning*. Kaapstad: Heineman.
- Mahn, H. 2003. Periods in child development: Vygotsky's perspective, in Kozulin. A., Gindis, B., Ageyev, V.S. & Miller, S.M. (reds.). *Vygotsky's educational theory in cultural context*. New York: Cambridge University Press. 119-137.
- Manu, E., Maluleke, X.T. & Douglas, M. 2016. Knowledge of high school learners regarding substance use within high school premises in the Buffalo Flats of East London. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 1-10. <http://dx.doi.org/10.1080/1067828X.2016.1175984>
- Maree, K. 2010. Planning a research proposal, in Maree, K. (red.). *First steps in research*. Pretoria: Van Schaik. 58.
- Maree, K. 2016. Planning a research proposal, in Maree, K. (red.). *First steps in research*. 2de uitgawe. Pretoria: Van Schaik. 27, 93, 363-364.
- McMillan, J.H. & Schumacher, S. 2010. *Research in education. Evidence-based inquiry*. 7de uitgawe. New Jersey: Pearson Education, Inc.
- McWhirter, J., McWhirter, B.T., McWhirter, A.M. & McWhirter, E.H. 2007. *At-risk youth: A comprehensive response*. 4de uitgawe. Belmont. USA: Thomson Brooks/Cole Publishing Company.
- Merriam, S.B. 2002. *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Merriam, S.B. 2009. *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Moleko, A.G. 2007. The substance abuse, in Visser, M. (red.). *Contextualising community psychology in South Africa*. Pretoria: Van Schaik Publishers. 205-216.

- Mounts, N.S. 2011. Parental management of peer relationships and early adolescents' social skills. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(4): 416-427.
- Mourries, E.J.P. 2009. *Konteks, identiteit en uitdagings*. Gepubliseerde Magister-verhandeling (MTh). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Mumm, A.M., Olsen, L.J. & Allen, D. 2009. Families affected by substance abuse: Implications for generalist social work practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 79(4): 384-394.
- National Institutes of Health (NIH). 2011. *The teen brain: Still under construction*. NIH Publication No. 11-4919, US Department of Health and Human Services [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://www.nimh.nih.gov/health/publications/the-teenbrain-still-under-construction> [2018, Augustus 23].
- National Association for Children of Alcoholics (NACOA). 2011. *Children of addicted parents: Important facts* [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://www.nacoa.net/pdfs/addicted.pdf> [2018, Augustus 23].
- National Institute on Drug Abuse (NIDA). 2014. *Principles of adolescent substance use disorder treatment: A research-based guide* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.drugabuse.gov/publications/introduction> [2019, Oktober 25].
- Nel, M. & Van Staden-Payne, I. 2014. Healthy living, in Nel, I. (red.). *Life Orientation for South African teachers*. Pretoria: Van Schaik.
- Nienaber, M. 2017. Al hoe meer Kaapse leerlinge rook nou dagga. *Die Burger*, 22 September: 3.
- Neuman, W.L. 2011. *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. 7de uitgawe. Boston: Allyn & Bacon Publishers.
- Nieuwenhuis, J. 2016. Qualitative research designs and data gathering techniques, in Maree, K. (red.). *First steps in research*. 2de uitgawe. Pretoria: Van Schaik. 72-97.

- Odendal, F.F. & Gouws, R.H. 2005. *Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal*. Kaapstad: Pearson.
- O'Donoghue, T. 2007. *Planning your qualitative research project: An introduction to interpretivist research in education*. Londen: Routledge Publishers.
- Parry, C.D.H., Patra, J. & Rehm, J. 2011. Alcohol consumption and non-communicable diseases: Epidemiology and policy implications. *Addiction*, 106(10): 1718-1724.
- Peu, D., Hattingh, S., Dreyer, M. & Roos, S. 2015. *Community nursing: A South African manual*. 4de uitgawe. Kaapstad: Oxford University Press Southern Africa.
- Petersen, K. & Govender, I. 2007. Health and health promotion. Themes and contexts of community psychology, in Visser, M. (red.). *Contextualising community psychology in South Africa*. Pretoria: Van Schaik Publishers. 168-177.
- Pilkington, H. 2007. Beyond 'peer pressure': Rethinking drug use and 'youth culture'. *International Journal of Drug Policy*, 18: 213-224.
- Pillay, J. 2012. Keystone Life Orientation (LO) teachers: Implications for educational, social, and cultural contexts. *South African Journal of Education*, 32: 167-177.
- Plüddemann, A., Myers, B.J. & Parry, C.D. 2008. Surge in treatment admissions related to methamphetamine use in Cape Town, South Africa: Implications for public health. *Drug and Alcohol Review*, 27(2):185-189. doi:10.1080/09595230701829363
- Plüddemann, A., Dada, S., Parry, C., Bhana, A., Bachoo, S., Perreira, T., Nel, E., Mncwabe, T., Gerber W. & Freytag, K. 2010a. Monitoring alcohol and drug abuse trends in South Africa (July 1996–June 2010). *SACENDU Research Brief*, 13(2): 1-15
- Plüddemann, A., Dada, S., Parry, C., Bhana, A., Perreira, T., Nel, E., Mncwabe, T., Gerber, W. & Aboagye, L. 2010b. Monitoring alcohol and drug abuse trends in

- South Africa (July 1996–December 2009): Phase 27. *SACENDU Research Brief*, 13(1): 1-15.
- Potgieter, C., Roos, V. & Lynch, I. 2009. Contemporary social issues: Counselling interventions, in Van Niekerk, E. & Hay, J. (reds.). *Handbook of youth counselling*. Sandton, Johannesburg: Heinemann. 382-386.
- Preston-Shoot, M. 2007. *Effective groupwork*. New York: Palgrave MacMillan.
- Prins, A. & Van Niekerk, E. 2009. A model as a vehicle for systemic intervention, in Van Niekerk, E. & Hay, J. (reds.). *Handbook of youth counselling*. Sandton, Johannesburg: Heinemann. 44-90.
- Reddy, S.P., James, S., Sewpaul, R., Sifunda, S., Ellahebokus., A., Kambaran, N.S. & Omardien, R.G. 2013. *Umthente Uhlaba Usamila – The 3rd South African National Youth Risk Behaviour Survey 2011*. Kaapstad: Suid-Afrikaanse Mediese Navorsingsraad.
- Riley, E., Infante, M. & Warren, K. 2011. Foetal alcohol syndrome disorders: An overview. *Neuropsychological Review*, 21: 73-80.
- Salameh, E.M. 2011. Irrational beliefs among Jordanian college students and relationship with self-confidence. *Asian Social Science*, 7(5): 137-144.
- SANCADD (South African National Council on Alcoholism and Drug Dependence). 2017 [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.saferspaces.org.za/organisation/entry/sanca-national> [2017, Julie 19].
- Schurink, W., Fouché, C.B. & De Vos, A.S. 2011. Qualitative data analysis and interpretation, in De Vos, A.S., Delport, C.S.L., Fouche, C.B. & Strydom, H. (reds.). *Research at grassroots: For the social sciences and human service professions*. 4de uitgawe. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Seker, H. & Guney, B.G. 2012. History of science in the physics curriculum: A directed content analysis of historical sources. *Science and Education*, 21: 683-703.

- Siegel, D. 2014. The essence of adolescence [Aanlyn]. Beskikbaar: drdansiegel/blog/2014/02/07/the-essence-of-adolescence/ [2020, April 29].
- Siegfried, N., Parry, C. & Myers, B. 2016. Cannabinoids for medicinal use [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.health-e.org.za/wp-content/uploads/2016/01/Cannabinoids.pdf> [2019, November 17].
- Silveri, M.M., Dager, A.D., Cohen-Gilbert, J.E. & Sneider, J.T. 2016. Neurobiological signatures associated with alcohol and drug use in the human adolescent brain. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 70(20): 244-259.
- Shillington, K. 2012. *History of Africa*. 3de uitgawe. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Slabbert, I. 2015. Die rol van alkohol- en middelemisbruik by vrouemishandeling: 'n Maatskaplikewerk perspektief. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 55(4): 665-680.
- Smit, E.I. 2014. Die evaluering van 'n maatskaplikewerk voorkomingsprogram vir swart tieners met selfmoordneigings in die Noordwes-Provinsie. Ongepubliseerde proefskrif. Noordwes-Universiteit, Potchefstroomkampus: Potchefstroom.
- Sonn, B., Santens, A. & Ravau, S. 2011. Hearing Learner Voice in Health promoting schools through participatory action research. *Perspectives in Education*, 29(1): 94-95.
- Soul City Institute. 2017. *A review of literature on drug and substance abuse amongst youth and young women in South Africa* [Aanlyn]. Beskikbaar: www.greateralextoday.co.za/recentpost.php?id=1114 [2020, July 20]
- South African National Youth Risk Behaviour Survey (SANYRBS). 2010. Cape Town: South African Medical Research Council [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://www.mrc.ac.za/healthpromotion/healthpromotion.htm> [2018, Februarie 11].
- Steinberg, L. & Morris, A.S. 2001. Adolescent development. *Annual Review of Psychology*, 52: 83-100.

- Strachan, S. 2010. Misdaad in Okiep neem toe. *Die Plattelander*, 10 Maart: 7.
- Strydom, V.Z. 2011. The support needs of Life Orientation teachers in the further education and training band. Ongepubliseerde proefskrif (MEd). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Suid-Afrikaanse Onderwysunie. 2020. Heropening van skole. Nuwe direkteur gepubliseer kennisgewing 302 van 2020. Direktief 8(1) – (6): Simptome Sifting. *Newsflash | Nuusflits 42/2020*.
- Suter, W.N. 2012. *Introduction to educational research: A critical thinking approach*. Los Angeles: SAGE. Beskikbaar: <https://scholar.sun.ac.za> [2020, June 18].
- Sutton, D. & Martin-Jones, D. 2008. *Deleuze reframed*. Londen: IB Tauris & Co. Ltd.
- Swart, E. & Pettipher, R. 2016. A framework for understanding inclusion, in Landsberg, E., Kruger, D. & Swart, E. (reds.). *Addressing barriers to learning: A South African perspective*. Pretoria: Van Schaik. 3-27
- Swart, E. & Phasa, T. 2016. Family and community partnerships, in Landsberg, E., Kruger, D. & Swart, E. (reds.). *Addressing barriers to learning: A South African perspective*. Pretoria: Van Schaik. 265-289.
- Theron, D. 2013. Dorp word onrusbarend geteister met dwelms. *Namakwa Kletz*, 24 Maart: 15.
- Theron, L. & Dalzell, C. 2006. The specific Life Orientation needs of Grade 9 learners in the Vaal Triangle region. *South African Journal of Education*, 26(3): 397-412.
- Truter, L.C. 2013. Die assesseringspraktyke van laerskoolopvoeders in respons tot die verwagtinge van die Nasionale Kurrikulumverklaring. Ongepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Tudge, J.R.H., Mokrova, I., Hatfield, B.E. & Karnik, R.B. 2009. Uses and misuses of Bronfenbrenner's bio-ecological theory of human development. *Journal of Family Theory & Review*, 1: 198-210.

- Ungar, M. 2011. The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of an ascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81: 1-17.
- Van den Berg, E. 2016. Die identifisering, beskrywing en riglyne vir die ontwikkeling van veerkragtigheidskenmerke in gesinne waarvan 'n ouer alkohol misbruik: 'n gesinsperspektief. Ongepubliseerde proefskrif. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Van den Berg, E. & Greef, A.P. 2016. Bruin gesinne se belewenisse van die negatiewe uitwerking van ouerlike alkoholmisbruik. *LitNet Akademies*, 13(3): 241-273.
- Van der Merwe, P. 2009. Implementering van 'n skoolgebaseerde sosiaal-emosionele program as strategie teen misdaad en geweld. Ongepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- Van Dyk, A. 2013. *HIV and AIDS: Education, care and counselling: A multidisciplinary approach*. 5de uitgawe. Kaapstad: Pearson Education South Africa.
- Van Graan, M. 2010. Die rol van die leerderondersteuner binne inklusiewe onderwys. Ongepubliseerde Magister-verhandeling (MEd). Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Van Heerden-Pieterse, E. 2015. *Life skills: My journey, my destiny*. Pretoria: Van Schaik.
- Van Niekerk, E. & Hay, J. (eds.) 2009. *Handbook of youth counselling*. Sandton, Johannesburg: Heinemann.
- Van Zyl, A.E. 2013. Drug use amongst South African youths: Reasons and solutions. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(14): 581-590.
- Van Wyk, D. 2018. Dagma gewettig: Hoe raak dit skole? *Litnet* [Aanlyn]. Besikbaar: <https://www.litnet.co.za/category/menings/skoleseminaar/> [2020, Maart 15].
- Visser, M. 2007. *Contextualising community psychology in South Africa*. Pretoria: Van Schaik.

- Wallin, J.J. 2010. *A Deleuzian approach to curriculum. Essays on a pedagogical life*. New York: Palgrave Macmillan Publishers.
- Walton, K.L., Avenant, J. & Van Schalkwyk, I. 2016. Educators' experiences of their relationships with adolescents involved in drug use. *South African Journal of Education*, 36(3): 1-5.
- Wang, M.-C., Nyutu, P.N. & Tran, K.K. 2012. Coping, reasons for living and suicide in black college students. North Carolina. *Journal of Counseling & Development*, 90(4): 459-466.
- Wêreldgesondheidsorganisasie (WGO). 2013. *Global status report on alcohol and health*. Geneva: WGO.
- Whiting, P.F., Wolff, R.F., Deshpande, S., Di Nisio, M., Duffy, S., Hernandez, A.V., Keurentjes, J.C., Lang, S., Misso, K., Ryder, S., Schmidtkofer, S. Westwood, M. & Kleijnen, J. 2015. Cannabinoids for medical use: A systematic review and meta-analysis. *JAMA*, 313(24): 2456-2473.

Bylaag A

UNIVERSITEIT • STELLENBOSCH • UNIVERSITY
jou kennisvennoot • your knowledge partner

NOTICE OF APPROVAL

REC Humanities New Application Form

22 December 2018

Project number: 7538

Project Title: Grade 11 learners' perceptions of substance abuse by adolescence in a rural community

Dear Mr Basil Esau

Your REC Humanities New Application Form submitted on 11/11/2018 14:32 was reviewed and approved by the REC: Humanities.

Please note the following for your approved submission:

Ethics approval period:

Protocol approval date (Humanities) 29 November 2018	Protocol expiration date (Humanities) 28 November 2019
--	--

GENERAL COMMENTS:

Please take note of the General Investigator Responsibilities attached to this letter. You may commence with your research after complying fully with these guidelines.

If the researcher deviates in any way from the proposal approved by the REC: Humanities, the researcher must notify the REC of these changes.

Please use your SU project number (7538) on any documents or correspondence with the REC concerning your project.

Please note that the REC has the prerogative and authority to ask further questions, seek additional information, require further modifications, or monitor the conduct of your research and the consent process.

FOR CONTINUATION OF PROJECTS AFTER REC APPROVAL PERIOD

Please note that a progress report should be submitted to the Research Ethics Committee: Humanities before the approval period has expired if a continuation of ethics approval is required. The Committee will then consider the continuation of the project for a further year (if necessary)

Included Documents:

Document Type	File Name	Date	Version
Data collection tool	ACTIVITY IN CLASS	11/06/2018	
Default	4. ANTWOORDBRIEF STREEKBESTUURDER 8 JUNIE 2018	11/06/2018	
Default	5. ANTWOORD VAN SKOOLHOOF 8 JUNIE 2018	11/06/2018	
Default	6. ANTWOORD DANNY NEWMAN 8 JUNIE 2018	11/06/2018	
Default	7. ANTWOORD VAN FAMSA 2018	11/06/2018	
Research Protocol/Proposal	6. HOOFSTUK 1 7 NOVEMBER 2018	09/11/2018	
Parental consent form	3. INWILLIGINGSBRIEF AAN OUIERS 7 NOVEMBER 2018	09/11/2018	
Assent form 1.	1. INWILLIGINGSBRIEF AAN ALLE GRAAD 11 LEERDERS 7 NOVEMBER 2018	09/11/2018	
Assent form	1. INWILLIGINGSBRIEF AAN ALLE GRAAD 11 LEERDERS 7 NOVEMBER 2018	09/11/2018	
Informed Consent form	1. INWILLIGINGSBRIEF AAN ALLE GRAAD 11 LEERDERS 7 NOVEMBER 2018	09/11/2018	
Data collection tool	4. ONDERHOUDSKEDULE 24 OKTOBER 2018	09/11/2018	
Default	5. BRIEF AAN REC 7 NOVEMBER 2018	09/11/2018	

If you have any questions or need further help, please contact the REC office at cgraham@sun.ac.za.

Sincerely,

Clarissa Graham

REC Coordinator: Research Ethics Committee: Human Research (Humanities)

National Health Research Ethics Committee (NHREC) registration number: REC-050411-032.

The Research Ethics Committee: Humanities complies with the SA National Health Act No.61 2003 as it pertains to health research. In addition, this committee abides

by the ethical norms and principles for research established by the Declaration of Helsinki (2013) and the Department of Health

Guidelines for Ethical Research:

Principles Structures and Processes (2nd Ed.) 2015. Annually a number of projects may be selected randomly for an external audit.

Investigator Responsibilities

Protection of Human Research Participants

Some of the general responsibilities investigators have when conducting research involving human participants are listed below:

1. Conducting the Research. You are responsible for making sure that the research is conducted according to the REC approved research protocol. You are also responsible for the actions of all your co-investigators and research staff involved with this research. You must also ensure that the research is conducted within the standards of your field of research.

2. Participant Enrollment. You may not recruit or enroll participants prior to the REC approval date or after the expiration date of REC approval. All recruitment materials for any form of media must be approved by the REC prior to their use.

3. Informed Consent. You are responsible for obtaining and documenting effective informed consent using **only** the REC-approved consent documents/process, and for ensuring that no human participants are involved in research prior to obtaining their informed consent. Please give all participants copies of the signed informed consent documents. Keep the originals in your secured research files for at least five (5) years.

4. Continuing Review. The REC must review and approve all REC-approved research proposals at intervals appropriate to the degree of risk but not less than once per year. There is **no grace period**. Prior to the date on which the REC approval of the research expires, **it is your responsibility to submit the progress report in a timely fashion to ensure a lapse in REC approval does not occur**. If REC approval of your research lapses, you must stop new participant enrollment, and contact the REC office immediately.

5. Amendments and Changes. If you wish to amend or change any aspect of your research (such as research design, interventions or procedures, participant population, informed consent document, instruments, surveys or recruiting material), you must submit the amendment to the REC for review using the current Amendment Form. You **may not initiate** any amendments or changes to your research without first obtaining written REC review and approval. The **only exception** is when it is necessary to eliminate apparent immediate hazards to participants and the REC should be immediately informed of this necessity.

6. Adverse or Unanticipated Events. Any serious adverse events, participant complaints, and all unanticipated problems that involve risks to participants or others, as well as any research related injuries, occurring at this institution or at other performance sites must be reported to Maléne Fouché within **five (5) days** of discovery of the incident. You must also report any instances of serious or continuing problems, or non-compliance with the RECs requirements for protecting

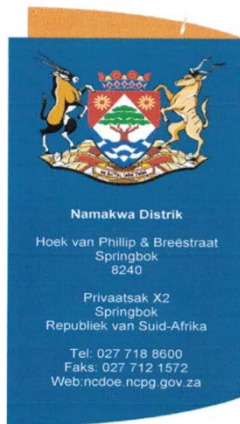
human research participants. The only exception to this policy is that the death of a research participant must be reported in accordance with the Stellenbosch University Research Ethics Committee Standard Operating Procedures. All reportable events should be submitted to the REC using the Serious Adverse Event Report Form.

7. Research Record Keeping. You must keep the following research related records, at a minimum, in a secure location for a minimum of five years: the REC approved research proposal and all amendments; all informed consent documents; recruiting materials; continuing review reports; adverse or unanticipated events; and all correspondence from the REC

8. Provision of Counselling or emergency support. When a dedicated counsellor or psychologist provides support to a participant without prior REC review and approval, to the extent permitted by law, such activities will not be recognised as research nor the data used in support of research. Such cases should be indicated in the progress report or final report.**9. Final reports.** When you have completed (no further participant enrollment, interactions or interventions) or stopped work on your research, you must submit a Final Report to the REC.**10. On-Site Evaluations, Inspections, or Audits.**

If you are notified that your research will be reviewed or audited by the sponsor or any other external agency or any internal group, you must inform the REC immediately of the impending audit/evaluation.

Bylaag B

DEPARTEMENT VAN ONDERWYS

Navrae: Me. KW Links
Verwysing: H2.8.2.2
Datum: 23 Mei 2018

Mnr. Basil Esau

NAVORSING BY [REDACTED] HOËRSKOOL

Toestemming om navorsing by SA van Wyk Hoërskool te doen word aan u verleen.

U moet egter self met die skool reël sodat onderrigtyd beskerm kan word.

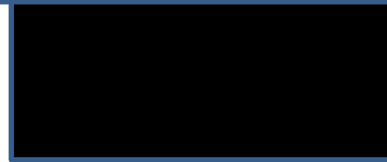
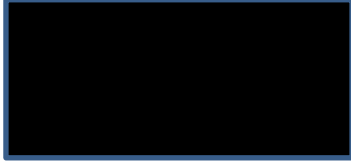
Byvoorbaat Dank

.....
KW LINKS (me.)
DISTRIK DIREKTEUR

Bylaag C

HOËRSKOOL

HIGH SCHOOL

1 Junie 2018

Heil die Leser

Toestemming word hiermee verleen aan mnr. B. Esau om as deel van sy studies onderhoude met leerders van hierdie skool – individueel en in groepsverband – te voer. Besoeke aan die skool sal vooraf gereël word.

Die uwe

Bylaag D

UNIVERSITEIT • STELLENBOSCH • UNIVERSITY
jou kennisvennoot • your knowledge partner

BRIEF AAN OUERS – TOESTEMMING WORD VERLEEN AAN MY KIND OM DEEL TE NEEM AAN NAVORSING

[ADOLESSENTE MIDDELEMISBRUIK IN 'N PLATTELANDSE GEMEENSAP: DIE SIENING VAN GRAAD 11 –LEERDERS]

U kind word gevra om deel te neem aan 'n navorsingstudie wat uitgevoer sal word deur Basil Esau (BA, HOD, HonsBEd). Ek is as student verbonde aan die Departement Opvoedkundige Sielkunde aan die Universiteit Stellenbosch en is tans besig is met my MeestersGraad in Opvoedkunde en spesialiseer in Opvoedkundige Ondersteuning. Die resultate van die navorsingstudie, waarvan die titel hierbo aangedui is, sal in 'n tesis, wat deel van my studies vorm, gebruik word. U seun/dogter is as moontlike deelnemer aan die studie gekies omdat hy/sy 'n Graad 11-leerder aan die navorsingskool is.

1. DOEL VAN DIE STUDIE

Die doel van die navorsingstudie is om die sienings van Graad 11-leerders rakende die oorsake en voorkoming van middelegebruik in 'n plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaapprovinsie te ondersoek.

2. PROSEDURES

Indien u inwillig dat u kind aan die studie mag deelneem, wil ek graag verduidelik wat van hom/haar verwag sal word. Ek wil net beklemtoon dat deelname aan die navorsingstudie totaal vrywillig is. Weiering om deel te neem sal u kind glad nie benadeel nie.

- Eerstens gaan ek van u kind verwag om tydens 'n Lewensoriënteringsperiode deel te neem aan 'n les oor middelemisbruik. Tydens die les gaan al die Graad 11-leerders aan 'n aktiwiteit deelneem om hulle sienings oor middelemisbruik onder adolessente te verken. Hierna sal ek

die belangrikheid en aard van die navorsing verder verduidelik en 'n uitnodiging rig vir vrywillige deelname aan die navorsing. Vier seuns en vier dogters sal uit die vrywilligers gekies word om verder aan die navorsingstudie deel te neem.

- Van die agt vrywillige deelnemers sal verwag word om tydens 'n individuele onderhoud verder oor die onderwerp saam te gesels.
- Hierna sal die vier dogters en vier seuns in twee afsonderlike fokusgroeponderhoude verder hulle sienings oor die onderwerp deel. Hierdie onderhoude sal spesifiek gebruik word om die onderwerp in meer diepte te ondersoek en om seker te maak dat alle aspekte aangespreek is.
- Deelname aan die onderhoude sal na skool geskied en die onderhoude sal altesaam ongeveer twee tot drie ure duur

3. MOONTLIKE RISIKO'S EN ONGEMAKLIKHEID

Die enigste risiko wat mag bestaan, is dat dit tydens die navorsing mag blyk dat u kind inligting of hulp benodig. Hy of sy kan die Lewensoriëntering-onderwyser of skoolhoof vir verdere inligting of hulp nader. Die persoon kan help om 'n afspraak met 'n geskikte professionele persoon te maak, indien nodig. Die volgende geskikte professionele persone wat aan die skool bekend is, is bereidwillig om hul dienste vir u kind aan te bied indien die situasie dit vereis:

Mnr. T.S. Newman

Opvoedkundige Sielkundige

BA, HOD, BEdPsig (UWK), MedPsig (US)

Praktyk no.: 0198269

Kortstraat 4

Xxxxxxxx

Zelna van den Heever

Maatskaplike Werker

FAMSA – Xxxxxxx

Klubstraat

Xxxxxxx

xxxx

xxxxxxxxx@famsaupt.co.za

www.famsaupt.org.za

4. MOONTLIKE VOORDELE VIR PROEFPERSONE EN/OF VIR DIE SAMELEWING

Deur aan die projek deel te neem, kan jou kind 'n belangrike bydrae maak om middelemisbruik onder adolessente beter te verstaan en om 'n effektiewe wyse te vind om die uitdaging binne die skoolstelsel of die gemeenskap aan te spreek. Jou kind se sienings en voorstelle sal dus baie waardeer word.

5. VERGOEDING VIR DEELNAME

Geen vergoeding sal betaal word aan deelnemers aan die navorsingsprojek nie. Dit word op 'n vrywillige basis gedoen.

6. VERTROULIKHEID

Enige inligting wat deur middel van die navorsing verkry word en wat met jou kind of jou skool in verband gebring kan word, sal vertroulik bly. Inligting sal slegs met jou en jou kind se toestemming bekend gemaak word of soos deur die wet vereis. Vertroulikheid sal ten alle tye gehandhaaf word deur die aanbring van kodes op die vraelyste waartoe slegs ek as navorser en my studieleier toegang sal hê.

Soos dit wetlik vereis word sal alle data sal deur die navorser in sy privaat woning op 'n persoonlike rekenaar of in 'n sluitbare lêerkabinet bewaar word en n ongeveer 'n dekade later, soos vereis, vernietig word.

Vir die doeleindes vir die skryf en publikasie van die navorsingstesis en enige ander akademiese publikasie in die verband, sal deelnemers aan die projek se name nie gebruik word nie. Waar dit nodig blyk te wees, sal 'n kode gebruik word. Die navorsingskool en -gemeenskap sal ook nie geïdentifiseer word nie.

7. DEELNAME EN ONTTREKKING

U kan self besluit of u kind aan die studie mag deelneem of nie. Indien u inwillig om u kind aan die studie te laat deelneem, kan u te eniger tyd u kind daaraan onttrek sonder enige nadelige gevolge. U kind kan ook weier om op bepaalde vrae te antwoord, maar steeds aan die studie deelneem. Die ondersoeker kan u kind aan die studie onttrek indien omstandighede dit noodsaaklik maak.

8. IDENTIFIKASIE VAN ONDERSOEKERS

Indien u enige vrae of besorgdheid omtrent die navorsing het, staan dit u vry om in verbinding te tree met die volgende persone:

Hoofnavorser: Basil Esau

Posadres: Posbus 138

Xxxxxxx

xxxxxx

Kontaknommers: Sel no.: 0713426810

[E – pos BasilE@ncrtvet.co.za](mailto:pos.BasilE@ncrtvet.co.za)

Studieleier: Dr Marietjie Oswald

Departement Opvoedkundige Sielkunde

Fakulteit Opvoedkunde

Universiteit Stellenbosch

Kontaknommers: 021 8552709/0846121687

E – pos: mmoswald@sun.ac.za

9. REGTE VAN PROEFPERSONE

U kan te eniger tyd u inwilliging terugtrek en u deelname beëindig, sonder enige nadelige gevolge vir u of u kind. Deur deel te neem aan die navorsing doen u geensins afstand van enige wetlike regte, eise of regsmiddel nie. Indien u vrae het oor u regte as proefpersoon by navorsing, skakel met me Maléne Fouché (021 808 4222; mfouche@sun.ac.za) van die Afdeling Navorsingsontwikkeling, Universiteit van Stellenbosch.

UNIVERSITEIT•STELLENBOSCH•UNIVERSITY
jou kennisvennoot • your knowledge partner

INWILLIGING OM DEEL TE NEEM AAN NAVORSING ONDER 18 JAAR

ADOLESENTE MIDDELEMISBRUIK IN 'N PLATTELANDSE GEMEENSKAP: DIE SIENING VAN GRAAD 11-LEERDERS

Jy as Graad 11-leerder word gevra om deel te neem aan 'n navorsingsprojek wat uitgevoer word deur my, Basil Esau (BA, HOD, HonsBEd). Ek is tans besig is met my MeestersGraad in Opvoedkunde aan die Universiteit van Stellenbosch en spesialiseer in Opvoedkundige Ondersteuning. Die resultate van die navorsingstudie, waarvan die titel hierbo aangedui is, sal in 'n tesis, wat deel van my studies vorm, gebruik word. Jy is as 'n moontlike deelnemer aan die studie geïdentifiseer omdat jy 'n Graad 11-leerder is wat binne die kategorie van 'n adolessent val.

- **DOEL VAN DIE STUDIE**

Die doel van die navorsingstudie is om die sienings van Graad 11-leerders rakende die oorsake en voorkoming van middelemisbruik in 'n plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaapprovinsie te ondersoek.

- **PROSEDURES**

Deelname aan die navorsingstudie is totaal vrywillig. Weiering om deel te neem sal jou glad nie benadeel nie. Indien jy instem om deel van my navorsingstudie te word, sal die volgende van jou verwag word:

- Eerstens gaan ek van jou verwag om tydens 'n Lewensoriënteringsperiode deel te neem aan 'n les oor middelemisbruik. Tydens die les gaan van jou verwag word om aan 'n aktiwiteit deel te neem om jou sienings oor middelemisbruik onder adolessente te verken. Hierna sal ek die belangrikheid en aard van die navorsing verder verduidelik en 'n uitnodiging rig om vrywillig

aan die navorsing deel te neem. Vier seuns en vier dogters sal uit die vrywilligers gekies word om verder aan die navorsingstudie deel te neem.

- Van die agt vrywillige deelnemers sal verwag word om tydens 'n individuele onderhoud verder oor die onderwerp saam te gesels.
- Hierna sal die vier dogters en vier seuns in twee afsonderlike fokusgroeponderhoude verder julle sienings oor die onderwerp deel. Hierdie onderhoude sal spesifiek gebruik word om die onderwerp in meer diepte te ondersoek en om seker te maak dat alle aspekte aangespreek is.
- Deelname aan die onderhoude sal na skool geskied en die onderhoude sal altesaam ongeveer twee tot drie ure duur.

- **MOONTLIKE RISIKO'S EN ONGEMAKLIKHEID**

Die enigste risiko wat mag bestaan, is dat dit tydens die navorsing mag blyk dat jy verdere inligting of hulp verlang. Jy kan die Lewensoriëntering-onderwyser of skoolhoof vir verdere inligting of hulp nader. Die persoon kan help om 'n afspraak met 'n geskikte professionele persoon te maak. Die volgende geskikte professionele persone wat aan die skool bekend is, is bereidwillig om hul dienste vir jou as Graad 11-leerder aan te bied indien die situasie dit vereis:

Mnr. T.S. Newman

Opvoedkundige Sielkundige

BA, HOD, BEdPsig (UWK), MedPsig (US)

Praktyk no.: 0198269

Kortstraat 4

Xxxxxxx

Dannyw007@gmail.com

Me. Zelna van den Heever

Maatskaplike Werker

FAMSA – xxxxxxxx

Klubstraat

Xxxxxxxxxx

xxxx

xxxx@famsaupt.co.za

www.famsaupt.org.za

- **MOONTLIKE VOORDELE VIR PROEFPERSONE EN/OF VIR DIE SAMELEWING**

Deur aan die projek deel te neem, kan jy 'n belangrike bydrae maak om middelemisbruik onder adolessente beter te verstaan en om 'n effektiewe wyse te vind om die uitdaging binne die skoolstelsel of die gemeenskap aan te spreek. Jou bydrae sal dus baie verwelkom word en terugvoer aan die relevante persone of instansies mag 'n positiewe verskil maak aan die bestuur van die besondere uitdaging.

- **VERGOEDING VIR DEELNAME**

Daar sal geen vergoeding vir jou deelname wees nie aangesien betrokkenheid by die navorsingsprojek vrywilliglik is.

- **VERTROULIKHEID**

Enige inligting wat deur middel van die navorsing verkry word en wat met jou of jou skool in verband gebring kan word, sal vertroulik bly. Inligting sal slegs met jou en jou ouers se toestemming bekend gemaak word of soos deur die wet vereis. Vertroulikheid sal ten alle tye gehandhaaf word deur die aanbring van kodes op die vraelyste waartoe slegs ek as navorser en my studieleier toegang sal hê. Soos vereis word, sal alle datavorms in die navorser se privaatwoning veilig op sy rekenaar of in 'n sluitbare lêerkabinet vir 'n dekade bewaar word. Hierna sal dit uitgewis en vernietig word. Vir die

doeleindes van die skryf en publikasie van die navorsingstesis en enige ander akademiese publikasie in die verband, sal deelnemers of die skool se name nie gebruik word nie. Waar nodig sal 'n kode gebruik word. In die navorsingsverslag sal ook geen verwysing na die navorsingsgemeenskap verskyn nie.

- **DEELNAME EN ONTTREKKING**

Jy kan self besluit of jy aan die studie wil deelneem of nie. Indien jy inwillig om aan die studie deel te neem, kan jy te eniger tyd jou daaraan onttrek sonder enige nadelige gevolge. Jy kan ook weier om op bepaalde vrae te antwoord, maar steeds aan die studie deelneem. As navorser kan ek jou aan die studie laat onttrek indien omstandighede dit noodsaaklik maak. Jy moet ook weet dat jou identiteit ten alle koste bewaar sal bly.

- **IDENTIFIKASIE VAN ONDERSOEKERS**

Indien u enige vrae of besorgdheid omtrent die navorsing het, staan dit u vry om in verbinding te tree met:

Hoofnavorser: Basil Esau

Posadres: Posbus 138

Xxxxxx

xxxx

Kontaknommers: Sel no.: 0713426810

[E – pos BasilE@ncrtvet.co.za](mailto:pos_BasilE@ncrtvet.co.za)

Studieleier: Dr Marietjie Oswald

Departement Opvoedkundige Sielkunde

Fakulteit Opvoedkunde

Universiteit Stellenbosch

Kontaknommers: 021 8552709/0846121687

E – pos: mmoswald@sun.ac.za

- **REGTE VAN PROEFPERSONE**

Jy kan te eniger tyd jou inwilliging terugtrek en jou deelname beëindig, sonder enige nadelige gevolge vir jou. Deur deel te neem aan die navorsing doen jy geensins afstand van enige wetlike regte, eise of regsmiddel nie. Indien jy vrae het oor jou regte as proefpersoon by navorsing, skakel met Me Maléne Fouché [mfouche@sun.ac.za; 021 808 4622] van die Afdeling Navorsingsontwikkeling.

VERKLARING DEUR PROEFPERSOON OF SY/HAAR REGSVERTEENWOORDIGER

Die bostaande inligting is aan my,, gegee en verduidelik deur Basil Esau (navorser) in Afrikaans enek is dié taal magtig. Ek is die geleentheid gebied om vrae te stel en my vrae is tot my bevrediging beantwoord.

Ek willig hiermee vrywillig in om deel te neem aan die studie. 'n Afskrif van hierdie vorm is aan my gegee.

Naam van deelnemer

Naam van regsverteenvoordiger (indien van toepassing)

Handtekening van proefpersoon/deelnemer of regsverteenvoordiger

Datum

VERKLARING DEUR ONDERSOEKER

Ek verklaar dat ek die inligting in hierdie dokument vervat verduidelik het aan
..... as deelnemer en hy/sy
regsverteenvoorder Hy/sy is aangemoedig en
oorgenoeg tyd gegee om vrae aan my te stel. Dié gesprek is in Afrikaans gevoer en geen vertaler is
gebruik nie.

Handtekening van ondersoeker

Datum

Goedgekeur Subkomitee A 25 Oktober 2004

UNIVERSITEIT•STELLENBOSCH•UNIVERSITY
jou kennisvenoot • your knowledge partner

INWILLIGING OM DEEL TE NEEM AAN NAVORSING BO 18 JAAR

ADOLESENTE MIDDELEMISBRUIK IN 'N PLATTELANDSE GEMEENSAP: DIE SIENING VAN GRAAD 11-LEERDERS

Jy as Graad 11-leerder word gevra om deel te neem aan 'n navorsingsprojek wat uitgevoer word deur my, Basil Esau (BA, HOD, HonsBEEd). Ek is tans besig is met my MeestersGraad in Opvoedkunde aan die Universiteit van Stellenbosch en spesialiseer in Opvoedkundige Ondersteuning. Die resultate van die navorsingstudie, waarvan die titel hierbo aangedui is, sal in 'n tesis, wat deel van my studies vorm, gebruik word. Jy is as 'n moontlike deelnemer aan die studie geïdentifiseer omdat jy 'n Graad 11-leerder is wat binne die kategorie van 'n adolessent val.

1. DOEL VAN DIE STUDIE Die doel van die navorsingstudie is om die sienings van Graad 11-leerders rakende die oorsake en voorkoming van middelemisbruik in 'n plattelandse gemeenskap in die Noord-Kaapprovinsie te ondersoek.

2. PROSEDURES

Deelname aan die navorsingstudie is totaal vrywillig. Weiering om deel te neem sal jou glad nie benadeel nie. Indien jy instem om deel van my navorsingstudie te word, sal die volgende van jou verwag word:

- Eerstens gaan ek van jou verwag om tydens 'n Lewensoriënteringsperiode deel te neem aan 'n les oor middelemisbruik. Tydens die les gaan van jou verwag word om aan 'n aktiwiteit deel te neem om jou sienings oor middelemisbruik onder adolessente te verken. Hierna sal ek die belangrikheid en aard van die navorsing verder verduidelik en 'n uitnodiging rig om vrywillig aan die navorsing deel te neem. Vier seuns en vier dogters sal uit die vrywilligers gekies word om aan die navorsingstudie deel te neem.
- Van die agt vrywillige deelnemers sal verwag word om tydens 'n individuele onderhoud verder oor die onderwerp saam te gesels.

- Hierna sal die vier dogters en vier seuns in twee afsonderlike fokusgroeponderhoude verder julle sienings oor die onderwerp deel. Hierdie onderhoude sal spesifiek gebruik word om die onderwerp in meer diepte te ondersoek en om seker te maak dat alle aspekte aangespreek is.
- Deelname aan die onderhoude sal na skool geskied en die onderhoude sal altesaam ongeveer twee tot drie ure duur.

3. MOONTLIKE RISIKO'S EN ONGEMAKLIKHEID

Die enigste risiko wat mag bestaan, is dat dit tydens die navorsing mag blyk dat jy as adolessent hulp benodig, kan jy die Lewensoriëntering-onderwyser en skoolhoof vir verdere inligting of hulp nader. Die persoon kan help om 'n afspraak met 'n geskikte professionele persoon te maak. Die volgende geskikte en professionele persone wat aan die skool bekend is, is bereidwillig om hul dienste vir jou as Graad 11-leerder aan te bied indien die situasie dit vereis, naamlik.:

Mnr. T.S. Newman

Opvoedkundige Sielkundige

BA, HOD, BEdPsig (UWK), MedPsig (US)

Praktyk no.: 0198269

Kortstraat 4

Xxxxxxx

Dannyw007@gmail.com

Me. Zelna van den Heever

Maatskaplike Werker

FAMSA – Xxxxxxx

Klubstraat

Xxxxxxx

xxxx

[xxxxxxx HYPERLINK "mailto:springbok@famsaupt.co.za"@famsaupt.co.za](mailto:springbok@famsaupt.co.za)

www.famsaupt.org.za

4. MOONTLIKE VOORDELE VIR PROEFPERSONE EN/OF VIR DIE SAMELEWING

Deur aan die projek deel te neem, kan jy 'n belangrike bydrae maak om middelemisbruik onder adolessente beter te verstaan en om 'n effektiewe wyse te vind om die uitdaging binne die skoolstelsel of die gemeenskap aan te spreek. Jou bydrae sal dus baie verwelkom word en terugvoer aan die relevante persone of instansies mag 'n positiewe verskil maak aan die bestuur van die besondere uitdaging.

5. VERGOEDING VIR DEELNAME Daar sal geen vergoeding vir jou deelname wees nie aangesien betrokkenheid by die navorsingsprojek vrywilliglik is.

6. VERTROULIKHEID Enige inligting wat deur middel van die navorsing verkry word en wat met jou of jou skool in verband gebring kan word, sal vertroulik bly. Inligting sal slegs met jou en jou ouers se toestemming bekend gemaak word of soos deur die wet vereis. Vertroulikheid sal ten alle tye gehandhaaf word deur die aanbring van kodes op die vraelyste waartoe slegs ek as navorser en my studieleier toegang sal hê. Soos vereis word, sal alle datavorms in die navorser se privaatwoning veilig op sy rekenaar of in 'n sluitbare lêerkabinet vir 'n dekade bewaar word. Hierna sal dit uitgewis en vernietig word. Vir die doeleindes van die skryf en publikasie van die navorsingstesis en enige ander akademiese publikasie in die verband, sal deelnemers of die skool se name nie gebruik word nie. Waar nodig sal 'n kode gebruik word. In die navorsingsverslag sal ook geen verwysing na die navorsingsgemeenskap verskyn nie.

7. DEELNAME EN ONTTREKKING

Jy kan self besluit of jy aan die studie wil deelneem of nie. Indien jy inwillig om aan die studie deel te neem, kan jy te eniger tyd jou daaraan onttrek sonder enige nadelige gevolge. Jy kan ook weier om op bepaalde vrae te antwoord, maar steeds aan die studie deelneem. As navorser kan ek jou aan die studie laat onttrek indien omstandighede dit noodsaaklik maak. Jy moet ook weet dat jou identiteit ten alle koste bewaar sal bly.

8. IDENTIFIKASIE VAN ONDERSOEKERS

Indien u enige vrae of besorgdheid omtrent die navorsing het, staan dit u vry om in verbinding te tree met:

Hoofnavorser: Basil Esau

Posadres: Posbus 138

Xxxxxx

xxxx

Kontaknommers: Sel no.: 0713426810

[E – pos BasilE@ncrtvet.co.za](mailto:pos_BasilE@ncrtvet.co.za)

Studieleier: Dr Marietjie Oswald

Departement Opvoedkundige Sielkunde

Fakulteit Opvoedkunde

Universiteit Stellenbosch

Kontaknommers: 021 8552709/0846121687

E – pos: mmoswald@sun.ac.za

9. REGTE VAN PROEFPERSONE

Jy kan te eniger tyd jou inwilliging terugtrek en jou deelname beëindig, sonder enige nadelige gevolge vir jou. Deur deel te neem aan die navorsing doen jy geensins afstand van enige wetlike regte, eise of regspraak nie. Indien jy vrae het oor jou regte as proefpersoon by navorsing, skakel met Me Maléne Fouché [mfouche@sun.ac.za; 021 808 4622] van die Afdeling Navorsingsontwikkeling.

VERKLARING DEUR PROEFPERSOON OF SY/HAAR REGSVERTEENWOORDIGER

Die bostaande inligting is aan my,, gegee en verduidelik deur Basil Esau (navorser) in Afrikaans en

.....ek is dié taal magtig. Ek is die geleentheid gebied om vrae te stel en my vrae is tot my bevrediging beantwoord.

Ek willig hiermee vrywillig in om deel te neem aan die studie. 'n Afskrif van hierdie vorm is aan my gegee.

Naam van deelnemer

Naam van regsverteenvoordiger (indien van toepassing)

Handtekening van proefpersoon/deelnemer of regsverteenvoordiger

Datum

VERKLARING DEUR ONDERSOEKER

Ek verklaar dat ek die inligting in hierdie dokument vervat verduidelik het aan as deelnemer en hy/sy regsverteenvoordiger Hy/sy is aangemoedig en oorgenoeg tyd gegee om vrae aan my te stel. Dié gesprek is in Afrikaans gevoer en geen vertaler is gebruik nie.

Handtekening van ondersoeker

Datum

Goedgekeur Subkomitee A 25 Oktober 2004

Bylaag E

SKEDULE VIR SEMI-GESTRUKTUREERDE INDIVIDUELE ONDERHOUDE

<ul style="list-style-type: none">• Hoe verstaan jy die woord 'middelemisbruik'? <i>Wat sluit jy alles onder die term 'middelemisbruik' in?</i> <i>Wat dink jy is die gevolge van middelemisbruik vir adolessente?</i>
<ul style="list-style-type: none">• Wat is jou eerlike mening oor middelemisbruik onder adolessente?
<ul style="list-style-type: none">• Wat is na jou mening die omvang van onwettige middelemisbruik onder adolessente in jou gemeenskap? <i>Hoeveel kinders, dink jy, gebruik onwettige middele in die gemeenskap waar jy bly?</i> <i>Hoeveel kinders, dink jy, misbruik/gebruik middele in jou skool?</i>
<ul style="list-style-type: none">• Wat weet jy van die praktyk van middelemisbruik onder adolessente in jou konteks? <i>Is jy bewus van watter middele adolessente meestal gebruik?</i> <i>Weet jy waar hulle die middele sou kry?</i> <i>Wanneer gebruik hulle die middele?</i> <i>Hoe gereeld gebruik hulle die middele?</i> <i>Praat die kinders openlik oor hulle gebruik van onwettige middele?</i> <i>Probeer die kinders wat middele misbruik ander kinders te oorreed om onwettige middele te gebruik?</i>
<ul style="list-style-type: none">• Waarom, dink jy, misbruik adolessente in jou omgewing middele? <i>Watter faktore in hulle huis, na jou mening, gee hiertoe aanleiding?</i>

Watter faktore in die **skool**, na jou mening, gee hiertoe aanleiding?

Watter faktore in die **gemeenskap**, na jou mening, gee hiertoe aanleiding?

Watter rol speel die **portuurgroep**, na jou mening, in die misbruik van middele?

- **Hoe dink jy kan middelemisbruik onder adolessente voorkom word?**

Watter **adolessente (kinders)** sal nooit middele misbruik nie?

Hoe kan adolessente gehelp word om nie by middelemisbruik betrokke te raak nie?

Watter bydrae kan **vriende** maak om die misbruik van middele te voorkom?

Watter faktore binne die **gesin** kan help dat kinders nie by middelemisbruik betrokke te raak?

Watter bydrae kan die **gemeenskap** maak om middelemisbruik te voorkom?

- **Watter bydrae kan die skool maak om middelemisbruik aan te spreek?**

Wat doen jou skool reeds om middelemisbruik te voorkom?

Kan jy persoonlik aanbevelings maak oor wat die skool meer kan doen om middelemisbruik te voorkom?

Watter reëls en regulasies het die skool neergelê oor middelemisbruik?

Na jou mening, word hierdie reëls reg en konsekwent toegepas?

(Motiveer asseblief jou antwoord)

Op hoedanige wyse word die plaaslike gemeenskap by die skool betrek in die voorkoming van middelemisbruik?

Is jy bewus van beraders of maatskaplike werkers waarheen kinders met 'n middeleprobleem deur die skool verwys word?

- **Wat is die rol van die vak Lewensoriëntering in die voorkoming en aanspreek van middelemisbruik?**

Watter kennis het jy reeds oor middele en die misbruik daarvan in die

Lewensoriënterings-klaskamer verwerf?

*Is die **kennis** wat jy deur middel van die vak Lewensoriëntering verwerf genoegsaam om jou **houding en gedrag** teenoor die misbruik van middele te beïnvloed? (**Verskaf asseblief redes vir jou antwoord**).*

Watter aanbevelings sou jy aan onderwysers oor die vak Lewensoriëntering wou maak spesifiek met betrekking tot die voorkoming van middelemisbruik?

Waarom, dink jy, gebruik adolessente middele ten spyte van genoegsame kennis oor die negatiewe uitwerking en gevare van verslawing?

- **Is daar enige verdere bydrae wat jy tot die gesprek oor middelemisbruik sou wou maak?**

Bylaag F

VOORBEELD VAN 'N INDIVIDUELE ONDERHOUD

<p>• Hoe verstaan jy die woord 'middelemisbruik'?</p> <p><i>Wat sluit jy alles onder die term 'middelemisbruik' in?</i></p> <p>Antwoord:</p> <p>Ek sluit in alkohol, tik, dagga en dwelms in.</p> <p><i>Wat dink jy is die gevolge van middelemisbruik vir adolessente?</i></p> <p>Antwoord:</p> <p>Die gevolge van middelemisbruik is: Jy verloor bestemming, jou motivering in die lewe.</p>
<p>• Wat is jou eerlike mening oor middelemisbruik onder adolessente?</p> <p>Antwoord:</p> <p>Dit is mense wat verslaaf aan dwelms is, hulle dink hul moet dit gebruik, ook as gevolg van ledigheid.</p>
<p>• Wat is na jou mening die omvang van onwettige middelemisbruik onder adolessente in jou gemeenskap?</p> <p><i>Hoeveel kinders, dink jy, gebruik onwettige middele in die gemeenskap waar jy woon?</i></p> <p>Antwoord:</p> <p>Omtrent so veertig in die ouderdomsgroep tussen die ouderdom 12 – 18 jaar gebruik onwettige middele.</p> <p><i>Hoeveel kinders, dink jy, gebruik middele in jou skool?</i></p> <p>Antwoord:</p> <p>Maksimum 30 leerders gebruik middele. En ek lees aan hulle lyftaal want dit gee vir my 'n aanduiding.</p>
<p>• Waarom, dink jy, gebruik adolessente in jou omgewing middele?</p> <p><i>Watter faktore in hulle huis, na jou mening, gee hiertoe aanleiding?</i></p> <p>Antwoord:</p> <p>Werkloosheid en armoede.</p>

Jy kry nie genoeg aandag nie as gevolg van ouers wat werk.

Watter faktore in die skool, na jou mening, gee hiertoe aanleiding?

Antwoord:

Die leerders wil cool wees.

Hulle is nie gemotiveerd in die lewe nie.

Watter faktore in die gemeenskap, na jou mening, gee hiertoe aanleiding?

Antwoord:

Die meeste gemeenskappe wat onderontwikkeld is, waar weinig en geen werksgeleenthede is nie.

Watter rol speel die portuurgroep, na jou mening, in die misbruik van middele?

Antwoord:

My portuurgroep motiveer om middele meer te gebruik.

Sodat hulle gesien kan word hulle gee om vir jou.

- **Hoe dink jy kan middelemisbruik onder adolessente voorkom word?**

Watter adolessente sal nooit middele misbruik nie?

Antwoord:

Die wat ten volle ingelig is oor die nagevolge van middelemisbruik.

Asook adolessente wat voorheen dwelms en wat uitvind/ervaar het dat middelemisbruik lei tot verslawing. Dit is hulle wat nie meer dwelms sal misbruik nie.

Hoe kan adolessente gehelp word om nie by middelemisbruik betrokke te raak nie?

Antwoord:

Geleentheid moet aangebied word om hul produktief te maak, geleentheid wat sinvol is wat iets beteken in hulle lewe.

Jy kry nie genoeg aandag nie as gevolg van ouers wat werk. Ouers moet meer aandag aan hulle kinders skenk by die huis.

Watter bydrae kan vriende maak om die misbruik van middele te voorkom?

Antwoord:

Mekaar te inspireer, motiveer en te praat oor die gevolge van middelemisbruik.

Om plekke waar middelemisbruik beskikbaar is en om mense wat middelemisbruik te vermy.

Watter faktore binne die gesin kan help dat kinders nie by middelemisbruik betrokke te raak nie?

Antwoord:

As die gesin (ouers en kinders) gereeld daaroor praat.

Om die kinders se voordele af te sny byvoorbeeld: gee vir die kinders minder of geen sakgeld, verhoed hulle om hul maats te gaan besoek, en koop ook nie meer vir hulle verversings en liggaamlike gebruiksmiddele soos parfuum nie.

Watter bydrae kan die gemeenskap maak om middelemisbruik te voorkom?

Polisie, privaatlede wat ondersoeke doen in die gemeenskap om middelemisbruik te bekamp en diegene in hegtenis te neem wat dit verkoop en misbruik.

- **Watter bydrae kan die skool maak om middelemisbruik aan te spreek?**

Antwoord:

Bied programme aan, wys hoe die middele lyk, gee meer gedetailleerde informasie.

Wat doen jou skool reeds om middelemisbruik te voorkom?

Kan jy persoonlik aanbevelings maak oor wat die skool meer kan doen om middelemisbruik te voorkom?

Antwoord:

Die skool moet beter en meer inligting kry om aan die leerders te gee omdat baie van die leerders is nog oningelig.

Watter reëls en regulasies het die skool neergelê oor middelemisbruik?

Na jou mening, word hierdie reëls reg en konsekwent toegepas?

Antwoord:

Die reëls word reg en konsekwent toegepas want daar word nie onderskeid getref tussen die verskillende Graad leerders nie. Almal word onder die dieselfde kam geskeer wanneer die reëls oortree word betreffende middelemisbruik.

Op hoedanige wyse word die plaaslike gemeenskap by die skool betrek in die voorkoming van middelemisbruik?

Antwoord:

Na my mening weet wat dit aan die skoolgemeenskap doen, almal is nie ingelig nie. Programme hou en funksies hou om in te lig.

Is jy bewus van beraders of maatskaplike werkers waarheen kinders met 'n middeleprobleem deur die skool verwys word?

Antwoord:

Ja, hulle kom hou Maandae by die skoolbyeenkomste gereeld praatjies oor middelemisbruik.

Ja, besoek die skool gereeld. Twee keer per maand.

Ons word ingelig oor die besoeke met die doel om leerders in te lig.

Die Maatskaplike werkers se hoofdoelwitte is om leerders aan te moedig om nie betrokke te raak nie.

Hulle nooi ook die leerders uit om met hulle te kom praat oor hulle misbruik en – verslawingsprobleem.

- **Wat is die rol van die vak Lewensoriëntering in die voorkoming en aanspreek van misbruik?**

Watter kennis het jy reeds oor misbruik daarvan in die Lewensoriënteringsklaskamer verwerf?

Antwoord:

Sover algemene kennis wat verbreed is vanaf jaar tot jaar, dieper ondersoek word.

Is die kennis wat jy deur middel van die vak Lewensoriëntering verwerf genoegsaam om jou houding en gedrag teenoor die misbruik van misbruik te beïnvloed? (Verskaf asseblief redes vir jou antwoord).

Antwoord:

Ja, dit het my verander as gevolg van meer kennis, dit het by my meer insig gegee. Ek het tot die slotsom gekom dat jy nie keuses kan maak vir misbruik nie.

Watter aanbevelings sou jy aan onderwysers oor die vak Lewensoriëntering wou maak spesifiek met betrekking tot die voorkoming van misbruik?

Antwoord:

Die onderwyser moet meer verwys na bronne wat vir hulle en die leerders beter voorbeelde kan gee oor misbruik, byvoorbeeld internet en boeke.

Die onderwyser se aanbieding in die LO klas oor misbruik moet meer visueel wees deur gebruik te maak van prente en spotprente as samevatting sodat leerders beter begrip en insig kan ontwikkel oor misbruik.

Die onderwyser moet meer die nadelige gevolge van misbruik vanaf die beginfase tot eindfase verduidelik.

Baie leerders wat misbruik verloor hulle bestemming in die lewe met ander woorde hulle verloor hulle doel in die lewe.

Waarom, dink jy, gebruik adolessente misbruik ten spyte van genoegsame kennis oor die negatiewe uitwerking en gevare van verslawing?

Antwoord:

Adolescente gebruik middele omdat jy ervaar 'n lekker gevoel wat die middel jou gee. Baie adolessente glo dit help ook hulle persoonlike probleme waaraan hulle baiekeer dink en bring dan sodoende stresverligting.

Is daar enige verdere bydrae wat jy tot die gesprek oor middelemisbruik sou wou maak?

Antwoord:

Dit is goed.

Ten laaste: Dit is nie die moeite werd om middele dit te gebruik nie.

Bylaag G

GIDS VIR SEMI-GESTRUKTUREERDE FOKUSGROEPONDERHOUDE

<ul style="list-style-type: none">• Watter middel(s) is tans, volgens julle kennis, die gewildste middel(s) wat deur adolessente in julle omgewing misbruik word?
<ul style="list-style-type: none">• Wat dink julle, is die vernaamste redes waarom adolessente middele misbruik?
<ul style="list-style-type: none">• Kan julle asseblief vir my verduidelik, wat julle dink, adolessente se vernaamste behoeftes aan ondersteuning tans is?
<ul style="list-style-type: none">• Watter tipe ondersteuningsprogramme in die skool en gemeenskap sou kon voorkom dat adolessente middele misbruik?
<p>5. Watter tipe ondersteuningsprogramme in die skool en gemeenskap sou die adolessente wat reeds van middele afhanklik is, kon help?</p>
<p>6. Watter beleid, wat nog nie geïmplementeer is nie, sou in die skool in plek geplaas kon word om middelemisbruik te beveg?</p>
<p>7. Tydens die individuele onderhoude het julle julle almal positief oor die waarde van Lewensoriëntering as vak uitgespreek. Hoe kan die vak moontlik nog 'n groter rol speel om adolessente te ondersteun om middelemisbruik te voorkom?</p>

Bylaag H

VOORBEELD VAN 'N FOKUSGROEPONDERHOUD

- **Watter middel(s) is tans, volgens julle kennis, die gewildste middel(s) wat deur adolessente in julle omgewing misbruik word?**

Antwoord:

Die gewildste middele wat oor die algemeen in ons omgewing misbruik word is: alkohol, dagga, tabak, mandrax, kokaïene en tik word die meeste misbruik, veral alkohol en tik.

- **Wat dink julle, is die vernaamste redes waarom adolessente middele misbruik?**

Antwoord:

Van die vernaamste redes waarom adolessente middele misbruik is: Omdat laat jou lekker voel en om in te pas by jou vriende.

Asook om vriende te “beïndruk”

Weens omstandighede, soos huislike probleme.

Die ouers is geskei of staan op skei.

Familie wat by middele misbruik.

Ook die beïnvloeding van groepsdrukveroorsaak.

Blootstelling aan geweld en bende-betrokkenheid.

- **Kan julle asseblief vir my verduidelik, wat julle dink, adolessente se vernaamste behoeftes aan ondersteuning tans is?**

Antwoord:

Die vernaamste ondersteuningsbehoefte is “ons ouers se hulp”.

Asook die ondersteuning van vriende.

- **Watter tipe ondersteuningsprogramme in die skool en gemeenskap sou kon voorkom dat adolessente middele misbruik?**

Antwoord:

Programme wat die Welsyn en maatskaplike werkers kan kom aanbied soos die onthouding van middelemisbruik en groepsdruk.

Die polisie kan programme kom aanbied om leerders meer bewus te maak van onthouding en gedragsprobleme asook die straf vir middelemisbruik verkope en verspreiding.

Gemeenskapsondersteuning soos die skole se bydrae en sielkundige hulp.

- **Watter tipe ondersteuningsprogramme in die skool en gemeenskap sou die adolessente wat reeds van middele afhanklik is, kon help?**

Antwoord:

Groepsherstelberading asook gesinsberading.

Rehabilitasieprogramme om jou te bemagtig soos die Alkohol Anoniem (AA) waar jy deurlopend onthouding en-hantering sessies bywoon om jou weerstand teen die misbruik te versterk..

Hulle kan gestuur word na rehabilitasiesentrums waar middelemisbruikers ten minste vir ses maande en langer daar kan bly, sodat hul langer kan skoonbly en meer bestand kan wees as hulle terugkom na die gemeenskap.

Ouers moet ook meer openlik praat en die gemeenskap moet saamstaan om middelemisbruik te bestry.

Die ondersteuning van familie en vriende.

Daar is 'n behoefte aan rehabilitasiesentrums, maar hier by ons in die streek is nie sulke sentrums nie.

- **Watter beleid, wat nog nie geïmplementeer is nie, sou in die skool in plek geplaas kon word om middelemisbruik te beveg?**

Antwoord:

Die beleide by die skool is voldoende. Dit sal leerders help hy/sy jy gehelp wil word. Maar, sommige wil nie hoor as daar met hulle ernstig vermaan word om nie middele te misbruik nie. Hulle misbruik steeds middele en verbreek dus die skoolbeleide.

- **Tydens die individuele onderhoude het julle julle almal positief oor die waarde van Lewensoriëntering as vak uitgespreek. Hoe kan die vak moontlik nog 'n groter rol speel om adolessente te ondersteun om middelemisbruik te voorkom?**

Antwoord:

Ons is tevrede, want dit praat alles daaroor (middelemisbruik).

Hoe dit jou doelwitte kan verydel en jou lewe kan vernietig

Bylaag I

BIOGRAFIESE VRAELYS

PERSOONLIKE INLIGTING

- Van:
- Eerste Name:
- Geboortedatum:.....
- Geslag:.....
- Ras:
- Dui die plek waar jy woon aan (skryf asseblief plekke se name)
 - a) dorp:
 - b) voorstad/township:
 - c) plaasdistrik (indien jy op 'n plaas woon):
- 7. Indien jy op die dorp loseer, dui asseblief aan waar dit is:
 - a) koshuis:
 - b) private losies:
- Huistaal (merk die een wat jou gesin die meeste tuis gebruik):

Afrikaans
Engels
Xhosa
Tswana
Sotho
Ander

Bylaag J

Temas, subtemas en kodes vir: Adollesente misbruik in 'n plattelandse gemeenskap: Die sienings van Graad 11-leerders

SUBTEMAS	KODES
OORSAKE VAN MIDDELEMISBRUIK	
Gesinsdinamika	<ul style="list-style-type: none"> • Negatiewe lewenspatrone • Alkoholmisbruik deur ouers • Werkloosheid en armoede • Bakleiery tussen familieledede • Huishoudelike probleme • Ouers wat nie aandag skenk aan hul kinders nie • Ouers wat nie belangstel in hul kinders se lewe nie
Adollesente se leefwêreld	<ul style="list-style-type: none"> • Rol van die portuurgroep • Eksperimentering met verslawende middels • Probleme is te veel. • Druk van vriende, • Dat groepsdruk die kinders dwing om middele te misbruik • Om vriende tevrede te stel. • Onskuldigheid • Dit is onkundigheid • Werkloosheid en gevolglike armoede • Ontneem van werksgeleenthede • Rassisme • Beperkte studie- en werksgeleenthede
DIE REALITEIT VAN MIDDELEMISBRUIK	
Beskikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Alledaagse verskynsel • Maklik verkrygbaar • Misbruik by die skool • Vrylik in die gemeenskap beskikbaar • Skoliere koop by die huiswinkels [mobiele winkels]
Wanneer dit gebruik word	<ul style="list-style-type: none"> • Sosiaal verkeer • By die skool <p style="margin-left: 40px;">hulle die skool verlaat</p>
Risiko's van misbruik	<ul style="list-style-type: none"> • Opsegging van gesonde sosiale, skool- en ontspanningsaktiwiteite. • Onkunde bv. jou beter kan laat leer • Dagga as 'n fokusmiddel kan dien • Laat jou lekker eet, lag en voel jy slaap heeldag". • Wis korttermyn geheue uit". • Jy verloor bestemming. • Verloor sukses in die lewe. • Demotivering • Inbrake • Afbreek van immuunstelsel • Breek die gemeenskappe op moord • misdad • Tienerswangerskappe, selfmoord • Verkragting • Diefstal

	<ul style="list-style-type: none"> • Verslawing
DIE ROL VAN DIE VAK LEWENSORIËTERING	
Voordele	<ul style="list-style-type: none"> • LO het 'n positiewe bydrae tot adolessente • Die leerders het 'n liefde vir die vak • LO verander leerders se gedrag • LO maak leerders bewus van die gevolge van misbruik • LO leer leerders oor veilige seks • LO leer leerders oor verkragting • LO leer leerders oor alkoholmisbruik. • Die leerders se houding teenoor die skool verander • LO leer ons hoe om misbruik te voorkom • LO leer ons en die negatiewe uitwerking • LO het 'n direkte invloed op die vorming, ontwikkeling en welstand van die leerders. • LO staan sentraal staan tot die groei- en ontwikkelingsproses van die leerders.
Leemtes	<ul style="list-style-type: none"> • Beperkte bespreking misbruik • LO verander nie houdings en gedrag van leerders nie • LO wys nie die gevare van verslawing • LO wys nie Konkrete voorbeelde • LO het nie Foto's • LO gee nie dieper informasie nie • LO maak nie van verskillende sosiale media gebruik nie • LO tree nie op as 'n vroeë intervensie rol nie • Berading ontbreek binne die LO • Daar is nie 'n klaskamer vir berading nie • LO pas nie aan by die sosiale en emosionele behoeftes van Graad 11-leerders nie • Die LO onderwyser is nie bedag op die worsteling en behoeftes van Graad 11-leerders nie • LO help nie met 'n veranderende identiteit nie • LO help nie met kritieke besluitnemings
VOORKOMING EN ONDERSTEUNING	
Skool se rol	<ul style="list-style-type: none"> • Om misbruik te voorkom • Om hulp aan misbruikers te gee • Om jeugprogramme te loods • Om spesifiek sportprogramme te organiseer • Om sportgerigte kodes in te stel • Aanmoediging van leerders tot beoefening van meer gesonde ontspanning • Om bewustheidsprogramme te loods by saalbyeenkomste • Om gemeenskaps- en gesondheidsdienswerkers te betrek • Om bewusmakings- en beradingsprogramme oor misbruik • Om om leerders bedag te maak op die gevare van misbruik. • Skole moet naweke meer ontspanningsprogramme aanbied • Om leerders konstruktief op te voed en leiding te gee kry oor hoe om gesond te sosialiseer. • Die skool moet ernstig wees met hulle [programme]

	<ul style="list-style-type: none"> • Om meer drastiese stappe en optredes met middelemisbruikers te doen • Leerders moet gereeld aangespreek word • Skool moet 'n meer vroeë intervensie en voorkomingsrol speel
<p>Gemeenskap se rol</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Betrokkenheid van maatskaplike werkers en beraders • Om effektiewe ondersteuning • Relevante en konkrete programme aan te bied. • Individuele berading • Individuele familieberading • Beskikbare en toelaatbare • Berading • Sielkundige hulp. • Meer bewustheids en voorkomingsprogramme. • Counselling programme • Waar middele breed bespreek kan word". voorkomingsprogramme binne die gemeenskap plaasvind soos groepsherstelberading en individuele familieberading • Die betrokkenheid van die Suid Afrikaanse Polisie Diens • SAPD hulp om middelemisbruik te bekamp • SAPD hulp om middelemisbruik middeleverspreiding • polisie nog 'n effektiewe ondersteuningsrol met die gemeenskap. • Die gemeenskap, polisie en kinders moet saamstaan om die polisie te laat weet • Die polisie moet kinders te toets". • Polisie en privaatlede moet ondersoek doen dwelmsindikate te ontbloot • Die polisie moet meer sigbaar wees • Die polisie en gemeenskap moet hande vat om en weg te werk. • Die gemeenskap moet drastiese stappe doen oor middele misbruik, • Die rol van kerke teen middelemisbruik • Die rol van kerke/godsdiensteleiers teen middelemisbruik • Die gemeenskap moet om optogte te hou" • Na mekaar moet omsien, ons moet mekaar beskerm, byvoorbeeld help sodat die moet help sodat jong kinders hul doelwitte kan bereik, • Moet ouers ook meer betrokke raak by hul kinders • Ouers moet minder krities en afbrekend wees teenoor hierdie tieners wat middele misbruik. • Ouers meer openlik moet praat • Gerehabiliteerde misbruikers nooit om adolessente te praat. • Adolessent middelemisbruikers weggestuur moet word na die rehabilitasiesentrum vir detoksifisering • Hulle na 'n verbeteringskool gestuur word

Bylaag K

TSM NEWMAN

OPVOEDKUNDIGE SIELKUNDIGE / EDUCATIONAL PSYCHOLOGIST

BA,HOD,BEdPsig (UWC), MEdPsig (US)

Pr. No : 0198269

THERAPEUTIC SUPPORT : RESEACH PROJECT

I am a registred Education Psychologist with the HPCSA (Health Professional Council of South Africa. Currently I practices as a psychologist from my practice in Steinkopf.

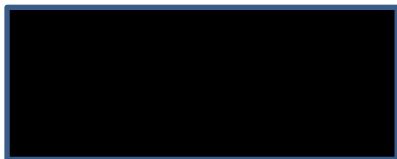
I hereby commit myself to provide pro deo services to reseach participants of the reseach project of Mr. Basil Esau.

Regards

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'TSM Newman', written over a horizontal line.

TSM Newman

Bylaag L

www.famsaapt.org.za

24 Mei 2018

VIR WIE DIT MAG AANGAAN

- **RESEARCH SUPPORT / ONDERSTEUNINGSDIENSTE**

Hierin verklaar ek dat ek, Zelna van den Heever, 'n gekwalifiseerde maatskaplike werker is, in diens van Famsa. Ondergetekende is bereid om ondersteuningsdienste aan Mnr. B. Esau te verleen ten opsigte van sy navorsing.

- **WORK EXPERIENCE / WERKSERVARING**

- **(1996 - 1997) Edgars Springbok (Jet)**

Sales assistant

- **(2001 - 2002)** University of the Western Cape - Student Workstudy programme
- **(2002)** University of the Western Cape Student Committee
- **(2006 - 2007)** NECSA - Social worker in Vaalputs
- **(2003 - 2010)** Afrikaanse Christelike Vroue Vereniging Social worker **(1 March 2010 – 4 June 2018)**

Social Worker

Families South Africa

- **COURSE COMPLETED 24 Mei 2018**

- Child Abuse Awareness Course Cape Town RAPCAN Edith Kriel (November 2002)
- Die Getraumatiseerde kind Dr P.J van Zyl (August 2004)
- Emosional Intelligence EQ - Proficient Mrs R de Klerk and Mrs J. Le Roux (April 2004).
- Eye on the Child Trainer (ISOLABANTWANA) Dr Estie Groenewald and Mrs B. Marias (KINDERSORG) (August 2004).
- ANTIRECTROVIRAL THERAPY (ART/ AIDS) DESMOND TUTU HIV CENTRE MASITHANDANE Dr. Linda Gail Bekker (November 2004)
- Training Programme for Professionals in Victim Empowerment) Empowerment and Trauma Centre SANTSEP NATIONAL PEACE ACCORD TRUST
- Day Training Course in Strength based developmental assessment of children, youth and families (March 2005) Trainer: Ms Nicolette van der Walt & Ms W.G Lemmer 8. Wolalani MIV/VIGS Bewusmakingsprogram ACVV Hoofkantoor – Kaapstad
- Die Getraumatiseerde Kind: Die impak van vroeë bindings. Dr. P.J Van Zyl (Maart 2007)
- Training Workshop on the new Children's Legislation Le - Shike development and training consulting (Pty) Ltd (October)
- Eli program (Six pillars regarding Values) Elsabe Diedrichs
- Marraige preparation and marraige enrichment Dept of Social Development- Matiiseto (August 2010)
- Therapeutic handling of Adolescent boys with behavioural challenges Mr. Carel van Wyk (August 2011)
- Parenting and Leadership training . The Parent Centre Cape Town (March 2012)
- Training Programme for Professionals in Victim Empowerment) Empowerment and Trauma Centre SANTSEP NATIONAL PEACE ACCORD TRUST
- Day Training Course in Strength based developmental assessment of children, youth and families (March 2005) Trainer: Ms Nicolette van der Walt & Ms W.G Lemmer 8. Wolalani MIV/VIGS Bewusmakingsprogram ACVV Hoofkantoor – Kaapstad
- Die Getraumatiseerde Kind: Die impak van vroeë bindings. Dr. P.J Van Zyl (Maart 2007)
- Training Workshop on the new Children's Legislation Le - Shike development and training consulting (Pty) Ltd (October)
- Eli program (Six pillars regarding Values) Elsabe Diedrichs
- Marriage preparation and marriage enrichment Dept of Social Development - Matiiseto (August 2010)
- Therapeutic handling of adolescent boys with behavioural challenges Mr. Carel van Wyk (August 2011)
- Parenting and Leadership training. The Parent Centre Cape Town (March 2012)
- Divorce and Family Mediation. The Family Life centre: Ms Claire Penfold (May 2012)
Human Trafficking. DSD Kimberley . Mrs C. Farmer (DSD Springbok 2012) 027 7122054
- Facilitation learning using a variety of given methodologies. Education and Training Authority (ETDP SETA 2013).

- Die Keirse Model vir Gebruik in Volwassenes en Kinders Me Antoinette Struwig (October 2013)
- Die Keirse Model vir gebruik in Bestuur en Spanverband. Me Antoinette Struwig (October 2013).
- Structured Socio Emotional Assessment Model which holistically evaluates the child's living environment and experience. Ms Louise Aucamp: Forensic Assessment Consultation Training. Training was in September - November 2014. Contact nr: 012 751 4166
- Attachment: Theory, Assessment and therapy May 2016 (RETSA Trauma Practice MS CM de Beer). Structured Play Therapy May 2016 (RETSA Trauma Practice M'S CM de Beer)

Groete

Zelna van den Heever
Maatskaplike werker
0786154690

Bylaag M

**Dui asseblief op bostaande T-hemp 'n slagspreuk aan wat jou siening van
middelemisbruik onder adolessente verteenwoordig**